FARUK YENER

BAŞKADIR ŞU MÜZİK DÜNYASI

cem yayınevi

FARUK YENER / BAŞKADIR ŞU MÜZİK DÜNYASI

KÜLTÜR DİZİSİ

FARUK YENER

BAŞKADIR ŞU MÜZİK DÜNYASI

cem yayınevi
Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han 3/3
Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 527 17 41 - Fax: 526 97 42

Birinci Basım: 1992
Dizgi Yüce Dizgi◆Grafik◆Reklam Tel: 528 48 48
BASKI: Gümüş Basımevi –544 86 57
İSTANBUL

Özverili sanatsever arkadaşım Silviya'ya...

İÇİNDEKİLER

Bu da Bir Başka Önsöz 9

Bazı Büyük Bestecilerin Gençliklerine ve Aile İlişkilerine Dair 11

Beethoven'le Bir Televizyon Söyleşisi 18

Opera Sahnelerinin Vazgeçilmez Sevgilisi Carmen'in Doğum Öyküsü 22

Richard Wagner ve 'Masal Kralı' İkinci Ludwig 26

Bir Deha Yöneten Kadın Cosima Wagner 32

Richard Wagner'in Eşi Cosima Tarafından Saptanmış Bazı Düşünleri 37

Nasıl Bir Kadındı şu George Sand Dedikleri 42

19. Yüzyıl Sonlarında 20. Yüzyıl Başlarında Viyana'da Müzik Yaşamı 46

Amadeus İçin Neler Yazmış Yazmış Neler Demişlerdi 57

Haydn'a ve Londra Gezilerine Dair 60

Fonograf'dan CD'ye Ses Kaydının Öyküsü 64

Giuseppe Verdi Konusunda Derlemeler 70

Müzik Tarihinde Tutucu Bir Yatansever: Giuseppe Verdi 75

Franz Schubert Kimdi, Neler Bıraktı 80

Çağımızın Üç Büyük Müzik Adamı: Dimitri Şostakoviç, Sergey Prokofiyef, Bela Bartok 88

Yüzyılımızın Müzik Ortamından İki Büyük Yahudi Yetenek: Otto Klemperer ve Jehudi Menuhin 99

Piyano İçin İki Başyapıtın Öykülsü: 'Bir Serginin Resimleri' ve 'Gezi Yılları' 105

'Sonat' ve Beethoven'in Ünlü Piyano Sonatlarından Birkaçı 112

Caruso'dan Anılar 115

Ünlü Konser Salonu Carnegie Hall Nasıl Yapılmıştı, Nasıl Kurtarıldı 119

Yüzyılımızın Ortalarından Bir Büyük Şarkıcı: Elisabeth Schwarzkopf ve Yüzyılımızın İkinci Yarısından Bir Büyük Şarkıcı: Luciano Pavarotti 122

Çağdaş Bir Tenorun Portresi Franco Corelli 128

Bir Besteci Kral: 'Büyük Friedrich' 133

Bir Başyapıtın 'Don Giovanni'nin İlk Oynanış Öykülsü 136

Bir Senfonik Şiir Başyapıtı: Don Juan 142

Müzik Sanatına Savaşın Etkisi 146

Müzik Kenti Viyana'da Halkın Müziği 149

Çağımızın İlginç Bir Müzik Adamı Slava (Misitislav Rostropoviç) 152

Beethoven'in Senfoni ve Sonatlarından Ezgilerle Doğan Şarkılar 157

Çiçek Şarkıları 162

Müzikte Prometheus 168

Müzikte Binbir Gece Masalları ve Şehrazat 171

Ayrıntılar İçin Yararlanılan Başlıca Kaynaklar 177

Kitabın İçindeki Başlıca Adlar 179

BU DA BİR BAŞKA ÖNSÖZ

Önceki yıl gene Cem Yayınevi tarafından yayınlanan 'Şu Eşsiz Müzik Sanatı' adlı kitabımla ilgilenip okuyanlar önsözündeki ilk paragrafı anımsayacaklardır;

'Sayfayı çevirir çevirmez insanla başlayan, ilk çağlardan bu yana ona insan varlığının önemini ve anlamını en etkin biçimde duyuran, insan olmanın kutsallığını en derinden anımsatan, insanın tanrısal ve kutsal inançların tüm kapsamı ile anlamasını ve anımsatmasını sağlayan, bütün bu yönlerini sihirli bir güçle yansıtıp kanıtlayan 'müzik sanatı'nın kıyısından köşesinden olağanüstü ilginç evrenine gireceksiniz.'

'Başkadır Şu Müzik Dünyası' adlı bu kitap için de öyle kısa ya da uzun bir başka önsöz gereksinmesi olmayacaktır sanırım. Bu inancımın doğruluğunu eminim içeriğine bir göz atarak kestirebilirsiniz daha önceden. Evet, bu kitap da olanaklar elverdiğince müzik dünyasının bazılarımızca bazıları bilinen, gene bazılarımızca bazıları bilinmeyen özelliklerine ışın tutmayı amaçlıyor. Bu dünyanın perde ardında olup bitmiş olanlar bilindiği gibi başka sanat dallarıyla kıyaslanmayacak ölçüde zengin, hareketli, değişik, yer yer eğlendirici, yer yer düşündürücü ve en önemlisi her yönüyle ders ve ibret verici.

Bu kitaptaki gerçekler ve bilgiler de 'Şu Eşsiz Müzik Sanatı'nda olduğu gibi kırk yılı aşan süredir yüzlerce ve yüzlerce kitap, inceleme, araştırı, bildiri, belge, dergi ve gazete gibi değişik kaynaklardan derlendi, belirli alıntı yapılmadı, ansiklopedik ve akademik kaynaklar belirlendi.

Gene ilk sayfaya başlamadan önce radyonuzu açtınız, ya da plağınızı döndürmeye başladınız, okumaya koyuldunuz.

Müzik kadar güzel ve zevkli günler dileğiyle!

Caddebostan 1991

FARUK YENER

BAZI BÜYÜK BESTECİLERİN GENÇLİKLERİNE VE AİLE İLİŞKİLERİNE DAİR

İnsanlar arasındaki yetenek ve nitelik başkalıklarında kalıtım ve soyaçekim önemli bir etkeni oluştura dursun, doğumundan sonra başlayan çevre ilişkilerinin, bu arada aile ve okul ortamının gelişim ve aşamalardaki ağırlığı hepimizce yakından bilinen bir gerçektir. Bu konuya yalnız genel sanat sorunu olarak eğilip incelediğimizde türlü sanat kollarında seçkinleşmiş insanlardan pek çoğunun soylarında görülecek özellikler kalıtım teorisine koşut örnekler oluşturacak, bazılarında gözlenen aile eğitimindeki ters tutumlara karşın, kalıtımın gücü karşı konmaz etkisini gösterecek, yeteneğin yönlendirilmesini sağlayacaktır. Bu gerçeğin en açık belirtilerine en kolay rastladığımız sanatlardan biri müziktir.

Başka sanat kollarında bu gücün müzik kadar ağırlık taşımadığı görülür. Örneğin dünya edebiyatında soyca önemli yazar ve ozan yetiştirmiş, kalıcı eserler vermiş bireylere sahip ailelerin sayıca pek bol olmadığı bir gerçektir. Düşündüğümüzde Fransızlarda baba oğul Dumas'lar, Ruslarda baba oğul Lev Tolstoy ve Aleksey Nikoloyaviç Tolstoy, Almanlarda Thomas Mann ve kardeşi Heinrich Mann'la Thomas'ın oğlu Klaus dışında örnek bulmakta güçlük çekeriz.

Resim tarihinin en büyük ailesi kuşkusuz Hollandalı Breugel veya Bruegel'dir. Bu aile bireylerinden yaşlı Pieter, genç Pieter ve Jan Pieter hemen hemen eşdeğerli başyapıtlarıyla geçmişlerdir tarihe.

Tiyatroda değilse bile film oyuncuları arasında aile büyüklerinden geçmiş yetenekle ün yapan sanatçıların sayısı oldukça kabarıktır. Belleğimizi zorlamadan buluruz bazı adları: Sir Michael Redgrave ve kızı

Venessa Redgrave, Judy Garland ve kızı Liza Minelli, Klaus Kinsky ve kızı Nastasia Kinsky, Magda Schneider ve kızı Romy Schneider, Charlie Chaplin ve kızı Geraldine Chaplin, Henry Fonda ve kızı Jane Fonda ile oğlu Peter Fonda, Kirk Douglas ve oğlu Michael Douglas...

Tiyatrocu ana-babadan gelme kardeşler, Maria Schell ve Maximillian Schell ve daha başkaları gibi.

Ancak soyaçekim ve kalıtımda müziğin ağırlığı biraz önce de belirttiğimiz gibi başka sanat kollarıyla kıyaslanmayacak kadar büyüktür. Ünlü bestecilerin yaşamları incelendiğinde soylarında müziğin önem taşıdığı, bu eğilimin giderek sürmesiyle aile bireylerinden birinde doruklaştığı, ya o dorukta kaldığı, ya da daha sonraki kuşaklarda sürdüğü görülür. Ancak ikinci durumda kalanların çoğu arkalarındaki dede veya babanın gölgesinden kurtulamamışlar, bu nedenle de oldukça mutsuz bir yaşamı sürüklemişlerdir.

Başka sanat kollarında yetişenlerin çocukları için "baba sanatı"na özenti ve eğilim acaba müzik sanatına kıyasla neden düşük kalmış, neden müzikteki coşkuyu bulamamıştır? Bu alanlarda yapılacak bir incelemenin baş nedenleri arasında aile çevresini göstereceği kuşkusuzdur... Bir görüşe göre müzik koşullandırma yönünden etkin olabilmiş, kalıtımla geçen yetenek bu sanatın çekiciliğinde daha kolaylıkla gelişerek yaratı, ya da sesleme alanlarına yöneliş olanağını pekiştirmiştir. Büyük bestecilerin yaşamları çoğunlukla bu duruma ışık tutan örnekler sağlar. Müzikte yaratıcı olabilmiş sanatçıların pek azı bu alanla ilgili olmayan atalardan gelir. Çoğunlukla çok eskilere uzanan atalar bu sanatta tanınmış, ad bırakmışlardır.

Fransa'da Couperin ailesinin bilinen ataları 17. yüzyıl başlarında Paris'deki St. Gervais kilisesi orgcularıdır. 1638 doğumlu Charles, oğlu 1680 doğumlu Nicolas, 1725 doğumlu Armand Louis, 1755 doğumlu Pierre Louis, 1755 doğumlu Gervais François ve hatta bir de kadın müzikçi, 1793 doğumlu Cèleste... Ama 1668 doğumlu François Couperin bereketli verimi ve yenilikçi eserleriyle aralarında en çok tanınmış olanı... Doruğu François oluşturmuş, ondan sonra gelen birkaç kuşak yitip gitmiştir. Müzik tarihinde soy sopuyla bu sanata bağlanıp hizmet eden en geniş ailenin bireyleri Bach adını taşır. Eserleriyle bi-

linen ilk Bach'lar 1619 doğumlu Veit, 1642 doğumlu Johann Christoph ve 1648 doğumlu Johann Michael'dir. "Büyük" olarak tanımlanan Johann Sebastian Bach'ın babası Johann Christoph kent müzikçisiydi. "Çok sesli müzik" de armoni ve kontrapunta kuram ve kurallarını sağlamlaştıran, "fuga" sanatını geliştiren, şarkı sanatını passion ve kantatlarıyla pekiştiren çalgı müziğini biçimsel yönden oturtup ölümsüz örnekler veren odur. Richard Wagner'in "Müzikde en olağanüstü mucize" diye tanımladığı, kendisinden sonra gelen bütün büyük müzikçilerin her fırsatta övdükleri bu yorulmaz sanat işçisinin, Barok çağı dehasının iki eşinden 20 kadar çocuğu olmuş, bunlardan yaşamda kalan altısından özellikle üçü ilginç ve yenilikçi eserleri ve etkinlikleriyle tanınmış; 1710 doğumlu Wilhelm Friedmann, 1714 doğumlu Carl Philip Emanuel ve 1735 doğumlu Johann Christian Bach... Ailenin son bireyi 1732 doğumlu Johann Christoph'un oğlu Wilhelm Friedrich 1845'de 86 yaşında ölmüştür.

Üç Viyana klasiği olarak bilinen Joseph Haydn günümüzdeki Avusturya'nın Burgenland adlı eyaletinde Rohrau adlı köyde bir araba yapıcısının oğlu olarak doğmuştu. Joseph 1737 doğumlu kendisinden beş yaş küçük kardeşi Michael gibi müzik ortamında büyüdü. Baba basit bir köylü, anne yöredeki beyin sarayında ahçı yardımcısıydı ama aile bireyleri her akşam yemekten sonra toplanır, babanın çaldığı "arp"a benzer bir tür halk çalgısı eşliğinde şarkılar söyler ya da küçük Joseph'in tahta parçalarından yaptığı ilkel yaylı çalgıyı dinlerlerdi.

Bilmem müziğin esrarlı dehası Wolfgang Amadeus Mozart'ın kalıtım konusunda nasıl bir örnek oluşturduğunu yinelemeye gerek var mı? Aslen Almanya'nın Augusburg kentinden kemancı ve besteci Leopold Mozart'ın oğluydu Wolfgang Amadeus. Yeteneğinin inanılması güç boyutlarıyla insanlığa ölümsüz ses örgüleri bırakan "deha"nın yaşamda kalan iki çocuğundan Karl Thomas basit bir memur olmuş, Franz Xaver piyano öğretmeni olarak tanınmıştır. Her ikisi de çocuk bırakmadılar.

Viyana klasiklerinin Haydn ve Mozart'dan sonra üçüncüsü Ludwig van Beethoven'in dedesi Hollanda'nın Brabant soyundan ekmekçi ve şarkıcı Lodewyk Beethoven'dir. Johann'la eşi bir ahçının dul karısı Maria Magdelena Keverich'in üç oğlu kaldı yaşamda: 1770 de doğan

Ludwig ve Kaspar Karl'la Nikolaus Johann... Aralarında müzik yeteneğini yalnız Ludwig almış, sanat tarihi sayfalarında en uzun bölümlerden birinin konusu olmuştur.

19. yüzyılın ilk yarısında müzik evrenini hayretten hayrete düşüren asılında büyük yeteneğini durup dinlenmeden çalışarak geliştirip sağladığı "keman" çalış tekniği nedeniyle "şeytan kemancı" adı verilen Niccolo Paganini 1782 de doğdu. Babası bir gemi şirketinde memurdu, aynı zamanda amatör müzikçiydi, keman ve mandolin çalıyordu. Baba oğlundaki üstün yeteneği hemen sezecek, ilk keman derslerini verecek, gelişimini dikkatle denetleyecekti.

Franz Schubert'in kısa yaşamı 1797'de Viyana'da başlar. Babası iyi viyolonsel çalan bir öğretmendi, çocuklarına bu arada Franz'a ilk müzik derslerini de gene o verdi, o özendirdi. İtalyan opera sanatının büyük temsilcilerinden Gioacchino Rossini 1792 yılında Pesaro kentinde doğdu. Babası kentteki orkestrada korno çalan amatör bir müzikçi, annesi mükemmel bir şarkıcıydı.

Romantik çağın müzikte büyük siması Robert Schumann 1810 yılında küçük bir Alman kentinde bir kitapçının oğlu olarak doğdu, baba oğlunun müzikçi olmasına son nefesine dek karşı çıktı. Ancak gerçek bir müziksever olan anne, Robert'in baba vasiyeti hukuk öğrenimini yapmasını sağlarken onun müziğe eğilimini destekledi, özendirdi. 1811 de Macaristan'ın Raiding adlı kasabasında doğan Franz Liszt müzikçi yeteneğini Esterhazy ailesi yanında görevli babası amatör piyanist Adam Liszt'den almış, babasının sanatına önemli eserler bırakan, yenilikler getiren oğlunun yetişmesinde büyük etkisi olmuş, önce Viyana daha sonra Paris'de en tanınmış öğretmenler yanında yetişmesini sağlamıştı.

1833 doğumlu Johannes Brahms'ın çocukluk ve gençliği pek mutlu geçmedi. Eğlence yerlerinde çalışan yoksul bir müzikçiyle bir dikişçinin oğluydu... Baba Brahms oğlundaki yeteneği sezer sezmez ona piyano dersleri aldırtmaya başladı. Küçük Brahms kentin ünlü öğretmeni Eduard Marxen'in ilgisini çekerek eğitilecek, 14 yaşında ilk konserini verecekti. Yüzyılımızın ilk yarısı boyunca Alman müziğinin en verimli ve başarılı simaları arasında sayılan Richard Strauss 1864

de Saray orkestrası kornocularından Fransz Strauss'n oğlu olarak doğdu, piyano, armoni, kontrapunta ve orkestralama dersleri aldı, ilk önemli eseri "Re minör Senfoni" çalındığında 17 yaşındaydı.

Müzikte izlenimcilik akımının önderi ve en önemli temsilcisi sayılan Claude Debussy 1862 yılında Paris yöresindeki küçük bir kentte doğdu, üç yıl sonra ailesiyle başkente getirildi ve babasının yoksulluğu nedeniyle bakması amacıyla halasının yanına verildi. Çocuk sanat ve müzik meraklısı haladan öğrendikleriyle büyümeye başladı, müziğe yeteneği belirlenince Maute de Fleurville adlı kadın öğretmene teslim edildi. Debussy on bir yaşında Paris Konservatuarına girdi, "Roma Ödülü" ile bitirdi, üç yıl İtalya başkentindeki Villa Medici'de kalıp bilgilerini geliştirdi. Paris'e döndükten sonra yavaş yavaş tanınarak eserleriyle derin, ince, zarif, müziğin yaratıcı ve anlatıcıları arasına katıldı.

Yüzyılımızın ilk yarısında verdiği lirik tiyatro eserleriyle "Opera" sanatına yeni bir ruh ve coşku getiren İtalyan bestecisi Giacomo Puccini'ni ataları 18. yüzyıldan başlayarak Lucca kentinin müzik yaşamında görev almış kişilerdi. 1858 de doğan Giacomo Puccini müziğe altı yaşında başladı, iyi bir orgcu oldu, 15 yaşında bulunduğu sırada Pisa kentinde Verdi'nin "Aida" operasını seyretti ve mesleğini seçti. İlk hedefi Milano Konservatuarı oldu, öğretmeni Amilcare Ponchielli'nin özendirisiyle sahne müziğine yönelerek ilk operası "Le Villi"yi verdi.

Yüzyılımızda müzik sanatına yepyeni çeşniler getiren İgor Stravinski'nin babası Petersburg Operasında görevliydi, ünlü bir basdı, ancak 1882 de doğan oğlunun müzikçi değil hukukçu olmasını istedi. Genç İgor hukuk çalışırken bir yandan müzik öğrenmeye koyuldu, bazı beste ve denemelerini çağın büyük müzik adamı Nikolay Rimski-Korsakov'a gönderdi, daha sonra öğrencisi oldu onun... Eserlerini, başta ölümsüz bale müzikleri olmak üzere hep biliyoruz.

Yurdumuzda çok sesli Türk müziği girişiminin ilk öncüsü sayabileceğimiz Cemal Reşit Rey yazar ve ozan babayla iyi bir piyanist olan ananın çocuğudur. Anne Fethiye Hanım Tanzimattan sonra yurdumuza gelip batı müziği öğretmenlerine katılan İspanyol Aranda Paşa'nın öğrenciliğini yapmış, oğluna müzik yeteneğinde destek olmuştu.

Bu örneklere Scarlatti'ler gibi bazı ailelerin de katılabileceğini

anımsatırken "amusi" deyimiyle tanımlanan, müzikle ilişkisi olmayan, oğullarının yeteneğini köreltip müzikten uzaklaştırmaya çalışan ana babalara da rastlanır sanat tarihinde. Georg Friedrich Haendel gibi... Genelde ticaretle tanınan bir ailenin çocuğu olan sanatçının babası o çağlarda yaygın bir uğraşa sahipti, berber ve cerrahtı... Oğlunun eğilimini engellemek için elinden geleni yaptı, ama çocuğun gizlice klavsen çalışmasını, çatı aralarında gizlenip ay ışığında teori öğrenmesini önleyemedi... Haendel genç yaşta aile yuvasını bırakıp önce Hamburg'a gitti, oradan İtalya'ya geçip ün yaptı, 25 yaşında İngiltere'ye yerleşip bu ülke uyruğuna geçti, onurlu ve varlıklı bir sanat yaşamı geçirdi, İngiliz büyüklerinin gömüldüğü Westminster katedralindeki yerini aldı.

1714 de doğan büyük opera yenilikçisi Christoph Willibald Gluck bir orman görevlisinin oğluydu, kendi kendini yetiştirdi, Prag ve Viyana'da usta müzikçilerden ders almayı başardı, 1803 de doğan Fransız bestecisi Hector Berlioz da bir hekimin oğluydu. Baba oğlunu müzikten uzaklaştırmak için etmedik eziyeti bırakmadı ama sanatına yenilikler getiren bu büyük romantik bestecinin geleceğini etkileyemedi. Bazı bestecilerin soyunda sopunda müzikçi bulunmamakla birlikte aileleri tarafından destek gördüler, özendirildiler. 1809'da doğan Felix Mendelssohn-Bartholdy, 1810'da doğan Polonyalı piyano ozanı Frederick Chopin, 1813 de doğan, ölümsüz müzikli dramların yaratıcısı Richard Wagner, gene aynı yıl doğan bir başka opera dehası Giuseppe Verdi, 1860 da doğan Gustav Mahler gibi... Seslendiri alanında aileden geçme yeteneklere az da olsa rastlıyoruz. 19. yüzyılda büyük şarkıcılar yetiştiren İspanyol Garcia ailesi, besteci Ernst von Dohnanyi'nin oğlu çağımızın tanınmış orkestra yöneticisi Christoph von Dohnanyi, besteci Dimitri Şostakoviç'in oğlu orkestra yöneticisi Maksim Şostakoviç, orkestra yöneticisi Erich Kleiber'in oğlu gene aynı alanda tanınan Carlos Kleiber, kemancı David Oystrah'ın oğlu İgor Oystrah, bariton Willy Domgraf Fassbaender'in kızı ünlü soprano Brigitte Fassbaender gibi...

Değerli kemancımız Suna Kan gene bir kemancı olan Riyaseticumhur Filarmoni Orkestrası üyelerinden Nuri Kan'ın kızıdır. Yüzyılımızın başında ünlü tamburi Cemil Bey'in oğlu ise geleneksel tek sesli müziğimizin seslendirisine yenilikler getiren Mesut Cemil'dir.

Kalıtımın, müzik sanatında yetişmiş büyük sanatçılar üzerindeki etkisine örneklerle kısaca değinmek, bu sanatçıların sanat yaşamlarına girişte geçirdikleri çocukluk ve gençlik dönemlerini anımsatmak istedim. Müzik yeteneği önemli nitelik ve özellikler toplamayla oluşuyor; kesin, mutlak duyu, güçlü bellek, ritm tanısı yeğinlik ölçümü gibi... Ve bütün bunların toplamına sahip insanlar ender bulunuyor... Bu niteliklere uzun süreli öğrenim dönemlerine katlanmayı da ayrı bir özveri olarak düşünürsek "iyi müzikçi"ye kavuşmanın önemini değerlendirebiliriz. Kalıtım yolu ve pek az da olsa kesin kestirilemeyen nedenlerle belirmiş yeteneği geliştirme yolunda aile bireylerinin ve çevresinin tutumu, bilinçli yardımlarla, özendiri ve yüreklendirmelerle bu gelişime destek olmak, katkıda bulunmaktadır. Bu alanda ileri eğitim ve öğrenim yöntemlerine başvurulması, gerektiğinde yetkili uzmanlara danışılması ihmal edilmemeli, yetenekli çocuğun aşamaları dikkatli gözlenmelidir. Ulusların kültür alt yapısını oluşturan tinsel evrenine yeni ufuklar getiren tüm sanat kollarıyla birlikte iyi müziğin de ancak yeteneğin yönlendirilmesi, eğitilip geliştirilmesiyle sağlanabileceğini unutmamalıyız.

BEETHOVEN'LE BİR TELEVİZYON SÖYLEŞİSİ

Viyana'da bir haftadır durmadan yağan kar o gün akşama doğru daha da hızlanmış, tipiyle büsbütün kararan gökyüzünde çakan şimşekten sonra yankılanan gökgürültüsü yuvarlanarak kaybolmuştu. 1827 yılının 26 Mart günü Viyanalıları şaşırtan şimşeğin keskin ışığı kentin dışında "Kara İspanyol Evi" adıyla bilinen apartmanın bir odasında yatan hastanın canlılığını yitirmiş sapsarı yüzünü aydınlatmış, hasta sağ kolunu kaldırmış, bir iki saniye sonra düşen kol ölüm karşısındaki acı yenilginin belirtisi olmuştu. Bu yenilgi aylardır süren umutsuz bir hastalığın bir büyük sanat adamının sonsuz huzura varışıydı. 57 yıl süren yaşamı boyunca aradığı o huzuru hiç bulamamış, bitmez acıların tutsağı kalmış, sürekli bir savaş içinde çırpınıp durmuştu. Ölümünden kısa süre önce şöyle demişti: "İşte şurada gerçekleri gizleyen kağıt yığınlarını görüyorsunuz. Onları alın ve en iyi biçimde kullanın." Kağıtlar alınmış fakat ne gariptir ki onun yaşamını yazan sayısı pek bol kişiler gerçekleri daima değiştirmiş, bol bol fantezi katmış, bazı olayları ters yüz etmekten kaçınmamışlardı... Bunlardan pek çokları onu bir "mitoloji devi", bir "kahraman", "yenilmez bir savaşçı", "Herkül, benzeri bir işçi" gibi yorumlamıştır, yahut "tanrısal bir deha", "inanılmaz, bir güçle yeryüzünün tüm acılarını taşıyan zavallı" olarak göstermişlerdir. Bütün bu inançlarda yaşadığı kentsoylu çevrelerin, ölümünden sonra yaygınlaşan romantik düşüncelerin, Alman ulusçuluğunun ve kendisinin rolü vardır. Zaman zaman coşan duyguları şu sözleri söyletmiştir ona; "Yeryüzünde ne varsa, ne olacaksa, ben herşeyimle işte oyum... Aslında hiçbir fani üzerimdeki esrar tülünü kaldıramayacaktır..." Bu sözlerin ardında dehasını sezmiş bir sanatçının yargısı vardır... Bu sanatçı Ludwig van Beethoven'dir.

1770 yılında Federal Almanya'nın eski başkenti Bonn'da doğan Beethoven kuşkusuz yaşamı en çok incelenen, en çok araştırılan sanat adamları arasındadır. Bu yaşamın son on-onbeş yılı boyunca artan duymazlığı onun bu yönüne destek olmuştur... Besteci karşısındaki insanlarla anlaşma olanağını, yanında taşıdığı defterlerle bulabilmişti... Kendisine söylenmek istenenler bu defterlere yazılıyor, ayrıca aynı defterlere besteci de notlarını alıyor, yapıtlarının taslaklarını çiziktiriyordu... Ölümünden sonra dörtyüz kadar defter kaldı elde. Ancak bu olağanüstü değerli belgelerden 250 den çoğu sanatçının arkadaşı ve sekreteri Schindler tarafından düşüncesizce yakılacak, adamcağız gerekçe olarak da "İçlerinde siyasal düşünler ve İmparatorumuza karşı sözler vardı..." diyecekti... Elde kalan ve öteden bu yana Prusya Devlet Kitaplığmda saklanan 146 defter 1970 den sonra Doğu Almanya Hükümeti Kültür Bakanlığınca yayınlanmış bulunuyor. Beethoven'in ayrıca eşine dostuna, akraba ve sevgililerine yazdığı pek çok mektup, belge kalmış, onu tanıyanlar anı ve izlenimlerini cilt cilt kitaplarla anlatmışlardır. Ancak işin garip yönü, Beethoven'in yaşamı genelde hiç bir sanatçıda rastlanmamış biçimde efsanelerle örtülmüştür... Artık kentsoylu inançlarının, romantik imgelerin yüzyılı aşan süredir türlü fantezilere buladığı gerçekler ışığa çıkartılıyor, yüzeyde büyük bir yaratıcı insan ve ölümsüz verimi kalıyor: Müzik...

Günümüzde Beethoven konusunda fantezilere rastlamak olanağı hala var... Bu fanteziler bilinçli yapılıyor değil kısaca fantezi için fantezi bunlar... Federal Almanya'nın en çok basılan haftalığı Hör-Zu bir radyo televizyon dergisidir. Bu dergi yazarlarından Georg Markus "Beethoven ölümsüzdür... Bu gerçeği yüzelli yıldır tüm müzik yazarları ve müzikseverler savunup kanıtlıyor..." dedikten sonra soruyordu: "Bu durum karşısında neden onunla bir televizyon röportajı yapılmasın?" Ve imgesel olmasına karşın bazı gerçekleri yansıtan bu röportajı şöyle anlatıyordu:

"Kamera ve ses ekibiyle birlikte büyük müzik ustasını Viyana'nın Heiligenstadt adlı köyü kıyısındaki,bir sosyal konutun küçücük dairesinde bulduk... Daire iki oda, mutfak ve banyodan oluşuyordu... Besteci, "Buyurun, oturun... Bay Redaktör..." dedikten sonra ilk sorumu sordum: "O ölümsüz yapıtlarınız hep burada mı doğdu?" Yanıtladı Beethoven: "Kısmen... Yaşamım boyu pek çok ev değiştirdim... Burada

da gene güçlüklerle karşılaşıyorum... Örneğin komşularımın arasında bulunan bir okul müdürü sık sık polise telefon edip benden yakınıyor... Neymiş, geceleri beste yaparken piyano çalıp rahatsız ediyormuşum..." Yeni bir soruya geçerken sağır müzikçi ultra modern elektronik duyma gerecinin ses dü mesini sonuna dek açtı ve yüksek sesle konuşmamı istedi. Sordum: "Neden Bonn'dan ayrılıp Viyana'ya geldiniz?" Sanatçı bir an düşündükten sonra "Artık rahat çalışma ortamı da yok oldu... Hele siyasal ortam bir felaket... Üstelik, bir siyasal parti lideri seçim kampanyasında benim "Eroica" senfonimi çaldırmaya kalkınca pılımı pırtımı toplayıp kendimi ilk uçakla Viyana'ya attım." Sordum besteciye "Neden doğru Viyana?" Yanıtladı: "Viyana benim için en önemli müzik kenti... Johann Strauss, Franz Lehar, Emmrich Kalman, Robert Stolz hep bu kentte yaşadılar değil mi?" Sürdürdüm sorumu; "Televizyonla ilişkileriniz nasıl sayın profesör?" Burnunu kaşıdı ve sinirli bir baş sallamayla konuştu: "Orada bazı kimseler benden pek hoşlanmıyorlar... Sonra aralarında benim yapıtlarım da olmak üzere pek az modern müzik örneğine yer veriyorlar..." Sordum: "Bazı kötü düşünceliler sizin Avusturya'ya vergi sorunu nedeniyle kaçtığınızı söylüyorlar..." Beethoven yanıtladı hemen: "Doğru, belki de rolü var bunun... Bir gün orkestra yöneticisi Karl Böhm ve şarkıcı Udo Jürgens'e yaptıkları gibi evimi basıp hesaplarımı denetlediler. Plaklarım peynir ekmek gibi satılıyor. İtiraf etmek gerekirse en çok hafif şarkılardan kazanıyorum..." Sordum: "Ötedenberi politikada..." Sözümü kesti hemen. "Politika üzerinde konuşmak istemem... Kültür Bakanlığı bana şu günlerde Bilim ve Sanat Nişanı verecek..." Başka konuya geçtim. "Bay Profesör, Spor ve Sergi Sarayındaki konseriniz çevresinde çok kötü eleştiriler yayınlandı..." Bu sözlerim Beethoven'i kızdırmaya yetmişti, gürledi: "Tenkitçiler hep bana karşıdırlar öteden bu yana... Müziğimi çok devrimci ve ilerici buluyorlar... Fakat ben bestelerimi bu aptallar için yapmıyorum... Yüzyıl sonranın insanına seslenecektir bunlar... Bu röportaj yayınlanmadan önce bir kez okuyabilir veya dinleyebilir miyim?" Yanıtladım sorusunu: "Çok üzgünüm, fakat olanaksız... Bir ayrıcalık da yapamayız..." Beethoven öksürdü sonra, "Demek böyle", dedi, "yalnız rica ederim politikaya ait hiçbir söz yayınlanmasın..." Kendisine teşekkür edip ayrıldım küçük apartmanından...

Bay Markus bu imgesel konuşmada Beethoven çevresinde artık bilinen bazı kesin gerçekleri sıralıyor dikkat edilirse. Örneğin çok ev değiştirme huyu, komşularıyla geçimsizliği, müziğini devrimci ve ilerici bulanlara karşı düşünleri, hasisliğe varan para düşkünlüğü ve politikada gerçek inançlarını saklama çabası... Büyük Alman düşünürü Nietzsche'nin onun için yazdığı bir incelemedeki son tümce sanırım çok yerinde: "Eğer veriminden derinliğine zevk almak istiyorsanız, o verimi dinlerken doğuş nedenlerini, büyüdüğü ana kucağını, üzerinde geliştiği gübrelenmiş toprağı unutmak zorundasınız."

OPERA SAHNELERİNİN VAZGEÇİLMEZ SEVGİLİSİ "CARMEN"İN DOĞUM ÖYKÜSÜ

Geçen yüzyılın en ilginç zekalarından Alman düşünürü Friedrich Nietzsche 1881 yılının son günlerinde kızkardeşi Elisabeth Fürster Nietzsche'ye yazdığı bir mektuba şu satırları ekler: "Bizet adlı bir Fransızın bestelediği Carmen operasını seyrettim önceki gün. Olağanüstü etkiledi beni... Bilemezsin ne canlı, ne tutkulu, ne güneşli bir eser..." Ünlü düşünür beş gün sonra da arkadaşı besteci Peter Gast'a gönderdiği bir diğer mektupta aynı eser karşısındaki coşkunluğunu anlatacak, "İspanya'da mükemmel bir gezi..." sözleriyle bitirecektir...

Nietzsche bildiğiniz gibi Richard Wagner'e hayrandı önceleri... Opera bestecisi, yazar ve düşünür Wagner İsviçre'nin Lüzern kenti yöresindeki köşkünde Kuzey efsanelerine dayattığı görkemli dramlarını örerken yakınları ve dostlarıyla sohbetleri de bırakmıyor, bunlar arasında Basel Üniversitesi asistanlarından genç Nietzsche'yi özellikle seviyor, övüyordu... Ama bu iki çok bilgili, çok üstün zekalı insanın çatışmaları gecikmeyecek, kültür politikası ve genel estetik sorunlarında beliren karşıt görüşleri küskünlüğe, hatta düşmanlığa dönüşecekti... Nietzsche, Wagner'i yıpratmak için çalışmalara koyulmuştu hemen... Bestecinin verimini gölgeleyecek yeni bazı kanıtlara, örneklere ihtiyacı vardı... İşte bu sırada Carmen'e rastladı... Ve talihsiz doğumuna karşılık kısa sürede bütün batı sahnelerine yayılan bu değişik eseri yıllar yılı savundu durdu... 1896'da nefret ettiği Alman bestecisinin ölümünden 13 yıl sonra yazdığı "Wagner Sorunu" adlı eleştirisi şöyle başlar: "Dün, 'Carmen'i bir kez daha seyrettim. Wagner'in sisli

estetiğinden uzaklaşmanın bir yoludur bu... Bizet'nin müziği güneşli iklimleri, temiz ve parlak göğü anlatan bir dile sahip. Bizlerin bilmediği bir içtenliği, hiç tatmadığı bir neş'eyi yansıtıyor. Ne Fransız, ne de Almandır bu müziğin kaynağı, kısa süreli neş'esi, huzursuzluğu ile belki Afrika'dır. Bizet günümüze dek uygar Avrupa müziğinde yer almamış, güneye özgü güneş yanığı duyarlığı ve içtenliği cesaretle verebildiğinden ötürü ne kadar övülse azdır... Müzik Akdenizleşmelidir."

Nietzsche'nin bu dileği boşa çıkmamış, Carmen adlı opera G. Puccini, İ. Montemezzi, R. Leoncavallo ve P. Mascagni gibi İtalyan bestecilerinin önderliğini yaptığı "Verismo - Gerçekçi" akım üzerindeki etkisiyle Akdeniz kokulu müziğin yörüngeye girmesini sağlamıştır.

Carmen'in evrensel yaygınlığını, erişilmez ününü sağlayan gücü nereden aldığı başlıbaşına inceleme konusu olarak sürüp gitmiştir. Uzmanlara göre bilgili ve çekici bir tiyatro yapısına oturtulan konu, gerçekçi görüntüsüyle nedenlerin başında geliyor. İkinci neden müziğin İspanyol olmayan kulaklara İspanyol renkleriyle yansıması... Bu özelliğin ilginç bir yönü var; İspanyollar Carmen'i kendi müzikleri olarak kabul etmiyorlar... Carmen, olayın geçtiği ülkede en az tutulan eserler arasında kalmış, hiç bir zaman benimsenmemiştir. Örneğin "Çiçek Şarkısı" ve "Don José-Micaela" arasındaki düet onlar için en az Faust operası kadar yabancı kalmıştır. Carmen'in tutulmasındaki üçüncü neden eserdeki başkadın rolünün geniş boyutlu, soluklu ve usta bir sanatçıya türlü olanaklar sağlayıcı nitelikte oluşudur. Nitekim aslında "mezzosoprano" için yazılanı partide sopranodan altoya kadar türlü ses rengine sahip pek çok şarkıcı talihini denemiş durmuştur.

"Carmen'in doğuşunda başrolü oynayan kişi Parisli tiyatro direktörü Léon Carvalho olmuştur. Georges Bizet'nin "L'Arlesienne - Arl'lı Kadın" adlı oyuna yazdığı suitlerin başarısı üzerine onu yeni bir opera için yüreklendiren kişi Carvalho'dur. 1845 yılında yazar Prosper Mérimée'nin "Revue des deux Mondes - İki Evren Dergisi"nde yayınlanan "Carmen" adlı romanını konu olarak bizzat besteci seçmiştir. Mérimée 1830'da İspanya'ya yaptığı uzun gezi boyunca yarımadadaki çingenelerin yaşamı üzerinde incelemeler yapmış, gelenek, töre ve dillerini öğrenmeye çalışmış, bütün bu öğeleri daha sonraki bazı verimlerinde özellikle Carmen'de kullanmıştı.

Bizet aradığı konuyu bulduktan sonra iki ünlü metin ozanına, Henri Meilhac ve Ludovic Halévy'ye vermiş, roman ahlak dışı görünen bazı ayrıntılardan arınmış, besteciye sunulmuştur. Güney ülkelerini, İspanya'yı hiç görmemiş olan Bizet büyük coşkuyla müzik öğeleri derlemeye, İberia folklorunu incelemeye koyulmuştur. Partisyon tamamlandıktan sonra Opera Comique yöneticilerine teslim edilmiş, bunu pek çoğumuzun bildiği tepkiler izlemiştir. Bu yöneticilerden Leuven'in ozan Halévy'ye söylediği şu sözler sanat tarihinde yer almıştır: "Demek kadın sevgilisi tarafından öldürülüyor? Ve siz de bu olayı Opera Comique sahnesine, bir aile tiyatrosna getirmek istiyorsunuz. Bu tiyatroda her gece evlenme hazırlığında en az beş altı çiftin loca tuttuğunu unutuyorsunuz. Bütün seyircimizi kaçırmak amacında mısınız? Hayır olamaz... Bu sahnede ölümün yeri yok. Anlıyor musunuz? Şimdi sizden oyundan ölümü kaldırmanızı diliyorum sevgili oğlum..."

Carmen oynadı... Ve ilk temsiller başarısızlığa uğradı... Nedenleri hala tartışılır... Ve o sıralarda 37 yaşında bulunan bestecisi ilk temsilden kısa süre sonra öldü... Günümüzde önemsiz bir ameliyatla giderilebilecek bir hastalık yüzünden Verdi ve Wagner gibi dehaların 37 yaşlarında olumlu çağlarına henüz girmekte oldukları düşünülürse aynı yaşlarda "Carmen'i vermiş bir bestecinin ölümüyle müzik sanatının ne acı bir kayba uğradığı anlaşılır.

Carmen sahneye en çok konan operalardan biridir. Eserin böylesine yaygınlaşması konunun, hatta müziğinin zaman zaman türlü biçimlerde işlenmesine yol açmıştır, bilirsiniz... Örneğin gün gelmiş opera olarak tümüyle filme alınmış, yalnız konusu gene film senaryosu olarak işlenmiş. Ruslar "Carmencita ve Asker" adlı değişik bir müzikli oyun denemiş. Amerikalılar öyküyü ve müziği zenciler evrenine sokarak "Carmen Jones" adlı bir diğer müzikli oyun getirmiş, onu da beyaz perdeye aktarmışlardır. Bu arada Carmen bale suitleri olarak da denenmiştir.

Bunlardan ilki aynı operanın müzik öğelerinden yararlanılarak beş perde üzerine düzenlenmiş, koreografisini ünlü Fransız bale sanatçısı Roland Petit yapmış, başrollerde gene Roland Petit ve Renée Jeanmaire dansetmişlerdir. Bu suit ilk defa 1949 yılında Londra'da Prens Tiyatrosunda sahnelenmiştir.

Carmen'in başlıca temalarından yararlanılarak düzenlenen bir diğer suit Rus bestecisi Rodyon Şedrin'in verimidir. Bir perde üzerinde planlanan suit 1967 yılında Bolşoy sahnesinde yer almıştır. Kuba Ulusal Balesi yöneticisi Alberto Alonso koreografiyi yapmış, Carmen rolünde ünlü balerina Maya Plisetskaya dansetmiştir. Carmen balesi o yıldan bu yana aynı sahnede her mevsim sunulmaktadır.

Şedrin'in suiti Carmen'in iki ayrı karakterini yansıtmayı amaç edinmiş: biri açık, parlak ve özgür yönü diğeri soğuk, katı ve riyakâr yönü... Bu amaçla da operanın melodi hazinelerinden titiz bir seçim yapılmış. Şedrin Bizet'den yararlanış nedenini şöyle açıklıyor: "Carmen tipi evrensel ününü Bizet'nin müziğine borçludur. Bu müzik olmadan Carmen'i düşünmek olanaksız adeta... Bütün melodiler hafızamıza yerleşmiş kalmış... Bu konuda sonuca varıp işe koyulduğumda çalgı sorunu çıktı ortaya... Bizet'nin müziğinde bale için yararlı kalitelerin gözetimi ve insan sesinin yokluğundan doğan boşluğun doldurulması için çıkar bir yol bulmalıydım. Sonuçta yalnız yaylı çalgılar topluluklarıyla vurma çalgılarda karar kıldım.

Carmen'in partisyonu müzik tarihinin bir mücevheridir... Çekici ve tatlı tınısı, insan sesinin kullanılışındaki ustalık, operaya özgü kalitelerin belirtisiyle seçkinleşir. Bizet'nin yaptığı orkestralama akıcı ve esnektir. Şarkıcılara seslerini en iyi yeteneklerle sunma olanağını verir. Carmen'de şarkıcıların sesleri diğer operalara kıyasla daima daha güçlü, daha parlak ve saydam, daha etkili yansır. Melodi öğeleri bir düzenleme için idealdir. Ve opera ile bale iki yakın sanat koludur. Balenin düzenlenmesini içten bir esinle dokudum... Bizet'nin dehasına saygılı kalarak çalıştım, seçtiğim çalgıların virtüözite niteliklerini belirtmeyi amaç edindim..."

Değerli okurlarım, bestecinin esininden doğan verimi şu veya bu biçimde değiştirmenin benim gibi sizlerin de karşısında olduğunuzu tahmin ediyorum. Hele bu verimi günün geçerli düzenleme yöntemleri ve ritm zevkine uygulamayı sanırım sizler de benim gibi bir tür saygısızlık olarak yorumluyorsunuz... Carmen'in bale suitinde hoşgörüye yer kalıyor biraz... İşlenen melodiler ekonomik bir görüşle seçilmiş, yepyeni bir düzenleme anlayışı ve koreografi yöntemleriyle işlenmiş.

RİCHARD WAGNER VE "MASAL KRALI" İKİNCİ LUDWİG

Almanya'nın Bavyera eyaleti başkenti Münih yöresindeki sayfiye bölgesi Starnberg gölü çevresini ilk kez dolaşanlar Dağ Sarayı denilen küçük yapının bulunduğu kıyıdan yaklaşık elli metre kadar açıkta suya dikili koca bir haçı gördüklerinde önce şaşarlar, sonra dikiliş nedenini öğrenmek isterler. Onlara, bu haçın Bavyera'nın sevgili kralı İkinci Ludwig'in boğulduğu noktayı belirlediği söylenir. Gezginlerin ilgisi daha da artarsa, soruları yanıtlayan kişi vakti bol bir Bavyeralıysa yakın bir restoranda oturup kralın öyküsünü anlatır onlara...

Fransızca Louis adının karşılığı Almanca Ludwig'dir... Yalnız 19. yüzyılda gelip geçmiş pek çok kral unutulup gitmişken Bavyera'nın "Masal Kralı" İkinci Ludwig kuşaktan kuşağa devredilen efsanelerle sürdürüyor yaşamını... Ülkesinde yaptırdığı güzellikleriyle ünlü üç sarayı her yıl iki milyonu aşkın insan gelip geziyor. "İçlerinde dolaşılabilen düşler..." diye tanımlanan bu yapılardan başka yaşamı konusundaki filmler, pek çok kitap ve resim bu mutsuz kralın anılarını yaşatıyor tüm tazeliğiyle. Bildiğiniz gibi bu filmlerden biri büyük İtalyan yönetmen Visconti'nin yapıtıdır. Romy Schneider'le Helmuth Berger'in oynadıkları filmin adı "İkinci Ludwig"di.

İkinci Ludwig öyle pek eski bir geçmişin insanı değildir. Çocukluk yıllarında onu görmüş kişilere rastlamak olanağı vardı kısa süre önceye kadar Bavyera'da. Hem de ülkesinde ilk otomobiller ve tramvaylar elektriklerle aydınlatılmış caddelerde yürümeye başlarken dört atın çektiği, üç köşeli şapka ve yaldızlı giysili arabacıların sürdüğü istiridye biçimli Barok çağından esinli altın yaldızlı kızağında beyaz kürklere bürünmüş karla örtülü ormanlara giderken... Ya da Avrupa'yı ilk grevler, türlü toplumsal ve siyasal akımlar, huzursuzluklar ve

suikastler sararken güney Bavyera'da Garmisch-Partenkirchen yöresinde kayalar üzerindeki köşkünde doğum günü kutlayan halk ve köylülerin yaktığı binlerce meş'aleyi bir "Binbir Gece İnsanı" gibi seyrederken.

1845 yılının 25 Ağustos günü İkinci Ludwig'in doğumunu haberleyen 101 top atışı gökleri inletirken Bavyera sınırlı endüstriye sahip bir tarım ülkesiydi, başkent Münih'in nüfusu 150 bin kadardı, caddelerde hala öküz arabaları dolaşırdı. Babası Kral İkinci Maximilian kuru, aksi yüzlü bir adam, annesi Prusya Prenseslerinden Marie ise tipik ev kadınıydı, okuyan ve yazanlara çok şaşardı.

Masal kralının gençliği sosyal yaşamın ötelerinde Allgaeu Alplerindeki "Hohenschwangau" Sarayında geçti. Adı "Üst Kuğu Bölgesi" anlamına gelen yapı Alp ve Kuğu gölleri arasındaydı. Doğa olabildiğine romantik bir dekoru oluşturuyor, sarayın eski Carmen ve mistik ortaçağ efsanelerinden esinli, çoğu kuğu motifleriyle süslü tablo ve freskleri bu derin romantizmi bütünlüyordu. Bu ayrıntıların genç soyludaki etkisini güçlendiren bir başka önemli neden Richard Wagner'in kuğulu şövalye Lohengrin'i konu alan operasıydı. İkinci Ludwig çağdaşı bu görkemli dehanın verimlerinden ilki olarak Lohengrin'i tanımış, bu romantik ve mistik efsaneye ve yaratıcısına derin bir hayranlıkla bağlanmıştı.

Richard Wagner 20 yaşlarındayken eğilmişti Kuğulu Şövalye efsanesine. Sözü ve müziğine ancak 1846 yılında çalışmaya koyulmuş, iki yıl sonra bütünlemiş 1849 da siyasal nedenlerle ikinci kez yurdundan kaçmak zorunda kalınca yapıtını Weimar'da genel müzik müdürü Franz Liszt'e vermiş, daha sonra kayınbabası olacak bu değerli müzikçi 1850 de Lohengrin'i sahneye koydurmuş, müzikli dram tüm Alman sahnelerine yayılıvermişti... Yapıt'da üç evren üç ayrı kişide simgeleşmiştir: Gral ülkesinden gelerek kardeşini öldürmekle suçlanmış Brabant soyundan Elsa'yı kurtaran Parsifal'in oğlu Lohengrin tanrısal adaleti, kutsallığı, Lohengrin'le evlenen fakat kasıtlı telkinlerle verdiği sözü unutup Lohengrin'e nereden geldiğini sorarak Şövalyenin elinden gitmesine yol açan Elsa düşleri, sadakati erdemliği ile yeryüzünü, telkinlerle Lohengrin'e nereden geldiğini Elsa'ya sordurtan soylu Telramund'un eşi Ortrud ise kötülük ve şeytanlığı ile cehennemi...

Kuğular, kuğu resimleri ve kuğulu şövalye operasının ezgileriyle biçimlenen ruhsal yapısı genç Ludwig'in romantizme olan eğilimini güçlendirirken kendisini 18 yaşında taht'da bulmuş, monarşik görevlerine dört elle sarılmıştı. O döneminde yetkin bir sporcuydu da; ata biniyor, yüzüyordu. Askerlik konusunda geniş bilgili olmasına karşın fırça traşlı Prusya subaylarını taklit edenlere kızıyor; "Saçları kazınmış kirpi kafalılar" diyordu onlar için...

Richard Wagner'i tanımak en büyük isteğiydi Kral'ın. Sanatçı o yıllarda karısı Minna'dan ayrılmış beş parasız yurduna dönmüştü. Stuttgart'da bir otel odasında kalırken Bavyera Sarayı mabeyincisi ona İkinci Ludwig'in mektubunu uzatmıştı. Yaşamında yıldızların parladığı o günden sonra besteci genç kralın en yakınları arasına katılacak onun yardımıyla yaşayacak, Bayreuth'daki Festivalevi yapısını gene onun yardımıyla gerçekleştirecekti. Daha ilk karşılaşmada 51 yaşındaki besteci-ozan hayran olmuştu bu genç ve çok yakışıklı krala. İkinci Ludwig şöyle demişti ona: "Günlük yaşamın küçük dertlerinden başınızı kurtararak görkemli dehanızın ürünlerini rahatsız edilmeden vermeniz için çalışacağım..." Kral, Wagner'e Starnberg gölü kıyısında bir villa vermiş, besteciye dörtbin altın gulden maaş bağlamıştı. İkinci Ludwig besteciye gerek devlet kasasından gerek kendi çekmecesinden ödediği paralar nedeniyle hükümet ve meclisin baskısı üzerine Münih'den gidişine göz yumduktan sonra da yardımlarını kesmemiş, İsviçre'de Luzern kentine yerleşen Wagner'e para göndermeyi sürdürmüş, ara-sıra kılık değiştirerek oturduğu villaya gitmekten çekinmemiştir. Müzik tarihleri besteci-ozanın bu hayranlık ve yakınlığı alabildiğine kötüye kullandığını, kralı sömürme yolunda eşi Liszt'in kızı Cosima ile nasıl bir düzen kurduklarını gösteren kanıtlarla doludur. Buna karşın ikinci Ludwig'in yardımı olmasaydı sanatın "Nürnbergli Usta Şarkıcılar", "Nibelungen Yüzüğü" adlı dört müzikli dramlık dizi ve "Parsifal" gibi anıtlardan yoksun kalacağı da düşünülebilirdi.

Genç yakışıklı kral saray kadın ve kızlarının düşlerindeydi. Genç adama tapıyorlar "evrensel güzel" diye tanımlıyorlardı. Günün birinde bunlardan biriyle, Bavyera Düşesi Sophie Charlotte'la evlenmeyi denedi kral. Sophie kralın çok sevdiği Elisabeth'in kızkardeşiydi, her ikisi de kuzinleriydi. Ancak "Sissi" adıyla bilinen güzel Elisabeth Avus-

turya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph'le evlenmişti. İkinci Ludwig'in evlenme tasarısı gerçekleşemedi. "Böyle bir iş için vaktim yok" diyerek vazgeçti.

Sanata bağlı romantik kral iki kez savaşmak zorunda kaldı. İlk savaşı Otto Bismarck'ın başbakanlığını yaptığı Prusya'ya karşıydı ve yenilgiyle karşılaştı. İkincisi Fransaya karşı Prusya ile 1870 - 1871 savaşıydı zaferle bitmişti ama Bismarck Paris'de Versailles Sarayının aynalı salonunda Prusya Kralı Birinci Wilhelm'e Almanya İmparatoru tacını giydirmişti. Bu olay İkinci Ludwig'in ruhsal ve moral çöküntüsünü çabuklaştıracaktı... Genç kral geçmişi yediyüz yıla yakın soy ile Almanya İmparatorluğunu kendi hakkı olarak görmüştü. Kapıldığı küskünlükle doğaya ve güzellik düşlerine yöneldi. Altın yaldızlı arabasıyla köyleri geziyor, adlarıyla bildiği köylülerle arkadaşlık ediyor, halk danslarına katılıp armağanlar dağıtıyordu. Beri yandan da düşsel saraylarını yaptırıyordu. Bunlardan biri Garmisch-Partenkirchen yöresindeki Rokoko Sarayı Linderhof'du. Kubbeli Venüs tapınağı, havuzları, 35 metreye fışkıran fıskiyeleri, goblen salonları ve arkasında yükselen sırt'da yapay "Mavi Mağara"sı ile Wagner'in Tannhaeuser adlı operasından esinliydi Linderhof. Mağarada aynı eserden sahneleri küçük bir orkestra eşliğinde sahneletiyor, yapay sarkıt ve dikeylerle gizlenmiş locasında seyrediyordu.

İkinci önemli saray Füssen yöresindeki "Neueschwanstein" - "Yeni Kuğu Taşı" Sarayı idi. Allgaeu Alplerinde bir kaya üzerine oturtulmuş, kuleli yapı tam bir masal sarayı sayılır... Wagner'in "Parsifal" operasıyla ölümsüzleştirdiği Pirene Dağlarındaki Gral şövalyelerinin barınağı Montsalvat Şatosuydu bu saray sanki... Besteci-ozan "Parsifal"in konusuyla 1845 yılında ilgilenmeye koyulmuş, Lohengrin'in babası Parsifal'in mistik öyküsünü 1881 de bütünlemiş, yapıt sahneye ilk kez ölümünden bir yıl önce 1882 de Bayreuth'da konmuştur. Konusu Montsalvat'da geçen mistik dram kutsallığa karşı çıkışın cezalandırılışı, gene kutsallığa saygı ve bağlılığın ödüllendirilmesini belirler.

İkinci Ludwig'in yaptırdığı üçüncü saray ise Versailles'ın tam ölçüleriyle kopyası olan Herrenchiemsee idi. Aynı adlı gölün Herrenchiem gölünün bir adasına yapılmıştı. Aynalı salonu 98 metre uzunluktaydı. yalnız altın ve gümüş simli perdeleri işlemek için 200 dikişçi kadın

yedi yıl çalışmıştı. Ayrıca 50 ressam ve 25 heykeltraş resim ve heykelleri tamamlamıştı.

Giderek huzursuzlaşıyordu İkinci Ludwig. Durmadan o saraydan bu saraya gidiyor, kaçışını zaman zaman göz alabildiğine uzaklaşarak sürdürüyordu. Dağdaki bir av köşkünde bile alıştığı yemekleri istiyordu. Bu nedenle saray mutfağı, baş aşçı Theodor Herneis komutasında hep hareket halindeydi. Kral bazı kez dört kişilik sofra kurdurup oturuyor, diğer üç yerde konuklar varmış gibi sohbet ediyordu onlarla. Melankoli belirtileri bununla da kalmıyor, geceleri çalışıyor, "Sessizliğe düşkünlüğüm ve yalnızlığım nedeniyle geceyi gündüz yaptım" diyor, karanlık ormanlarda dolaşıyor, Herrenchiemsee Sarayındaki aynalı salonun 2500 mumunu yaktırıp sabaha dek geziniyordu.

Sarayların masrafı özel kasasını boşaltmış, tahta çıkışından yirmi yıl sonra iflas kapısını çalmıştı Ludwig'in... Yapıları tamamlatmak için başvurduğu yerlerden kredi sağlayamamış, bu arada devlet bütçesini de tehlikede gören hükümet onu bir düzenle taht'dan uzaklaştırıp yerine amcası 65 yaşındaki Prens Luitpold'u çıkarmayı kararlaştırmıştı. Dört akıl doktoru ortak bir bildiri hazırladı. Bunlardan üçü kralı bir kez bile görmemişti. 1886 yılının 10 Haziran günü bazı bakanlar, doktorlar ve delibakıcılarından kurulu bir kafile kralın bulunduğu Neuschwanstein Sarayına doğru yola koyuldu. Amaç ikinci Ludwig'i zararsız duruma sokup Starnberg gölü kıyısındaki Dağ Sarayına kapamaktı. Durumu krala bir arabacısı haberledi... Yöredeki tüm köylüler erkek, kadın, çocuk ayrıca jandarmalar, itfaiyeciler derhal seferber olarak kralı korumaya karar verdiler. Ancak kral kan dökülmesinin karşısındaydı... Gelenler kralın kollarını bağlayarak bir arabaya tıkıp yola koyuldular... Ertesi gün ruh hastalıkları uzmanı ve Bavyera Akıl Hastanesi başhekimi Dr. Von Gudden tutukluyu alıp bahçede gezinmek istedi. Gökyüzü kararmış, yağmur başlamış, rüzgar güçlenmişti. Kral ve doktorun dönmediğini görüp meraka düşenler kısa bir aramadan sonra gölde her ikisinin de cesedini buldular. Bazı tarihçilere göre kral kendini göle atarak tutukluluktan kurtulmak istemiş, kendisine engel olmak isteyen doktoru suya batırıp boğulmasına yol açmıştı. İhtiyar Bavyeralılar Münih'de gömülenin İkinci Ludwig'in cesedi değil, balmumundan yapılmış heykeli olduğunu, kralın gerçekte Fransa'ya

gittiğini söylerler. Bazıları da onun Dr. Von Gudden'le bilinmeyen bir ülkeye sürüldüğünü savunurlar... Evet, görüldüğü gibi masallaşmış kişiler gözden kayboluyorlar ama olağan insanlar gibi ölmüyorlar...

Müzik tarihinde çok önemli rolü olmuş, ayrıca yaşamıyla da pek çok sanatçıya esin vermiş bir kralın öyküsünü özetlemeye çalıştım. Bir gün yolunuz Bavyera'ya düşecek olursa o eşsiz saraylardan hiç değilse Neuschwanstein'ı görmenizi salık veririm. Kendinizi masalsı bir evrende bulacak, saraya ve çevresindeki eşsiz doğa güzelliğine hayran kalacaksınız.

BİR DEHA YÖNETEN KADIN
COSIMA WAGNER

Hep biliriz, kadının müzik sanatında her türlü tahminin üzerinde ağırlığı vardır. Besteci olarak sayıca sınırlı kalan kadın bu alanda şarkıcısı ve çalgıcısıyla önemli yer tutmuştur, doğal olarak tutmaktadır. Bir de müzik yeteneğine sahip olmamakla birlikte sanat tarihine geçmiş kadınlara rastlanır; bestecilerle ilintileri nedeniyle müziği dolaylı etkilemiş kadınlar.

Günümüze dek pek çok kadın bu özellikleriyle unutulmazlar arasına katılmış, yaşamlarındaki davranışları türlü değerlendirmelerle yargılanmış durmuştur. Bunların en önemlilerinden biri de kuşkusuz Cosima Wagner'dir. Yakın geçmişin bu ilginç insanını daha sonraki kuşakların tanıyışı güç olmamış, 1931 de sona eren uzun yaşamı boyunca tuttuğu günceleri, çevresinde bulunanların anlattıkları, sayısız belgenin tazeliği, kişiliği açısından yeterli inancı fazlasıyla sağlamıştır. Şöyle ki; insanlara karşı sevgi ve saygı beslemeyen, gerçeklere sırt çeviren, başkalarının sorunlarıyla ilgilenmeyen bencil bir kadındı Cosima Wagner... Fakat bu yönlerine karşın uzun yıllar bir anıt gibi kabul edilmiş, Alman kültürünün tanrıçası olarak görülmüş, Bavyera'daki Bayreuth kentinde her yıl düzenlenen Wagner şenlikleri boyunca her ulustan devlet adamları, ünlü kişiler ve seçkin müzikseverlerce adeta insanüstü bir varlık sayılmıştı.

Gerçekten de onun çelik benzeri iradesi, azmi ve tutkusu olmasaydı Bayreuth Şenlikleri gerçekleşemeyecek, müzikte Wagner mezhebi bu türlü yaygınlaşamayacaktı.

1838 yılında İtalya'da Como gölü kıyısında doğmuştu Cosima. Ana babası nedeniyle normal bir gelişim göstermesi olanaksızdı. Baba

Franz Liszt çağının en parlak piyano virtuozu olarak biliniyordu, sayısız aşk serüveninin kahramanıydı, büyük sanatçılardan çoğu gibi bencildi. Liszt çocuklarını seyrek görür, buna karşın tam bir disiplin isterdi. Ana güzel Fransız kontesi Marie d'Agoult 1833 den başlayarak Liszt'in sevgilisi olmuş, üç çocuk vermişti sanatçıya; 1835 de Blondine, 1838 de Cosima ve 1839 da Daniel... Ana da baba kadar bencildi, her doğan çocuk hemen bakıcıya bırakılmıştı. Cosima katı yürekli, asık yüzlü bakıcı kadınların elinde büyüdü; insanlar tarafından sevilme özlemiyle... Bu tutkusu daha sonraları artarak sürecek, yaşamı boyu kendisine karşı çıkan, eleştiren her insanı suçluymuş gibi yargılayacaktı.

Cosima çok az gördüğü babasının dehasına inanıyor. Liszt'in daha sonraları sevgilisi olan Prenses Seyn-Wittgenstein'ın sanatçıyı çocuklarından ayırmak için çevirdiği oyunlar moralini büsbütün zehirliyordu. Kin ve nefret ondan ayrılmayacak, Wagner'i koruyan Kral İkinci Ludwig'den "eşi az bulunun bir çılgın", Wagner'i Münih'den süren Bavyera Hükümeti bakanlarından "zavallı gülünç yaratıklar" diye söz ederek, gene Wagner'e sırt çeviren düşünür Nietzsche'ye bestecinin borçlandığı Yahudilere, eserlerini ıslıklayan Fransızlara düşman kesilecekti.

Cosima güzel değildi. Uzun boylu, kemikli, tahta vücutlu, uzun sarkık burunlu çirkin bir kız olmuş, çevresindekiler "leylek" adını takmışlardı ona. 17 yaşına geldiğinde Liszt kızı Paris'den alıp Berlin'e getirdi, görgü ve bilgisini geliştirmesi amacıyla Bülow ailesinin yanına bıraktı. Ailenin o çağlarda 25 yaşındaki oğlu Hans von Bülow Liszt'in öğrencisiydi, geleceğin parlak orkestra yöneticisi olarak tanınıyordu. Sevimli, iyi yürekli, zarif bir sanatçı olan genç müzikçide yaşamının ilk hedefini bulmuştu Cosima. Tanışmalarından üç beş hafta sonra aşık olmuş göründü ona. Amacı, dehasını sezinlediği bir sanatçıyı yönetmek, eğitmek, çabasını ve kişiliğini biçimlendirmekti. Ölünceye dek sürecek bu tutkusu Bülow'da ilk sınavını verecekti. Genç sanatçıdan gördüğü ilgi üzerine girişimlerine koyuldu: onu arkadaş toplantılarından çekti, bestecilik çalışmalarında destekledi, buluşmalarını programladı, sonuçta onu kendisi olmadan hiç bir şey yapamayacağına inandırdı. Ve 1857 yılı Ağustos ayında nikahlanmak üzere kiliseye yöneltti.

Yeni evliler balayı yerine Zürich'te adeta kutsal bir geziye çıktılar. Bu kentte genç yöneticinin tanrısal ve kutsal idolü Richard Wagner ve eşi Minna zengin ipek tüccarı Otto Wesendonck'un konuğu olarak yaşamakta, besteci adamın eşi Mathilde'den müziğin eşsiz aşk şiiri "Tristan ve İsolde"ye gerekli esini derlemektedir. Bülow'ların gelişi besteciyi sevindirmiş, onları derhal özel hizmetlerinde kullanmaya koyulmuştur. Cosima beri yanda eşinin, kendi tutkuları konusunda iyi bir seçim olmadığını sezinlemekte ve bir başka hedefe bir başka dehaya, Richard Wagner'e yönelmektedir. İsviçre gezisi 1858 yılında tekrarlanır. Cosima bu arada Bülow'un yakın arkadaşı Karl Ritter'le kaçamak bir aşk serüveni geçirmiş, eşini bırakmayı düşünmüş, sonunda kendisini Wagner'in ayaklarına atıp gözlerinden yaşlar boşanarak sevgisini açıklamaya karar vermiştir.

Ancak ikisinin birleşmesi için beş uzun yıl geçecek, Cosima kocasına Daniela ve Blondine adlı iki kız çocuk doğuracak, Wagner çarpıcı ve sarsıcı dramlarını dizelemeyi sürdürecek, 1863 yılında bir gün iki sevgili hıçkırarak birbirlerine sarılıp sadakat yemini ettikten sonra kalkıp Bülow'un yönettiği bir Wagner konserine gideceklerdir.

Bavyera Kralı İkinci Ludwig bir güneş gibi doğar yaşamına ve devlet kasasını açar ardına dek hayranı olduğu besteciye. Wagner Münih yöresindeki Starnberger gölü kıyısına koca bir villaya taşınır, yeniden döşetir, dayatır ve Bülow'ları çağırır yanına. Cosima kızlarını alıp hemen koşar bu çağrıya, eşi işleri nedeniyle bir hafta gecikecektir. Bir haftalık süre boyunca elli yaşındaki besteci kendisinden 25 yaş küçük bu çirkin kadındaki yetenekleri bir kez daha anlar, ona bir anne bir kızkardeş gibi bakacak, eserleri uğruna savaşacak, bazı zayıf yönlerini, alışkanlıklarını hoşgörecek bir kadındır Cosima. Ancak Hans von Bülow'dan da ayrılmayı düşünmez Wagner; eserlerini onun kadar ustalıkla yöneten bir müzikçi daha yoktur ortada henüz. Bülow, Wagner'in isteği ve Kralın emriyle saray müzik müdürlüğüne atanır hemen. Önemli bir neden daha vardır sevgililerin birleşmesini engelleyen: Kral İkinci Ludwig taparcasına hayranı olduğu besteciyi bir kadınla paylaşmak niyetinde değildir. Bir oyun sahnelenir, Cosima bestecinin özel işlerine bakan bir yardımcı, bir sekreterdir, besteciyle aşk konusunda ilişkisi yoktur. İşin aslını bilen Bülow'un bunalımları

önem taşımaz. Bu zayıf kişilikli adam tüm koşullara karşın Wagner'in sadık uydusu kalmakta kararlıdır.

Üçlü oyun çevrede pek de önemli görülmemiş, bir sanatçının davranışlarında doğal sayılmayan ayrıntılar bulunabileceği inancı bu hoşgörünün ana nedeni olmuştu. Cosima bu yaşam düzeniyle kutsal bir görev yaptığı inancındaydı. Öyle ya bir dehaya bakıyor, onu koruyor, özel işlerini yürütüyordu. Ayrıca iki yıllık aralarla aynı dehaya vereceği üç çocuğun ilki ufukta belirmişti; böylece 1865 de İsolde, 1867 de Eva ve 1869 da bir erkek çocuk doğacaktı; Siegfried. Hans von Bülow'a Münih'de Brienner Sokağındaki büyük villanın bahçesinde hizmetçiler evinin iki odası uygun görülmüştü.

Villa Bavyera devleti bütçesinden yüzbinlerce marka döşenip dayanmıştı. Doğunun masallarındaki bir zevk yuvasıydı sanki. Her salon ve oda ayrı renkte ipek perde, divan, koltuk ve yastıklarla, kilerler ise en seçkin yiyecek ve içeceklerle doluydu tıklım tıklım. Besteci hangi odadaysa o odanın rengine uygun renkte ceketler giyiyor, Cosima Münih caddelerinden süslü arabası ve uşaklarıyla bir kraliçe gibi geçiyordu. Ancak bu garip soygun kısa sürede genişleyen tepkilere yol açacak, Münih'de esen ayaklanma havası ve bakanların baskısıyla Kral Ludwig gözdesi besteciyi ülkesinden sürmek zorunda kalacaktı.

Besteci İsviçre'de Luzern kenti yöresinde Vierwaldstaedter gölüne bakan Triebschen adlı villaya yerleşmiştir. Cosima sık sık gelmektedir villaya... Beri yanda tüm giderleri ödeyen Kral Ludwig'in bu ilişki nedeniyle kuşkusu artmaktadır giderek. Günün birinde Wagner ve Cosima ondan Hans von Bülow'a bir açık mektup göndererek üçüncü çocuğunu bekleyen Cosima'nın onur ve erdemine tanıklık etmesini isterler. Zavallı Kral yerine getirir bu isteği. Fakat tüm Avrupa gülmekten katılır bu davranışa. Çünkü gazeteler ötedenberi Wagner-Cosima ilişkilerinin dedikodularını yayınlamaktadır. Kral Cosima'nın yakarışları için daha sonra şöyle diyecektir: "Söylediklerinde içtenlikten eser yoktu. İnek çanları daha güzel kalırdı sesi yanında..."

İki sevgili Kralı Luzern'den yönetiyor, onu bakanlarına karşı dolduruyor, kendisine işlerin içyüzünü anlatan soprano Malvina Schnorr'u tımarhaneye göndermesini öğütlüyorlardı. Bülow saraydaki

işinden ayrılmıştı, ama gene Wagner'in hizmetindeydi. Bu bağlılık 1870 yılına dek sürecek, sanatçı Cosima'dan resmen ayrılacaktır. Bestecinin eşi Minna 1866 yılında yokluk içinde ölmüştür, artık Cosima ile evlenme yolunda bir engel yoktur. O yıl Wagner 57, Cosima 32 yaşındadır, kadın daha 61 yıl yaşayacak, Wagner mezhebinin kutsal başı olarak kalacaktır.

Bayreuth'daki tiyatro binası tamamlanmış, festivaller başlamış, Wagner ailesi Wahnfried adını verdikleri koca villaya taşınmıştır. Cosima yönetmektedir tüm olayları... Odalara girişinde herkes ayağa kalkmakta, bir konuk geldiğinde çocuklar kapı önünde toplanıp onun güzellik, iyilik ve zekasını öven şarkılar söylemektedir. Kadın eşinin her saniyesini denetlemekte, kalp hastası besteciyi geceyarısı yatağından kaldırıp eserlerindeki bazı düzeltmeleri yapması için zorlamaktadır. Sanat evreni onun son anıtı Parsifal operasının tamamlanmasını hiç kuşkusuz Cosima'ya borçludur.

Richard Wagner 1883 yılının 13 Şubat günü Venedik'de Vendramin Sarayında öldü. Cosima 25 saat gözünü kırpmadan bekledi başı ucunda. Sonra bıraktığı herşeye sahip çıktı. Tarihçileri ve uzmanları sanatçının özel yaşamı ve karakteri konusunda ters inançlara götürebilecek belgeleri yaktı... Ve dünyanın belki ilk özel kültür işletmesini yönetti son nefesine dek.

Görülüyor ki, Cosima Wagner boşyere geçmemiştir müzik tarihine. Kişiliğini gölgeleyen kusurları, aşırı tutkuları ve ölçüsüz hükmetme eğilimi yanında sanat evreninin yüce doruklarından biriyle ilintisi anıtsal eserlerin doğumuna yardımcı olmuştur. Cosima kendince kutsal bildiği bu görevini Wagner'in yaşamında sürdürmüş, sanatçının ölümünden sonra bu kez eserlerinin yayılıp yerleşmesi yolunda didinmiş durmuştur. İnsan olarak onaylanamayacak yönleri unutulsa bile kültür evrenine kazandırılmış ürünlerle hoşgörülecek, saygınlaşacaktır.

RICHARD WAGNER'İN EŞİ COSIMA TARAFINDAN SAPTANMIŞ BAZI DÜŞÜNLERİ

Yaralı Tristan hiç uyumadan gece gündüz sevgilisini, İsolde'sini bekler, ölümle savaşır, yaklaştırmaz yanına onu. İsolde'yi getiren geminin yelkenleri görünür ufukta. İki sevgili büyülü aşk suyunun bu iki kurbanı kavuşurlar, çılgınca sarılırlar birbirlerine. Ama çok geçtir artık. Tristan yenilmiştir ölüme sonunda. İsolde'sinin adını fısıldayarak kapar gözlerini. İsolde bilinçsiz kala kalmıştır olduğu yerde. Sonra bazı olaylar geçer çevresinde. Zorla evlendirildiği yaşlı Kral Marke onu bu çaresiz aşktan ötürü bağışlamış, Tristan'ın adamı Kurwenal efendisini yaralayıp öldüren Melot'dan öcünü almıştır... İsolde uyurgezer gibi yalnız Tristan'a bakarak yapıtın bitimini oluşturur.

Yumuşak ve hafif tebessümünü
Güzel gözlerini görüyor musunuz dostlar?
Yoksa görmüyor musunuz?
Yıldız benzeri yaydığı
Işınları görmüyor musunuz?

İsolde'nin ağıtı bu dizelerle başlar... Anlatır sevgilisinin niteliklerini, över onu, sonra şu dizelerle tükenip yığılır yanına:

Dağlar gibi dalgalara
Yansıyan seslere
Yeryüzü nefesiyle
Acı çeken evrene
Zevkin doruğunda
Bilinçsizce gömülüp gitmek...

Müzikli dramda, lirik tiyatroda ulaşılması olanaksız bir lirizmin, erişilmesi güç bir esin çağılının simgesi olarak bilinir "Tristan ve İsolde". Sözü ve sesiyle geçen yüzyılın dehalarından birinin Richard Wag-

ner'in verimidir bu ölümsüz yapıt. Müzikli dramda köklü devrimleri gerçekleştiren, yeni ilkeler getiren, o erişilmez sahne verimlerinin tümünde dizeleri kendi yazan sanatçı, çağını ve çağından sonra günümüze dek geçen süreyi derinlemesine etkileyecek, yeni akımların habercisi olacaktır. Bunlar bazı üstün yeteneklerin yanısıra olağanüstü bir kültür birikiminin ürünüydü ve Wagner bu özelliğin bilincine varabilmiş, üst düzeyde bir kültür oluşumuna ulaşabilmiş kişilerle çevrilmişti. Bunlardan biri de ikinci eşi Cosima idi Yaşamı politik inançları nedeniyle fırtınalarla dolu Wagner'in aşk serüvenleri de bu yaşama çeşit katmış, sanat tarihlerinde yer etmiştir. Wagner, çağının büyük piyanist ve bestecisi Liszt'in kızı Cosima ile 1866 yılında ilişki kurmuştu. Otuz yaşlarındaki kadın, eşi ünlü orkestra yöneticisi Hans von Bülow'dan ayrılıp Wagner'le yaşamaya koyulmuş, 1870 yılında evlenmişti. Cosima da Wagner'in ikinci eşiydi. Evlilik 1883 yılında bestecinin ölümüne dek uyuşum ve bağdaşımla sürmüş, Cosima eşinden sonra 47 yıl daha yaşayıp 1930 da ölmüştür. Kadın her davranış ve sözüne hayran olduğu eşini tanıdıktan sonra günce tutmaya başlamış, böylece dehanın özel yaşamını ışınlatan değer biçilmez belgeler oluşmuştur. Bunlardan 1869 - 1877 yılları arasını kapsayan ilk cilt geçtiğimiz yıllar yayınlanmıştı. Onu 1878 den Wagner'in öldüğü gün 1883 yılı 13 Şubatına kadar gelen ikinci dönem izledi. Bu belgelerde yer alan gerçekler besteci-ozanın yaşamı çevresinde yazılan sayısız inceleme kitaplarında belirlenen ayrıntılara yeni katkılar sağlamakta, son yıllardaki düşün ve amaçlarını en yetkili kalemden yansıtmakta...

Wagner bu dönemde türlü hastalıklardan yakınmaktadır; özellikle kalp zafiyeti ve uykusuzluk sanatçıyı geçimsiz ve saldırgan yapmış, eşi Cosima dışında hiç bir şeyi beğenmez olmuştur. Kendi ulusu "ayyaş kaba işçiler"den başka şey değildir, tümü de aptal ve fesattır. Çağının ünlü başbakanı Bismarck "Bulldogg suratlı kötü bir insan, ozan ve yazar Goethe ise "dehasıyla övünmüş durmuş koyun kafalı, komple bir eşektir". Dostlarından bazıları "ayyaş yalancı, bazıları efendilerine ihanetten başka sorun olmayan oda uşakları"dır. İmparatordan nefret etmekte, yahudileri durmadan suçlamakta, kendi yapıtı olan görkemli villası Wahnfried'le Yeşil Tepe'deki Festival Evi'ni yerin dibine batırmaktadır. Bu ev aptal bir tiyatro, bir barakadır, bu anlamsız

yapı uğruna altından kalkamayacağı borçlara girmiştir, onbeş yaş genç olsa Amerika'ya göçecek, orada yeni bir Bayreuth kuracaktır. Düşlerinde sık sık yolculuklar görmekte, örneğin Türkistan'a, Hindistan'a gitmektedir. Günler son operası "Parsifal"in çalışmalarıyla geçmekte, akşamları özellikle Bach, Mozart ve Weber'in yapıtları yorumlanıp dinlenmekte, konuk şarkıcı varsa bestecinin müzikli dramlarından bölümler söylemektedir. Besteciyle ilgili bazı notları eşi Cosima'nın güncesinden okuyalım. Richard Wagner ölümünden beş yıl önceden başlayarak türlü vesilelerle neler söylemiş acaba? İşte en ilginçleri:

Örneğin 1878 yılı 13 Mart günü şöyle der:

"Az ezgisel malzemeyle müzik yapmaya kalkmak düşüncesizce konuşmaya benzer. Çünkü ezgi müziğin düşünüdür."

Aynı yılın 21 Mart gününden bir söz:

"Gökten inip yayılmaya başladı mı müziğin yerini ne tutabilir? Hele sözlü bir dramda susmak olanaksızdır. Konuşan susku... İşte müziğe özü bir başkalık daha."

Temmuz ayının 13. günü uykusuz bir geceden sonra:

"Gece şeytanları, gündüz ise koyunları ve eşekleri getiriyor insana."

Ertesi yıl 24 Eylül'de kendisine "Meleğim" diyen Cosima'ya yanıtı:

"Bu eski bir deyiş, sallantılı ve titrek. Ama ben sana karım, eşim dersem bu başka bir şey, çok büyük, çok kutsal bir şey."

Aynı yıl 25 Eylül'den birkaç tümce:

"Şu makyaj ve boya ne kadar sinirlendiriyor beni. Boyalı makyajlı şarkıcılarla sahne kötü bir sanatçılar balosuna dönüşüyor. Görünmeyen orkestrayı gerçekleştirdim, bir de görünmeyen tiyatroyu yapabilsem."

20 Ekim'den bir söz:

"Yazar Hans von Wolzogen incelemesinde Parsifal'in Kutsal Ülke olduğunu savunuyor. Aklımın kıyısından geçmedi böyle bir düşün."

1880 yılı 21 Haziran gününden bazı sözler:

"Dün izlediğimiz konsere gelince. Müzik kötü yönlere gidiyor. Özellikle gençler ezgi yazmasını bilmiyor, odun talaşı gibi yapıt veri-

yorlar. Oysa resim sanatının bir önceliği var: örneğin bir ressam horoz resmi yapar, resim kötü de olsa horoz olduğunu anlarsınız."

Aynı yılın 18 Kasım gününden:

"Dergideki şu resimlere bak! Danıştay'ın yıllık çalışmalarını bile balo ile açıyoruz. Ve Tanrım ya şu sakallı insanlar. Sakal yaban yaşamında iyi gider, ama frakla sakal bağdaşır mı birbirleriyle?".

2 Aralık gününden:

"Gazetede bütçeye ordu için 20 milyon fazla ödenek konduğunu okudum. Almanya dişinden tırnağına kadar silahlı bir dilenciye benziyor. Tanrı onunla tenha bir sokakta rastlaşanları korusun."

1881 yılı 4 Temmuz gününden gene Almanya konusunda:

"Almanların esprisi yalnız meyhane masasındadır. Aslında tuhaf bir çorbaya benzerler. Biraz havuç, biraz lahana bu çorbanın esas malzemesidir. Ama ılık bir çorbadır bu, ne sıcak, ne de soğuk."

Ertesi günü söylenmiş sözler:

"Şu Bismarck denilen adam başımızdayken en kötü günleri yaşayacağımız belliydi. Sanat tarihinde ilk kez bir sanatçı koca bir tiyatro binası yapar, kişiliğinden güç alarak görülmemiş gösteriler sunar. Ve bu başarıdan söz edilmez."

1882 yılı 14 Mart sabahı uyandıktan sonra şöyle demiş:

"Korkunç düşlerle dolu bir gece geçirdim. Tanrı benim gibi zavallı bir dehaya eziyet etmek istedi mi neler buluyor neler."

9 Şubat 1883. Bestecinin ölümünden üç gün önce Venedik'de gondolda:

"Artık yalnız yaşam öykümü yazmak isterdim. Wahnfried villasını yaptırdığıma, hele o aptalca festivali başlattığıma ne kadar pişmanım. Bunları yaşam öykümün son bölümünde belirteceğim hep." 12 Şubat 1883 besteci-ozanın Venedik'de Vendramin Sarayındaki ölümünden bir gün önce Cosima şunları yazmış güncesine:

"Yatağıma yatmıştım ki yüksek sesle konuştuğunu duydum. Odasına koştum hemen. "Seninle biraz konuşmak istiyorum" dedi. Bana

sarıldı ve "Beşbin yıllık mutluluk verdin bana" diye ekledi. Sonra ağır ağır yatağından kalktı, piyanoya geçip "Ren Altını"nından "Ren Kızları'nın Yakınışları"nı çalmaya koyuldu."

"Nibelungen" adlı dört operalık dizinin ilki olan bu operada Yeraltı Kralı cüce Alberich üç Ren kızı tarafından beklenen altını kızları kandırarak çalar. Elinde tutana sonsuz güç kazandıran altın Baştanrı Wotana tarafından hileyle Alberich'den alınır, "Tanrılar Evi Walhalla"yı yapmış olan iki deve verilir. Tanrılar çağı sona yaklaşmıştır. "Ren Altını" adlı opera Baştanrı Wotan ve eşi Frika ile tanrıların gökkuşağı üzerinden yeni evleri Walhalla'ya yürüyüşleriyle biter. Ancak bu sırada nehirdeki Ren kızları yakınmakta, altının kendilerine geri verilmesini istemektedirler. Wotan kızar, Tanrılar güler bu isteğe. Oysa kızlar geleceği haberlemekte, Tanrıların sonunun geldiğini belirtmektedirler.

NASIL BİR KADINDI ŞU GEORGE SAND DEDİKLERİ

Orta yaşlı olmasına karşın güzellik ve zerafetini hala titizce koruduğu kolayca sezilen Barones Dudevant kısmen sinirsel gerilimin, kısmen de Paris'in Quai St. Michel semtindeki küçük apartman dairesine çıkan beş kat merdivenin etkisiyle nefes nefese kalmıştı... Pembe renkli ipek giysisinin uzun, bol eteklerini düzeltip gri külot pantalonu ve çizmeleriyle karşısında duran ve sekiz yıldır yasal gelini olan genç kadına titreyen bir sesle sordu: "Aurore, kocanla neden oturmadığını sorabilir miyim?" Çizmeli kadın hafif bir tebessümle yanıtladı bu soruyu: "Kocam bu durumdan memnun..." Barones Dudevant sorularını sürdürdü: "Bir kitap yayınlıyor muşsun öyle mi?" "Evet" yanıtı üzerine titremesi daha da artan sesiyle ekledi: "Gülünç bu yaptığın... Eğer kitapta Dudevant imzasını kullanırsan dünyayı zehir ederim sana..." Pantalonlu genç kadın gene gülümsemeyle bütünledi konuşmayı: "Dert etmeyin bir ad bulurum..." Barones hiddetle çıktı, gelini ardından bir süre baktı, birbirlerini bir daha hiç görmediler... Olay 1832 yılında geçiyordu, kitap aynı yıl "Indiana" adıyla yayınlandı, yazarın imzası bir erkek ismiydi: George Sand... Roman sıkıcı ve tekdüze evlilikte baskıdan kurtulmak için başka seçenek bulamayıp sevgilisiyle ıssız bir adaya kaçarak yaşamını orada sürdüren bir kadının serüvenini anlatıyordu...

Geçmişte pek çok kadın, ilişki kurduğu besteciler nedeniyle müzik tarihine katılmıştır. Örneğin Büyük Bach'ın fedakar karısı Maria Magdelana Bach, Mozart'ın eşi Constanze, Liszt'in yasa dışı ilişki kurup üstelik çocuklarına ana yaptığı Kontes d'Agoult, Berlioz'un önce aşkından çılgına dönüp evlendikten kısa süre sonra ayrıldığı İrlandalı oyuncu Henrietta Smithson, Schumann'ın eşi, daha sonra Brahms'ın

büyük aşkı Clara Wieck, Çaykovski'nin hiç görmediği halde yıllar yılı tutkulu bir aşkla sevdiği Nadejda Filarotovna von Meck, Debussy'nin beraberce mutsuz bir evliliği sürüklediği Lily Texier, Mahler'in güzel eşi Alma hemen akla geliverirler... Hiç evlenmeyen Beethoven ise tarihe beraberinde pek çok kadın katmıştır; Antonia Brentano, Theresa Malfatti, Amalie Seebald, Kontes Erdödy, Kontes Giuletta Guiccardi bunların başlıcalarından... Ve hep biliriz George Sand deyince hemen Frédéric Chopin gelir akla... Ya da ters bir çağrışımla Frederic Chopin deyince George Sand'ı anımsarız...

Kimdi gerçekte George Sand? Eşine ve kaynanasına meydan okuyup o çağlara dek hiç bir kadının göze almadığı bir girişimi gerçekleştirerek yuvasından uzaklaşan, kadın eşitliği ve hakları uğruna çağının çok ilerisinde atılımlara kalkan, yüzden çok yapıtın satış toplamı Victor Hugo ve Honoré de Balzac'dan sonra gelen, romantik dönemin simgeleri arasında sayılan, ozan ve yazar Alfred de Musset'yi delice sevip besteci ve piyanist Frédéric Chopin tarafından delice sevilen, sonuçta aşkları ve hakları uğruna her şeyini feda etmekten kaçınmayan bu kadın kimdi?

Kral soyundan gelmişti denebilir onun için; babası Saksonya Kralı August'la Kontes von Königsmark'ın aşkları ürünü olan Fransız Mareşali Maurice de Saxe'ın torunuydu. George Sand ya da kızlık adıyla Aurore dört yaşında babasını yitirdi, annesinin serüven dolu yaşamı üzerine ninesinin gözetimiyle ailenin Berry'deki Nohant adlı köşkünde durup dinlenmeden okuyarak büyüdü... Nine de ölüp yalnız kaldığında soylu bir aileden süvari subayı Casimir Dudevant'la evlendi ve kısa süre sonra eşiyle arasında at sevgisinden öte hiçbir ortak konu olmadığını anladı. Kadın bu dengesiz yaşamı sekiz yıl sürdürdü, 1830 yılında Paris'e gelerek yerleşti... Böyle bir davranış için o yıllarda Napoleon yasalarının acımasız maddeleriyle ezilen pek çok kadın neler vermezdi? Aurore büyük yüreklilikle sesini yükselten tek örnek olmuştu. Artık taşra yaşamı geride kalmış, Paris sanat çevrelerinde yetenekli genç bir kadın belirmişti. Bu kadın yaşamını başta Figaro olmak üzere gazetelere yazdığı küçük makaleler ve eşinin gönderdiği aylıkla sağlıyordu. Çok sevdiği tiyatrolarda ucuz ayakta durma yerleri erkekler tarafından tutuluyordu genellikle. Aurore çağın erkek modasına uyarlı

bir giysi sağladı: külot pantalon, çizme, dar ceket ve silindir şapka... Ağzına da bir sigara aldı mı tiyatronun ucuz bölümüne girip dilediği gibi seyrediyordu.

"İndiana"nın başarısı parasal sıkıntılara son vermişti. Yazarı şöyle diyordu: "Madame Dudevant öldü, yaşasın hızlı yaşamlı genç adam George Sand."

İkinci roman "Lelia" bu yeni yazara bu kez Avrupa ölçüsünde bir ün sağladı. Sevdiği adamla ruhsal ve vücutsal tam bir uyuşum ve bağdaşımı arayan, bulamayınca sevgilisi intihar ederken manastıra kapanan bir kadının öyküsüydü "Lelia" ve büyük övgüler derlemiş, yankılar uyandırmıştı...

Aurore yazdığı mektuplarda ısrarla evlilikte eşitliği savunuyor, kocası çapkınlıkta vakit geçirirken kendisinin de dilediğini yapmakta özgür olduğunu söylüyordu. Oscar Wilde'a bakılırsa "Aşk öykülerini yazmadan önce onları gerçekte uzun uzun yaşıyordu Aurore..." Doğruydu bu söz... "Lelia"da aranan ideal erkek sevgisi onu gençlere yöneltmiş, 1833 de birini bulduğunu sanmıştı. Bulduğu 23 yaşındaydı, çok içen bir "play boy"du, ozan ve yazardı, adı Alfred de Musset idi. Onunla İtalya'ya gitti, uzun süre kaldı orada. Kendisi para yetiştirmek amacıyla gece gündüz çalışıyor, Alfred bütün gün ve gece gezip tozuyordu. Onu bir mektubunda şöyle tanımlayacaktı: "Yakıcı gecelerimin kötü hayaleti, ölüm meleği, yanlış aşk... İşte kaderim! Ama, katil seni hala seviyorum..." Aurore bu aşkı daha sonraları bir çok yapıtında, özellikle "O kadın ve O erkek" adlı romanında anlatıp duracaktır.

Alfred'le ilişki bitmiş, Nohant'a dönmüştür George Sand... Kocasıyla kavgaları bir gece Casimir'in onu çifteyle öldürmeye kalkışına dek uzanır. Herşey bitmiştir, malını mülkünü kurtarır, çocuklarının bakım sorumluluğunu alır, imzalanan anlaşmalarla evlilik sona erer. Artık daha ateşli bir kadın hakları savunucusudur yazar. "Marcie'ye Mektuplar" adıyla yazdığı makalelerde bu konuyu işlemekte, Haçlı Seferleri yıllarında bile kadınların daha çok hakları olduğunu kanıtlayarak özgürlük savaşı öncülüğü yapmaktadır.

Aurore'un mavi beyaz renklerle boyanıp döşenmiş salonu çağın en ünlü ressam, müzikçi, edebiyatçı ve politikacılarıyla dolup taşmakta-

dır. Kadın bunlar arasında Liszt'in aracılığıyla tanır Frédéric Chopin'in. Bu solgun yüzlü, zarif adamın parmaklarından yayılan Polonya'ya özgü ateş başını döndürmüştür. Bestelerini daha iyi yapabilmesi için alır Nohant'a götürür. Büyük bir aşk başlamış, Aurore dahi besteci piyanistin sağlığı için tüm fedakarlıkları göze almıştır. Kışı geçirmek için alıp Majorka adasına götürür onu... Ancak iklimin daha kötü etkisi üzerine dönülür Paris'e. İki sanatçının ilişkisi sekiz yıl sürecek, bu süre boyunca besteci en önemli yapıtlarından büyük bölümünü verecektir. Aile sorunları, artık büyümüş olan çocukları, bu arada oğlu Maurice "Chopin Öyküsü"nü sona erdirirken 1848 devrimleri Avrupa'ya yayılmış, Kral Louis Philippe'in saltanatı sona ermiş, aralarında ünlü ozan Alphonse de Lamartine'in de bulunduğuu geçici Cumhuriyet Hükümeti kurulmuştur. George Sand bu hükümetin saklı yazarı olarak Tutucu Parti'yi savunmaya kalkmış, imzasız bildiri ve açıklamalarla seçimlerin kazanılması gereğini savunup durmuştur. Ancak uğranan başarısızlık üzerine bir daha politikaya girmemeyi kararlaştırmış daha doğrusu girmemeye yemin etmiştir.

1852 yılında Üçüncü Napoleon'un tahta geçmesinden sonra bu kez tiyatro oyunları yazmaya başlayan George Sand bu alanda verdiği 25 yapıtla büyük başarı sağlamıştır. Çizdiği dekor ve giysilerle bu başarılarda önemli payı olan Alexandre Manceau yazarın sonbahar aşkıdır... Aurore kendisinden 13 yaş küçük ressamla Berry yöresinde "Küçük İsviçre" adıyla bilinen Gargilesse'deki bir dağ evine kapanmış ve bu Alexandre Dumas Fils'e şöyle demiştir: "Bu davranışımızla hep genç kalıp yaşlılığa meydan okuma kararındayız... Ölümümüzün bir kaç saat öncesine dek kendimizi yeni bir yaşamın başlangıcında olduğumuza inandıracak bir oyunu oynuyoruz..."

George Sand 1876 yılı Haziranında yitirdi bu oyunu. Ününün doruğundaydı, son romanı bitmemiş olarak kaldı. Çağdaşı büyük Fransız yazarı Gustave Flaubert şöyle tanımladı onu: "Olağanüstü bir kadındı. Büyük kişiliğinde kadınlığa özgü tüm yetenek ve zerafeti toplamıştı. Fransa için daima ölümsüz bir kişi olarak kalacaktır."

19. YÜZYIL SONLARINDA, 20. YÜZYIL BAŞLARINDA MÜZİK KENTİ VİYANA'DA MÜZİK YAŞAMI

"Şu gerçeğe bir bakalım; Viyana, Stephan Katedraliyle, güzel kadınlarıyla, üzerinde köprüler sıralanmış Tuna'yı çeviren yemyeşil ovaları, uzaklarda görülen ve giderek yücelen dağlarıyla, zengin anılarıyla büyük Alman müzikçileri için belki en verimli ortamı oluşturmuştur. Bir doruktan baktığımda ötelerdeki Alp sıraları üzerinde Beethoven'in canlı, huzursuz bakışlarını, Mozart'ın Tuna boylarındaki orman ve kırlarda rüyalı gezilerini, Haydn Baba'nın kente Stephan kulesinden, bu baş döndürücü yerden başını sallayarak gözleyişini görüyormuş gibi bir duyguya kapılırım."

19. yüzyılın romantik müzik adamı, seçkin aydın ve yazarı Robert Schumann böyle demişti Viyana için.

Richard Wagner Viyana'ya ilk kez 1832'de 19 yaşında, son kez 1876'da 63 yaşında bulunduğu yıllarda gelmiş, orada eserlerinin temsilleri nedeniyle uzunca süreler kalmış, bazan ıslıklanmış, bazan alkışlanmış, ancak son gezisinde bir "Lohengrin" temsilinden sonra karşılanış ve uğurlanışı bir sanatçıya yapılan en görkemli gösteriler kabul edilmiştir. Dehanın eşi Cosima'nın anılarına bakılırsa Richard Wagner özellikle 50 yaşlarından sonra Avusturya, özellikle Viyana'da sürekli olarak yaşamadığından yakınmış ve şöyle demişti: "Slav kökenli etkiler Almanya'da eksik olanı, şiiriyet ve gerçekçiliği bağışlamış bu ülke ve bu kente..."

İşte, Schumann'ın gözlemi ve işte Wagner'in özlemi... Bilindiği gibi 1. yüzyılda Tuna kıyısında Vindobona adıyla basit bir Roma garnizonu olarak kurulan, 12. yüzyılda Babenberg egemenliğine giren,

13. yüzyılda Bohemya sınırlarına katıldıktan sonra ilk kez ekonomik kalkınma belirtileri görülen, 13. yüzyılda Habsburg soyu ile humanizma ve kültür alanlarında önem kazanmaya koyulan, komşularla türlü savaşlar, tarafımızdan iki kuşatma gören, hemen sonra kalkınmasını hızlandırıp ön Barok ve Barok döneminde anıtsal yapılara kavuşmaya başlayan Viyana, 18. yüzyılda Maria Theresia çağından hız alarak hemen bütün sanat kollarında güçlü tam bir dinamizmle yeni atılım ve girişimlerin merkezi olmuştur. 19. yüzyıl başlarında Napoleon tehlikesine karşın klasik dönemi izleyen Biedermeier kültürü bereket sağlamış, Viyana Paris'le birlikte kıt'anın tartışmasız bir başka düşün, bilim ve sanat merkezi sayılmıştır. Viyana, 1918'de Birinci Dünya Savaşından sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yıkılmasına kadar bu niteliğini sürdürmüş, İmparatorluğun kalıntıları arasındaki değer biçilmez kültür ve bilim hazineleri de insanlığın yararına ve yarınına bırakılmıştır.

Viyana'ya bütün bu öncelikleri sağlayan nedenleri enine boyuna aramaya bilmem gerek var mı? Sanmıyorum... Kentin coğrafya konumuna kısa bir bakış nedenleri en önemlisini yanıtlamaya yeterlidir. Alp geçitlerinden esen Roma ve daha sonra Rönesans kaynaklı din ve uygarlık akımları, doğudan gelen öznel Slav ve Macar, kuzeyden çığ benzeri inen ve ortak lisanla da pekişen güçlü Carmen esintileri, batıdan ulaşan başka türde Latin renkli görüş ve inanç dalgaları... İşte İstanbul'umuza benzer az rastlanır bir sentez ortamı... Ve bu ortamın doğuşunu ve yaşamını sağlayan ekonomik ve parasal kaynaklar.

Biedermeier döneminde her sanat kolundaki atılımlar arasında edebiyat August von Kotzebus, Franz Grillparzer, Ferdinand Raimund, Johannes Nestroy, resim Mortiz Schwind, Ferdinand Waldmüller ve Franz Alt'la belirmiştir. 19. yüzyıl sonlarına ve yeni yüzyıla doğru ressam Hans Makart etkin uslubuyla, yeni edebiyat Arthur Schnitzler, Hermann Bahr, Karl Kraus, Hugo von Hofmannsthal, Robert Musil, Anton Wildgans, Franz Werfel ve Stefan Zweig'la, mimari Adolf Loos, Otto Wagner ve Karl Hoffmann'la, tıp Siegmund Freud'la, gerçek ve büyük değerler kazanmıştır. Bu arada ressam Hans Mauart'ın iç dekorasyonda ve süslemelerdeki değişik uslubu, ayrıca "Jugendstil" felsefesi içinde ve "Çağ kendi sanatına, sanat özgürlüğe muhtaçtır." slo-

gamıyla "Sezessionist"ler bu arada yontucu Max Klinger, ressam Gustav Klimt, Eugen Schiele, Oskar Kokoschka Avusturya'nın yakın kültür tarihine onurlu sayfalar katmışlardır.

Mimar Joseph Olbrich'in planları üzerine 1898 de tamamlanan Viyana Secession yapısı altın yaldızlı defne yaprakları örtülü kubbesi ile aslında 19. yüzyıl ortalarında hızlanan plastik sanat hareketlerinin ince bir senteze ulaşıp daha sonraki dönemi hazırlayışına simge sayılmıştır. Dilimizde "ayrılış" anlamına gelen Latince "Secession" deyimi ve aynı adı taşıyan yapı yeniliğe ve özgürlüğe açık bir sanat felsefesi ve akımını anımsatır daima.

Hep biliriz: bir iklimin, bir ülke, bir bölge ve kentin inanç, düşün ve zevki başka kaynaklardan gelip aynı potada kaynaşmış insanlarla ortak özgürlükleri oluşturur. Ve bu ortak özgünlükler çoğunlukla her sanat kolunda gene ortak etkilemelere yol açar. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak yüzyıl sonuna doğru batının kaçınılmaz sonuç kabul ettiği "Art Nouveau - Yeni Sanat" Viyana'daki "Jugendstil" üzerinde etkili olmuş, hala süren tartışmalara bakılırsa kolay silinmez izler bırakmıştır. Avrupa düşün ve sanatının 19. yüzyılda gözlenen patlayışı, temeli daha o zamanlar kuşkulu görülen pragmatik sisteme dayalı ekonomik düzen sayesinde gerçekleşmiş, daha sonra sağlam sanılan ekonomik sistemler başkalaşıma uğramış, düşlerin gerçeğe dönüşmesi derin tepkilere ve etkilere yol açmıştır.

19. yüzyıl sonlarına doğru sosyal kesimlerde başgösteren devrimci kültür hareketlerini haberleyen olaylar belirmeye başlarken haklı verilerle öteden bu yana "müzik kenti" bilinen Viyana da başka sanatlarla birlikte bazı aşama yollarını önce el yordamıyla bulmaya çalışmış, yeni yüzyılın daha ilk yıllarında yeni bir yönün yeşil ışını yanıvermiştir.

Viyana'nın müzik geçmişi aslında Habsburg'ların gelişiyle başlar. Viyana, İtalya dışında lirik tiyatronun yer aldığı ilk kenttir: Kral Birinci Leopold'un İspanyol Prensesi Margarethe ile 1668'deki düğününde Marcantonio Cesti'nin "Il Pomo D'oro - Altın Elma" adlı operası görkemli bir sahnelemeyle oynanmış, kent, opera alanındaki bu tarihi başlangıcın önemini günümüze dek dikkatle korumuştur. Viyana'nın 18. yüzyıldan başlayarak Fransa, İngiltere ve İspanya dışındaki ülke-

lerden pek çok müzikçi için bir melce, kutsal toprak, Eldorado kabul edilmesi görülmemiş yoğunlukta yetenek birikiminin oluşmasına yol açmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içindeki Bohemya, Moravya ve Macaristan'da yetişmiş yüzlerce üstün yetenekli müzikçi dışında İtalya ve Almanya'dan da gene pek çok sayıda başkalarının gelip Viyana'ya yerleştiğini biliyoruz. Ülke sınırları içinden birkaç besteci: Dittersdorf, Gluck, Haydn, Mozart, Bruckner, Mahler, Wolf, İtalya'dan Porpera, Salieri, Vivaldi, Almanya'dan Beethoven ve Brahms. Operet bestecilerinden Suppe, Lehar, Kalman, Fall, Zeller ve birkaç seslendirici: kemancı Böhm, Joachim, Auer, piyanist Czerny, yönetici: Richter, Nikisch, Böhm...

Yaklaşık üçyüz yıllık dönem boyunca batı uygarlığının müzik alanında seçkin yetenekleriyle haşırneşir olmuş, anıtsal eserlerin soğumasına tanıklık etmiş Viyana dinleyicisinin giderek kendi içine kapandığı, dışardan gelenlerle yeniliği kolay kabul etmeyen tutucu bir alışkanlığı sürdürdüğü görülür... İgor Stravinsky anılarında "Petruşka" adlı bale müziği Viyana'da ıslıklandığında tek avuntunun perdeciden geldiğini söyler. Adama şöyle demiş Stravinsky'e: "Üzülmeyin! Elli yıldır bu görevdeyim. Tristan ve İsolde'nin ilk temsilinde de böyle olmuştu." Eleştirici Max Graf da şöyle yazmıştı aynı yıllarda: "Viyana halkı pek çok besteciye yaşamı zehir etmiştir. Ama eğer bir besteci gerçek ve büyük bir yeteneğe sahipse, eğer kabul edilmediği yılları unutturacak kadar yaşamışsa, hele bir rastlantıyla ün yapabilmişse dünyada hiç bir dinleyici, Viyana dinleyicisi kadar önceden çekimser kaldığı o besteciye karşı coşkulu ve sıcak davranamaz."

Bu özelliğin belirtilişinde özel bir amaç olduğunu anlamışsınızdır. Nasıl olmuş da böyle bir kent "Fin du Siécle"de en önemli yenilik kapılarına açık kalabilmiş, 20. yüzyıl boyunca müzik zevk ve anlayışını en etkin biçimde sarsan ve "Yeni Viyana Okulu" diye de bilinen bir devrimin ortamını hazırlamıştı.

1870'lerde başlayan ekonomik bunalım uzun süre önlemlerle atlatılmış, 1880'lerle giren yeni dönemin toplum kesimlerinde yeterli doyum sağlamasıyla kültür yaşamı yeniden soluklanmaya koyulmuştur. Halk Strauss'ların valsleriyle döner, operetlerle eğlenirken eskinin kalıplarından bunalan, kalıpları zorlamaya başlayan batı çevreleri sesini

Orta Avrupa'ya da ulaştırmış. "Art Nouveau" esintisi Viyana atölyelerinde kabul görürken Richard Wagner "Tristan ve İsolde" operasında yüzeye çıkardığı klasik "kromatik" karşıtı sıkıntı ve yeni bir anlatım tekniği gereksinmesini belirlemiş, bu belirtinin yankısı "atonal" "tonal dışı" gidişe yol hazırlamıştı.

Başka sanat kollarında önlenemez değişim artık doğal sonuç kabul edilmişken müzikteki kuşkular Viyana'nın girdiği tutucu hava ve kulak koşullanmasından doğuyor, Müzik Birliği Salonunda Johannes Brahms ve Anton Bruckner gibi senfonicilerle Saray Operası sahnesi repertuarına girmiş eserleri sayesinde Richard Wagner ilgi doruklarını oluşturuyordu. Viyana sanat müziğinin bir başka temsilcisi de ezgi ve dize özdeşiminin olağanüstü örneklerini veren Hugo Wolf'du.

Otuz yaşındaki Brahms 1863'de Viyana'ya gelerek yerleşmiş, kentin müzik yaşamında besteci ve koro yöneticisi olarak büyük saygınlık sağlamıştı. Bu durum bestecinin 1876'da seslendirilen ilk senfonisiyle başlayıp giderek artacak, büyük müzik adamının 1897'de ölümüne dek sürecektir. Bütün bu yıllar boyu Richard Wagner'le düşün ve inanç ayrılıkları, estetik inanç başkalıkları Viyana aydınlarının baş konularından biri olacaktır, Brahms yanlısı müzik eleştiricisi Eduard Hanslick'in yorumları büyük yankılara yol açacaktır. Bunlara karşın büyük sanat adamının nitelikleri Brahms'da daima ağırlık kazanmış, "Wagner dünyaya gelmiş, gelecek en parlak, en ışıklı kafalardan biridir..." demekten çekinmemiştir. Büyük sanatçının Karl Alanında Yüksek Teknik Okulu yanındaki evi yaşadığı günlerde bir sanat yuvası sayılmıştı.

Anton Bruckner batı Avusturya'da Linz yöresinde küçük bir kasabada doğmuştu. Kendi kendini yetiştirmiş, olağanüstü yetenekli bir orgcu olarak tanınmış, 1868'de 44 yaşında bulunduğu sırada Viyana müzik çevrelerinde kabul edilmiş, Konservatuara öğretmen olarak atanmıştı. Bruckner tutucu bir Wagner hayranıydı, bu nedenle de Brahms ve yanlılarına ters düşmüştü. Dış görünüşüyle saf bir köylüydü, kendisi hakkında söylenenleri ve eleştirileri bir doğa adamı olgunluğu ve sabrıyla karşılamasını bildi, 1896 yılında öldüğünde mistik duyguların kendine özgü yapısal biçimlerde yoğunluğu sonuncusu bitmemiş dokuz senfoni bıraktı.

Hugo Wolf, 19. ve 20. yüzyıllar arasındaki geçit döneminin bir başka önemli yaratıcısıdır. 1903'de ancak 43 yıl süren yaşamı sona ermiş, ardında 250'ye yakın "Lied" bırakmıştı sanatçı. Başta Goethe, Möricke, Eichendorf, Heine, Keller olmak üzere Alman edebiyatından büyük ozanların seçme şiirleri soylu bir esin bir sezgiyle modern "Lied" sanatının ölümsüz örneklerini yaratıyor, Viyana aydınları akıl hastalığı sonucu tükenen Wolf'da haklı olarak çağın yüce yaratıcılarından birini görüyorlardı.

Bir yüzyıl biter bitmez, bir yenisi başlarken Viyana müzik yaşamında bir ayağı romantizm sonrasında, öbür ayağı geleceğin düşleri ve fantezilerinde ilginç bir yetenek belirecektir. Bohemya'da Kalischt adlı garnizon kasabasının belki en yoksul ailesindendi, 1860 yılında doğmuştu Gustav Mahler. Çoğu hastalıktan ölüp giden yedi kardeş arasında yaşamını koruyarak yeteneği ile tanındı, Viyana Konservatuarında yarı aç yarı tok okudu, öğrenimini tamamladıktan sonra orkestra yöneticiliğini seçti, Budapeşte Saray Operasında başlayan mesleğindeki başarısı üzerine Hamburg'a çağrıldı, 1897'de Viyana Saray Operasına, günümüzdeki Devlet Operasına genel müzik müdürü oldu, on yıl süreyle bu kurumu despotik bir anlayışla yönetti, ama dosta düşmana modern opera sahnelenişinin nasıl olacağını gösterdi. Mahler, Viyana'da tanınmış bir ressamın güzel kızı, aynı zamanda besteci Alexander Zemlinsky'nin öğrencisi Alma Schindler'le evlendi... Yahudi karşıtı akımların, çekemeyenlerin etkisi ağırlık kazanmaya koyulunca Viyana'dan ayrılan Mahler görevini New York Metropolitan Operasında sürdürdü, bu kentin Filarmoni Orkestrasını kurdu, hastalanarak Viyana'ya döndü, ruhsal bunalımları için Siegmund Freud'un psikanalizlerinden umut bekledi, ama 1911'de 51 yaşında tükendi... Viyana sosyal yaşamının yıllarca çevresinde en çok konuştuğu dul eşi Alma önce ressam Kokoschka ile yaşadı, bir süre ünlü Alman ozanı ve oyun yazarı Gerhardt Hauptmann'la oturdu, sonra yenilikçi Alman mimarı Walter Gropius'la evlendi, ondan da ayrıldı ve ünlü Yahudi yazar Franz Werfel'le evlendi... Mahler, bazıları solo ve koro katılmış dev çalgı topluluklarıyla seslendirilen dokuz senfoni bıraktı. "Benim için senfoni, tekniğin bahşettiği bütün olanakları kullanarak kendime özgü bir dünya yaratmaktır." diyordu. Mahler ve özellikle eserlerine

karşı tepkileri duymuyor, "Benim de günüm gelecek." sözünü ağzından düşürmüyordu. Ölümünden sonra seyrek seslendirilen eserleri 1950'lerde tekrar ilgi görmeye başlamış, Mahler'in günü gelmişti.

Bilim yeni buluşlarla gelişir, kültür yaşamında sanat kolları daha önce belirtmeye çalıştığımız aşamaları gerçekleştirirken müziğin yeni atılımından başı çekecek olan Viyanalı bir Yahudi genç müziği kendi çalışmalarıyla öğreniyor, bir yandan bir bankada çalışarak geçimini sağlıyordu. 1874'de doğan bu gencin adı Arnold Schönberg'di, gelmiş geçmiş tek öğretmeni Alexander Zemlinsky'yi memuriyet döneminde tanımış, kızkardeşiyle evlenip enişte olmuştu. Schönberg biraz viyolonsel de çalıyor, bir yandan resim yaparak plastik sanatlarla ilişkisini taze tutuyordu. Bestecilik denemelerinde Beethoven'in bir yaylı çalgılar dörtlüsünün son bölümü onu derinden etkilemiş, yaylı çalgılar altılısı için 1899'da bestelediği "Işıyan Gece", genel havasındaki "Tristan ve İsolde" etkisiyle de ilgi toplamıştı. Bu eseri Maeterlinck'in ünlü "Pellas et Mélisande" adlı dramından esinli aynı adlı orkestra şiiri izlemiş, bir yandan yeni teori araştırmalarına başlayan Schönberg on iki sesli dizisel sisteminin ana kurallarını saptamıştı. Bu buluşla besteciye büyük bir anlatım özgürlüğü sağlanıyor, ancak bu sistemle bestelenmiş, henüz koşullanmamış kulaklara ulaşan eserler tepkilere yol açıyordu. Bestecinin "Kaos'da düzen" dediği bu buluşun ürünleri gazetelerde "Feci Ürünler ve Cinayetler" benzeri başlıklarla haberleniyordu. Viyana kendi hemşehrisi Schönberg'in kurduğu "Yeni Viyana Okulu"nu çok güç ve geç kabul edecekti... Schönberg yolu tutmuş giderken "Erwartung - Bekleyiş" adlı monodramı, Jacobsen'in "Gurre Şarkıları" ile solo, koro ve orkestra eseri, yaylı çalgılar eşliğinde konuşmalı "Pierrot Lunaire" yeniye dönük çevrelerde büyük yankılar yapıyor, yanlılar buluyordu.

Bu yanlılardan biri bu teknikle bestelemiş olduğu eserlerle seçkinleşti; Alban Berg... Op. 1 Piyano Sonatı, Op. 3 Yaylı Çalgılar Dörtlüsü, Op. 4 Orkestra Şarkıları ya da Altenberg Şarkıları Berg'in lirik esinini daha başlangıçta haberlemeye koyulmuş, Schönberg'le yakınlığı tanınmasını sağlamıştı... Az ve öz verimiyle geçen yıllardan sonra Georg Büchner'in "Wozzeck" adlı oyunu üzerine bestelediği aynı adlı operası 1925'de Berlin'deki temsiliyle tüm dikkatleri Berg'in üzerine çekmeye yetmişti.

İgor Stravinsky şöyle demişti: Bu sözlerdeki gerçek payı tartışıladursun Stravinsky'nin söz konusu ettiği dört eserden ikisinin Viyana doğumlu olduğu görülür... 1904'de "Yeni Viyana Okulu"na önemli bir müzikçi katılır; Anton Webern... Webern 1883 doğumludur, akademik müzik öğrenimi yapmıştır, Schönberg'le tanışarak öğrencisi oluşu atonal müzik edebiyatına minyatür eserler kazandırmış, Berg'in teorik katılıklarından biraz soyutlanarak anlatıma lirizm, duygu ve yumuşaklık getirişi Schönberg'den uzaklaşmasına neden olurken Webern 1945 sonbaharında doğduğu kasaba Salzburg yöresindeki Mittersill'de bir Amerikan askerinin kurşunuyla son nefesini verinceye dek öğretmenine bağlı kalmıştır.

Atonal müzik sistemi 1920'lerden sonra da bazı yandaşlar bulmaya başlamıştı. Bunların en önemlilerinden biri 1934'de 52 yaşında ölen Franz Schreker'dir. Öğrenimini Viyana'da yapan müzikçi çok genç yaşlardan başlayarak yenilikçi çalışmalar, denemeler yapmış, müzikçi ve düşünür Theodor Adorno'nun tanımlamasıyla "Üzerine romantizm ışını yansımış simgesel bir natüralizmin, modal arayışlara dönük bir gerçekçiliğin temsilcilerinden" sayılmıştı... Ayrıca gene ilkler arasında Josef Kofler'i, Hans Eisler'i ve Ernest Krenek'i gösterebiliriz. Bildiğimiz gibi çağdaş müzikte bu tekniği kullananların sayısı oldukça bol..

Köln doğumlu Alman Yahudisi Jacques Offenbach'ın Paris'de başlattığı varsayılan operet salgını Viyana'ya 1870'lerde ulaşmış, ilk örnekler Franz von Suppe ile görülmüş, onu "Vals Kralı" Johann Strauss, Karl Millöcker, Karl Zeller, Oskar Strauss, Emmerih Kalman, Franz Lehar, Robert Stolz gibi bereketli esine sahip yetenekler izlemişti. Viyana 1870'lerden sonra artan operet tutkusunu arttırarak kah yitirerek sürdürecek, Theater an der Wien - Viyana Irmağı Tiyatrosu, Raimund Tiyatrosu ve daha başka tiyatrolar Fin du Siècle'de başgösteren eğlence düşkünlüğünü yanıtlamaya çalışacaklardı. Operet, kendine özgü bestecileri, kuralları, ezgileri, şarkıcıları, hatta sahne işçileriyle artık bir endüstriydi, geniş kapsamlı bir gösteri ve iş alanıydı, istek çoktu, ciro çoktu...

Peki Saray Operası ne durumdaydı? Viyana müzik yaşamının Müzik Birliği Salonu ve daha sonraları Konser Evi ile yoğunlaştığı odaklardan biri kuşkusuz Saray Operasıydı. Aslında durum günümüzde de

değişmiş değildir. Değil yalnız Avrupa'nın 2880 koltuğu ve teknik donatımlarıyla dünyanın en görkemli, en modern sahnelerinden biri olan Saray Operası ya da daha sonraki Devlet Operası bu niteliklerine uyarlı gösteri koşullarına Mahler döneminde kavuşmuş, durum Felix Weingartner'in 1908 - 1911 yılları arasındaki yönetimiyle hemen hemen aynen sürmüş, daha sonra yönetimi Hans Greger almış, çağdaş eserlere ağırlık tanınmış, 1919'da göreve getirilen Richard Strauss görevi orkestra yöneticisi Viyanalı Franz Schalk'la paylaşmış, tekrar ilginç bir dönem yaşanmıştır. 1924'de Richard Strauss'un ayrılmasıyla yalnız kalan Franz Schalk görevini 1929'a dek götürmüş, bu arada sahneden yeni eserlerin yanısıra o yılların en ünlü sesleri gelmiş geçmişti. Örneğin Enrico Caruso, Maria Jeritza, Leo Slezak, Fedor Şalyapin, Elisabeth Schumann, Richard Mayr, Jan Kiepura, Jermila Novotna, Richard Tauber, Alfred Piccaver ve daha başkaları...

Saray Operasının adı Birinci Dünya Savaşından sonra değiştirilerek Devlet Operasına dönüştürülmüş, dağılan İmparatorluğun yitirdiği ekonomik ortam, enflasyonlu ve sıkıntılı günlere karşın temsiller sürmüş, yalnız 1926-1927 mevsiminde 66 değişik opera ve 18 bale sahnelenmiştir. Devlet Operası İkinci Dünya Savaşının son aylarında bir bombalama sırasında yanıp yıkılmış, Savaştan sonra halkın özverisiyle onarılarak 1955'de tekrar perdesini açmıştı.

Yüzyılımızın başlarında sadece Viyana değil, dünya kültür tarihi yönünden de vurgulanması gereken en önemli olaylardan biri çağın büyük bestecisi Richard Strauss'la gene aynı çağın büyük yazar ve ozanı Hugo von Hofmannsthal'ın işbirliğidir. İlişki bestecinin Oscar Wilde'ın "Salome" adlı oyununu Hedwig Lachmann'ın çevirisi üzerine opera sahnesine getirişinden, 1905 yılından sonra başlamıştır. Eser Richard Strauss, Viyanalı Strauss ailesiyle hiç bir ilgisi olmayan Münihli Richard Strauss'un 1894'de otuz yaşında yaptığı ilk opera denemesi "Guntram" ve onu beş yıl sonra izleyen "Feuersnot"dan sonra "Salome" konusu ve müziği ile çok geniş kapsamlı tartışmalara yol açmış, esere hayran kalan Hofmannstahl bestecisini bir mektupla kutladıktan sonra opera metni yazma önerisinde bulunmuştu. Bu önerinin memnunlukla karşılanması üzerine 1909'de gene Dresden'de oynanan "Elektra" doğmuş, onu 1911'de aynı kentte temsil edilen "Der Rosen-

kavalier - Güllü Şövalye" izlemiş, 1912'de ilk kez Stuttgart'da sahnelenen oda operası "Ariadne auf Naxos"u bu kez 1919'de Viyana Devlet Operası sahnesinde oynanan "Die Frau ohne Schatten - Gölgesiz Kadın", 1928'de Dresden'de oynanan "Mısırlı Helena" ve 1933'de yazarın ölümünden sonra Dresden'de oynanan "Arabella" bu verimli diziyi tamamlamıştır. Böylece iki büyük sanatçının işbirliği çağdaş lirik tiyatro sahnesine altı güzel eser kazandırmıştır. Bunlardan ikisi "Der Rosenkavalier" 18. yüzyıl Viyana'sında, "Arabella" ise 19. yüzyıl ortaları Viyana'sında geçen iki zarif ve doyumsuz öyküdür.

Viyana Saray, daha sonra Devlet Operası yüzyılın başlarından itibaren çağdaş Avusturyalı bestecilerin eserlerine de eğilmiş, bunların ilk temsilleri bu sahnede gerçekleşmiştir. Örneğin 1910'da Erich Wolfgang Korngold'un "Kar Adam"ı ve "Ölü Şehir"i, Max Oberleithner'in "Aphrodite"si, Wilhelm Kienzl'ın "Evangelimann"ı, Ernst Krenek'in "Johnny Çalıp Oynuyor"u, Julius Bittner'in "Gül Bahçesi", Franz Schmidt'in "Notre Dame"ı gibi... Bunlardan günümüze pek az eser kalmış bulunuyor.

Viyana'da 19. yüzyıl sonlarında giderek güçlenen, kuşaktan kuşağa devredilen kültür birikimi 20. yüzyılın başlarında da kapsamını korumuş, ancak 1914-1918 Birinci Dünya Savaşından sonra İmparatorluğun dağılması, 1930'larda başlayan ekonomik bunalımlar ve iç huzursuzluklar, 1938'de Almanya ile birleşim, nihayet 1939-1945 İkinci Dünya Savaşının getirdiği felaketler kültür ve sanat yaşamını doğal olarak olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak Viyana yaklaşık ikiyüz yılın birikimini dikkatli bir gözetimle korumuş, her sarsıntıdan sonra kültür ve sanat yeniden kalkınma ve eski saygınlığı kazanma olanağını bulmuştur. Viyana günümüzde de hiç kuşkusuz büyük bir kültür merkezi. Yüzyıl başlarında doğan, yüzyılın ikinci yarısında geçiş dönemini hazırlayan ve günümüzde ölmüş bulunan besteciler Joseph Marx, Franz Salmhofer, Hans Apostel ve Hans Jelinek'le, günümüzde yaşayan eskiye bağlı olanlarla fakat çoğu yenilikçi besteciler Alfred Uhl, Gottfried von Einem, Karl Heinz Füssl, Friedrich Cerha, ve Michael Gielen'le başta devlete bağlı olanlar olmak üzere resmi ve özel türlü kurum ve kuruluşlarla çok önemli bir müzik kentidir. Böyle bir ortamı sağlıklı tutabilmenin güçlükleri ortadadır, Avusturya'nın bu uğurdaki

özverisi Avrupa'nın başka kültür ülkeleri tarafından çok iyi bilinmektedir. Bu tür davranışın yalnız Avusturya ulusuna değil, çağımızda bütün insanlığa dolaylı veya dolaysız yararı da gene değerbilir uygar toplumların her zaman övgüyle andığı gerçekler arasındadır.

Viyana eminiz barış döneminde daha yıllar boyu milyonlarca insana insan olmanın fazilet ve onurunu anımsatacak ortamı, kurum ve kuruluşlarıyla seçkin sanatçılarıyla yaşatacak, havasında gerçek kültürün ürünlerini tadanları sanatın kutsallığına bir kez daha inandıracaktır.

AMADEUS İÇİN NELER YAZMIŞ NELER DEMİŞLERDİ

Sanat yaşamı geçtiğimiz yüzyılın sonlarında başlayan ve 1989 yılının ortalarına dek süren bir müzikçi var: Arthur Rubinstein... Bundan yıllar önce piyanistle yapılan bir röportajda "Sizce giderek önemini yitirmiş besteciler var mı?" sorusunu şöyle yanıtlamıştı ünlü sanatçı: "Örneğin Nürnbergli Usta Şarkıcılar dışında Wagner operası dinlemiyorum. Çaykovski'yi de rahatça unutabilirim. Bu besteci ergenlik çağımızın müziğini verdi bizlere ilk aşk çağlarımız için etkin müziği... Hadi hadi beşinci ve altınca senfonilerini eğer çok iyi yorumlanmışlarsa dinleyebilirim belki. Beethoven'e gelince... Mozart onun koca bir sonatı boyunca söylediklerini birkaç notada özetlemişti. Beethoven çelişkilerle dolu bir dehaydı. Yapıtlarından anlarız bu özelliğini hemen. Ama hiç kuşkusuz erişilmez bir mimardı. Ev yapar gibi yapmıştır senfonilerini ve hep hayran kalmışımdır bu yönüne... Ama Mozart başkadır, onun işi kalplerledir. En ufak bir ezgisi kalbin yolunu bulur hemen. Bu özelliğe ancak Schubert'de rastlanır biraz. Bu bestecilerin müziğidir gözlerimi yaşartabilen. Bach'a gelince... Onunla piyanoda bir türlü anlaşamadım. Çünkü yapıtlarını çağı gereği piyano değil klavsen için vermişti. Bu nedenle onları Feruccio Busoni'nin düzenlemeleriyle yorumladım daima. Solo keman ve viyolonsel suitlerine gelince... Eminim oğullarına çalışma parçaları olarak yazılmıştı bütün bunlar. Ve Bach eserlerinin hiçbir zaman günün birinde üç dört bin kişilik salonlarda yorumlanacağını düşünmemişti. Şu sıralarda ne mi yapıyorum? Yaşamımı piyano başında geçirdim ama müzik dinlemeye hiç vakit bulamadım, şimdi plaklardan bol bol dinliyorum. Bu beni mutlu etmeye yetiyor. Dinlediğim tek besteci Mozart, Mozart gene Mozart. Ve onun bu müziğiyle yüz yaşına dek yaşayabilirim..."

Gerçekten de böyle olmuştur hep. Müziğin içinde olanlarla müziği

sevip bağlananlar üzüntülerinde olsun, kıvançlarında olsun Mozart'a sarılmışlar, avuntuyu onda arayıp bulmuşlardır. Tanrıya yaklaşanlar gene onu aramışlar hoşgörü ve sevginin kutsallığını onun müziğinde tatmışlardır. Mozart, müziğindeki akıl almaz büyü sayesinde giderek daha çok sevilmiş, bu sevgi ve bağlılığın günümüze dek artışı ölümsüzlüğünü kanıtlamaya yetmiştir. Bakın geçtiğimiz yüzyılın Alman dilinde büyük ozanı Franz Grillparzer **Mozart** adlı şiirinde neler demiş onun için:

Sonsuz sükunu bulduğu mezarını bilemeseniz de
Nedendir korkunuz a dostlar? Ölmedi ki o...
Bütün kalplerde, tam anlamıyla aramızda
Saflarımızda yürüyor bizlerle.
Bu nedenle de varlığının bilinciyle kıvanç duyanlar
Onun ölümsüzlüğünü kabul etmişler yüzyıllar önce
Kaldırın, yiğitçe iyimserlik dolu kadehinizi
Onun sevdiği gibi söyleşerek boşaltın şu sözlerle:

"Sesler ve tınılar evreninin büyük ustası anısına!
O ne azını verdi ne de çoğunu,
Ölçüsünü aşmadı bir kez bile
Öteden bu yana bildiği hedefin GÜZELLİĞİN."

Bir kez daha yineleyelim müzik yazarı Alfred Einstein'ın şu sözünü: "Başka bir evrene gidiyordu o, bilmediğimiz bir nedenle dünyamıza düştü. Bizlere hazineler bırakıp gene bilmediğimiz bir nedenle koptu aramızdan." Alman edebiyatının doruğundaki yerini hiç de bırakmışa benzemeyen ozan Johann Wolfgang Goethe anılarında şöyle der: "1763 yılı... Ondört yaşındaydım, yedi yaşındaki Mozart konser gezisi boyunca babasıyla Frankfurt'a da uğramıştı. Bu minik sanatçıyı saç tuvaleti ve yanında sallanan küçük kılıcıyla çok iyi anımsıyorum..."

Uzun yıllar sonra aynı ozan şöyle diyecekti: "Mozart'ı müzik sanatında erişilmez bir deha olarak kabul etmek yanlış sayılmaz. Tıpkı edebiyatta Shakespeare gibi. Biliyorum, bazılarınız karşı görüşler süreceklerdir öne. Ama ben sadece doğadan hareket ediyor, bütün bunların doğanın bir armağanı olduğunu kabul ediyorum."

Başka bir vesileyle de şöyle yazacaktı Goethe: "Mozart, "Don Ju-

an" adlı bir opera besteledi, sözcük anlamıyla Don Juan adlı bir bileşim verdi deniyor. Sanki Don Juan bir kurabiye yahut da bisküi imiş de un, yumurta ve süt karıştırılıp pişirilmiş. Oysa Don Jan ruhsal bir birikimin ayrıntılardan oluşan ve her biri yaşamdan bir nefes taşıyan bir birikimin sonucudur, dağınık bir çaba değil, dehanın etkisi ve baskısı altında oluşmuş bir düzenin aynasıdır."

Ve ekleyecekti Goethe:

"Mozart'ın belirişi insanlık tarihi boyunca açıklanması olanaksız bir mucize olarak kalacaktır."

Joseph Haydn meslekdaşı Mozart'dan 24 yaş büyüktü. Onun oluşumunu etkilemiş, ancak dehası karşısında eğilmeyi bilmişti. 1785'de Viyana'dan geçen baba Leopold Mozart'a şöyle demişti Haydn: "Erdemli bir sanatçı sıfatıyla Tanrı huzurunda size oğlunuzun tanıdığım, bildiğim en büyük besteci olduğunu söyleyebilirim. Olağanüstü bilgisi yanında esiniyle ve zevkiyle de..."

Mozart'ı 18 yaşında kendisinden ders almak üzere Viyana'ya geldiğinde ancak bir kez görebilmiş olan Beethoven de şöyle demişti onun için: "Yaşamım boyu hep Mozart'ın en tutucu hayranları arasında kaldım, son nefesime dek de kalacağım..."

Sonra yaşama henüz 31 yaşındayken gözlerini kapayan bir başka müzik dehası Franz Schubert'de şöyle yazmıştı güncesine: "Mozart sevgili Mozart. Ruhumuza daha mutlu bir yaşam için ne kadar çok güzellikler kattın..."

Beethoven, Mozart'ın verimi çevresinde neler düşünmüştü. Bu konudaki yargısı öğrencisi Ferdinand Ries'e söylediği şu sözlerle özetlenebilir: "Bizler hiç bir zaman böyle eserler vermek olanağını bulamayacağız..."

Ve Avusturyalı besteci Gustav Mahler 1911 yılında son nefesini verirken yanındakiler şu adı duydular: "Mozart..."

HAYDN'A VE LONDRA GEZİLERİNE DAİR

Resim atölyesinde çağın iki ünlü ve saygın sanatçısı vardı sadece; biri Avsturyalı besteci Joseph Haydn, diğeri İngiliz ressamı John Hoppner... Müzikçinin yüzü iki aydır konuk olarak bulunduğu Londra havası gibiydi; kapalı, loş, zevksiz, neş'esiz... Başında günün modasına uygun perukası, sırtında tören giysisi kımıldamadan oturuyordu. Ressam poz vermenin ne denli sıkıcı ve tatsız bir iş olduğunu bildiğinden ötürü sehpası başında elinde palet durmadan çalışırken bir yandan da yarım yamalak Almancasıyla öyküler anlatıp oyalamaya çalışıyor Haydn'ı... İki saat süren çalışma sona ermiş, besteci rahat bir nefes almıştır. Ama atölyeye iki gün daha gelecektir portrenin tamamlanması için... Hoppner anlamıştır durumu; kendisini Haydn'ın portresini yapmakla görevlendiren Prince of Wales'e koşar, besteciyi oyalamak için Avusturyalı bir kız bulunmasına yardımcı olmasını diler... Prensin emriyle bir Alman tüccarının kızına ricada bulunulur ve Haydn'ın atölyede geçirdiği saatlerde onu oyalanması istenir.

Gerçekten de kız aynı gün öğle sonrası John Hoppner'in kapısını çalar. Kısa süre sonra atölyeye giren Haydn güzel mi güzel bir kız görünce pek sevinir. Hele bu kızın kendi dilini bildiğini, üstelik eserlerini tanıdığını anlayınca mutluluğuna ölçü yoktur artık. 58 yaşındaki sanatçının yüzünde her zamanki tatlı ve yumuşak hatlar belirmiş, Hoppner isteğine kavuşmuştur. Bu olaydan Haydn'ın en başarılı portresi doğmuş, kendisine tatlı bir anı kalmıştır.

Müzikseverlerden çoğu müzikde klasik çağın Mozart ve Beethoven'le yüce temsilcilerinden biri olan Haydn'ı hiç evlenmemiş bilirler. Oysa besteci 28 yaşında iken kendisinden sekiz yaş küçük bir kıza aşık olmuş, bir süre gezip tozmuş, sonra bilmediğimiz nedenlerle bu

kızı bırakıp ablasıyla evlenmiştir. Anna Maria Keller adlı kadın evlenme töreni sona erer ermez zavallı besteciye yaşamını zehir etmeye koyulmuş, Haydn'ın evlilik serüveni yalnız iki ay sürebilmiştir. Daha sonra bu öyküyü her anlatışında şu sözleri eklemeyi de adet edinmiştir: "Kocasının besteci veya ayakkabıcı olması umurunda değildi. O evliliğin dehşetiyle hala titrerim..." "Sanatçı bağımsızlığına kavuşur kavuşmaz küçük bir piyano parçası besteleyerek şu adı vermiş: "Huysuz bir kadının elinden çektiklerim..."

Avusturya-Macaristan sınırına yakın Rohrau adlı köyde 1732 yılında doğmuştu müzikçi. Bir araba ustasının on iki çocuğundan biriydi ama bu bir düzine kardeşten altısı çocukluk dönemini aşabilmiş, ötekiler ölüp gitmişlerdi... Altı yaşlarındayken yumuşak, tatlı bir sesle şarkı söylüyordu Joseph... Bir gün çocuğu dinleyen dayısı Johann Mathias Franck onu alıp Hainburg'a götürdü. Dayı, okul müdür ve koro yöneticisiydi bu küçük kasabada, Joseph okula öğrenci, koroya üyeydi artık. Müzikçi olarak ilk görevi bahar bayramına katılan çocuklar bandosunun davulculuğuydu... Haydn daha üç-dört yaşlarında aşırı gelişmiş ritm duyarlığı sonucu bayılıyordu vurma çalgılara... Eline geçirdiği bir tencerenin dibine vurarak şarkılara eşlik ediyor, yahut bir un eleğine, küçük bir fıçıya deri gerip davul yapıyordu. Yaşamı boyu orta nitelikte bir piyanist olarak kalacak, fakat timpani denilen mekanik davulu büyük bir ustalıkla çalacaktı. Onun, altmış yaşlarında bir orkestra provasını dinlerken ritmi tam veremeyen tatlı titreşimler üretemeyen bir timpanicinin elinden tokmakları alıp istenen sesleri büyük ustalıkla yansıttığı söylenir.

Küçük Joseph dayısı yanında iki yıl kalabildi. Bir gün kasabaya gelen Viyana Sankt Stephan veya başka deyişle Saint Stephan katedrali koro yöneticisi Karl Georg Ritter çocuğu dinler dinlemez Viyana'ya götürmek istedi... Dayı küçük yeğeninin geleceği için yararlı olacağına inandığı bu isteği kırmadı. Sekiz yaşında katedralin çocuk korosuna girmiş, müzik teorisini daha yetkili öğretmenler yanında ilerletmeye koyulmuştu Haydn. Küçük sanatçı muzip, oldukça yaramaz bir çocuk olarak tanındı kısa sürede. Bir gün yapımı süren görkemli Schönbrunn Sarayının iskelelerine tırmanmış, ustalardan güzel bir sopa yemişti... Olayı İmparatoriçe Maria Theresia da duymuş ve

unutmamıştı... Aradan yirmibeş yıl geçtikten sonra Haydn'ın müzik yönetmeni olarak görevlendiği Prens Esterhazy'nin Eisenstadt'daki sarayına gelen İmparatoriçe bestecinin onuruna besteleyip "Maria Theresia" adını verdiği senfonisini dinlemiş ve "Bak sevgili Haydn, dayak ne güzel ürünler verdi..." dedikten sonra ona içi duka altını dolu gene altından bir enfiye kutusu armağan etmişti.

Müziksever İmparatoriçe Joseph'i ve koroya daha sonra katılan küçük kardeşi Michael'i çocukluklarında tanımıştı... 1748 yılında bir Pazar ayininden sonra yönetici Reutter'e yarı şaka yarı ciddi "Haydn kardeşlerden büyüğü karga gibi ötüyor..." dedi. Maria Theresia haklıydı; Joseph 16 yaşındaydı, ergenlik dönemi nedeniyle sesi bozulmuştu. Reutter bir çözüm biliyordu bu soruna: Joseph ufak bir ameliyatla hadım edilir, sesi sopranoda kalır, belki ilerde ünlü bir "castrato" - "hadım opera şarkıcısı" olabilirdi... Ama aile hemen reddetti bu öneriyi... Reutter için Joseph'in korodaki işine son vermekten başka çıkar yol kalmamıştı. Böyle bir amaç için fırsat doğuverdi bir gün; Haydn bir gün dersde önündeki sırada oturan çocukla kavga etmiş, perukasını makasla kesivermişti. Yönetici Joseph'i bir güzel patakladıktan sonra kapı önüne bıraktı.

Haydn rahat konforlu bir yaşam sürmüş, bol bol bestelemiş, çağının belki en saygın müzikçisi kabul edilmiş, 1790 yılında empresaryo Peter Salomon'un düzenlediği ilk Londra gezisine çıkmıştır. Para yönünden verimli olmamasına, yorucu bir çaba gerektirmesine ve İngilizce bilmemesine karşılık gezi projesi pek çekici gelmiştir ona. Londra'da büyük gösterilerle karşılanmış, bu kent için altı senfoni bestelemiş, 20 konser yönetmiş, gezi büyük başarıyla sürmüştür. Bu arada saraya çağrılmış, Prens of Wales'in hazır bulunduğu bir konserde eserlerini sunmuş, kendisine Oxford Üniversitesi tarafından fahri müzik doktoru ünvanı verilmiştir. Haydn Londra'ya bir defa daha gitmiş, bu ikinci gezide kraliyet ailesi sarayda oturabileceğini bildirmiş, el üstünde taşınmıştır. Fakat Londra'da sürekli olarak kalma isteğini benimsememiş, 18 ay sonra Viyana'ya dönmüştür.

Büyük sanatçıyı Londra'da tanımak fırsatını bulan müzik yayınevi sahibi John Bland ünlü usta yurduna döndükten bir yıl sonra uzun bir geziyi göze alarak Viyana'ya gelmiş ve yeni bazı eserlerini satın al-

mak amacıyla kapısını çalmış. Saat sabahın dokuzudur ve Haydn traş olmaktadır. Sanatçı İngiliz konuğuna bir sandalye uzatır, traşına devam eder. Ancak usturasından memnun değildir hiç... Bir ara küçük bir kesikten kan sızmaya başlayınca bağırmaya başlar; "Lanet olsun böyle usturaya... İnsan deli olur... Emin olun iyi bir usturaya en sevdiğim dörtlümü seve seve verirdim..."

Bland sessizce yerinden kalkıp kaybolur, bir süre sonra döndüğünde ünlü Sheffield çeliğinden yapılmış bir usturayı uzatır Haydn'a... Besteci basar kahkahayı: "Mr. Bland korkarım amacınız en sevdiğim yaylı çalgılar dörtlüsüne konmak..." Yerinden kalkar, yazı masasının çekmecesinden bir deste nota kağıdı alarak İngilize uzatır: "İşte buyur al!" Oda müziğinin en güzel anıtları arasında yer alan "Faminör" tonda bestelenmiş bu eserin adı "Ustura Dörtlüsü"dür.

Küçük salonlarda az sayıda dinleyici için birkaç müzikçiden kurulu topluluklar çalabiliyordu eski çağlarda. Bu zorunluluk "oda müziği" türünün yaygınlaşmasına ve başlıbaşına zengin bir repertuar kazanmasına yol açmıştı.

Oda müziğinde genellikle iki keman, bir viyola ve bir viyolonselden kurulu topluluk "yaylı çalgılar dörtlüsü"nün esas kadrosunu teşkil ediyor ve bu kadro için yazılanlar en büyük ilgiyi görüyordu. Bu tür 18. yüzyıl başlarında doğmuş, ancak Haydn'la gerçek biçimini, temel anlamını kazanmış, estetik ölçüsünü bulmuştu. Müzikolog Otto Jahn şöyle der bu konuda: "Yaylı çalgılar dörtlüsü Haydn için duygularını anlatabildiği en doğal yol olmuştur."

FONOGRAF'DAN CD'YE SES KAYDININ ÖYKÜSÜ

Thomas Alva Edison o zamanlar otuz yaşındaydı ama türlü buluşlarıyla ünü çoktan ülkesine yayılmış "Menlo Park" adlı bahçesindeki araştırma yapısı durup dinlenmek bilmeyen Amerikalıyla yardımcılarının yuvası olmuştu. 1877 yılı baharında yorucu bir günün akşamı bu yapıdaki laboratuarında arkadaşı İsviçreli teknisyen Kruesi'ye yağlı kağıt parçasına çizilmiş bir taslağı gösteren Edison şöyle dedi: "Kısa süre sonra sesi yazıp saptama olanağını bulacağıma eminim... İstersen bahse de girerim..." Kruesi taslağa baktı; bir huni, bir titreşim levhası, bir mil, mile bağlı kol, bir silindir ve bir iğne görülüyordu taslakta. Tümü yirmi dolar etmezdi bu parçaların... İsviçreli pek bir şey anlamamıştı ama "Peki dedi, bir kutu puro sigarasına..." Edison "Kabul!" diye bağırdı kıvançla. Aradan birkaç ay geçti, 18 Temmuz günü akşamı yemekten sonra artık birbirine bağlanmış parçalarla bir deneme yapılması kararlaştı. Halk arasında "Menlo Park Sihirbazı" adıyla bilinen Edison mile bağlı kolu çevirerek dibinde titreşim levhası ve iğne bulunan huniye bir çocuk şarkısının sözlerini okudu: "Mary had a little lamb - Mary'nin bir kuzusu vardı..." ve bir kahkaha attı. Sonra kolu ters yönde çevirdi. Önce kulaklarına inanamadı Edison. Çocukluğunda bir İskoçyalının attığı tokat nedeniyle sol kulağı duyma duygusunu yitirmişti. Kolu bir kez daha çevirdi ters yöne; kuşkusu yoktu artık, titreşim levhasına bağlı iğne silindir üzerine sarılmış ince maden tabakaya yazmıştı sesi.

"Fono" eski grekçede "ses", "graf" ise "yazan" anlamına geliyordu, "fonograf" adını verdi bulduğu aygıta Edison. Sonuç Kruesi'yi üzmedi, patron bu buluşunun parçaları için ona 18 dolarlık ödenek vermiş, İsviçreli teknisyen tümüne 15 dolar ödemişti, geri kalan üç dolar bir kutu puro sigarası için yeter de artardı bile.

"Fonograf"ın yankıları büyük oldu, yüzlerce gazeteci ve meraklı Menlo Park'ı doldurdu. Bazı kişiler "şeytan işi" diyerek aforoz edilmesini istiyorlardı aygıtı yapanın. Edison New York başpiskoposu Vincent'e koştu, denemesini tekrarladı, Başpiskopos önce salonda karnında konuşan biri var sandı, Edison ona denemeye katılmasını önerdi. Din adamı onaltı peygamber adını soluk almadan saydı, ardından silindire kazılmış sesini dinledi adları sayarken. Ve takdis etti aygıtı.

Edison günümüzde kolay saptanamayacak kadar geniş yarar alanına sahip bulunan ses yazımının ne işlere yarayacağını on maddede belirlemişti. Bunlar önemlerine göre şu sırayı alıyordu: 1- Mektup yazdırırken yazıcı gereksimesine son vermek. 2- Körlere kitap dinleme olanağı sağlamak. 3- Yabancı dil öğrenmek. 4- Müzik dinlemek. 5- Aile üyelerinin ve ölmek üzere olan aile büyüklerinin son seslerini derlemek. 6- Oyuncaklara ses sağlamak. 7- Saati sesli olarak haberlemek. 8- Türlü dillerin doğru deyişlerini öğrenmek. 9- Ders öğreniminde öğretmenin anlattıklarını tekrar izlemek. 10 - Telefona bağlayarak saptanan sesleri belge olarak saklamak.

Görüldüğü gibi müziği önemsememişti bulucu. Ama geleceğinden emindi "fonograf"ın. Bunu tecimsel kuruluşlar gerçekleştirerek kanıtladı: "North American Phonograph Company", "Columbia Graphophone Company" ve daha sonra "National Phonograph Company".

Aradan on yıl geçti ve bir gün Edison'un silindirleri yerini yuvarlak levhalara, "plak"lara bıraktı. Hannover'den Amerika'ya göçmüş Emil Berliner adlı hırdavatçı Washington'daki evinin mutfağında oluşturduğu bir aygıtla ilk denemesini yaptı. Berliner bu denemede ses borusuna "Twinkle, twinkle little star..." adlı şarkıyı söyledi, yatay olarak dönmekte olan yuvarlak levhaya yazdı titreşimleri. Berliner 1887 yılının 26 Şubat günü eski gerekçede "Sesli yazı" anlamında "grammofon" adını verdiği aygıtın patentini aldı. Beri yanda bir dergi şöyle yazıyordu bu buluş çevresinde: "Gramofon"un çıkardığı korkunç sesler ancak bir yaban eşeğinin anırışıyla kıyaslanabilir." Berliner yılmadı, tecimsel yeteneği Edison'a kıyasla daha az olmasına karşın beş yıl sonra "United States Grammophon Company"yi kurdu, kısa süre sonra Londra'da daha sonra gelişip "EMİ" adıyla bilinecek olan dev plak holdinginin, Hannover'de ise aynı adı hala savunan "Deutsche Grammophon Gesellschaft" - "Alman Gramofon Şirketi"nin temelini attı.

Bu yeni buluş az görülen bir gelişim hızı göstermişti. Edison'un silindirlerindeki çoğaltma olanaksızlığına son verilmiş, baskı yöntemiyle plaklar istenildiği kadar basılmaya başlanmıştı. Program müdürlüğünü Fred Gaisberg adlı genç bir piyanist aldı bu yeni firmalarda. Böylece plak endüstrisinde ilk prodüktör tipi doğmuş oluyor, "yıldız sistemi" başlıyordu. Gene aynı yıllarda rakip kurumlar da beliriyordu. Berliner'in yanından ayrılan Frank Seaman adlı biri "İnternational Zonophone Company"yi kurmuş, niteliği geliştirdiğini savunmaya koyulmuştu. Ayrıca Avusturya ve Rusya'da yeni fabrikalar yapılıyor, 1901'de "Victor" ve Berlin'de "Parlophon" markalı plaklar piyasayı sarıyor, 1904'de gene Berlin'deki "Odeon" firması ilk kez iki yanlı plaklarla piyasaya bir başka yenilik getiriyordu. 1909'da İngiltere'deki "Grammophone Company" gramofon dinleyen köpek resimli etiketlerle "His Master's Voice - Sahibinin Sesi" plaklarını üreterek gelişimde bir diğer büyük aşamayı daha gerçekleştiriyordu. Bu çok tanınmış resim ressam Francis Barrud'nun adını da ölümsüzleştirmeye yetmişti.

Çağın ünlü ses yıldızları seslerinin yazılıp başka yerlere taşınabileceğini, çoğaltılabileceğini duyunca dehşete düştüler önce. Hele Fransız primadonna Emma Calvé gramofoncuları "sahtekârlar, dolandırıcılar" diyerek hakaretlere boğdu, sonra plağa sesini veren ilk kadın şarkıcılar arasına katıldı. Emma Calvé stüdyoda "Carmen" operasından ünlü "Seguidilla"yı dansederek söylemeye kalktı, ses teknisyeni plak stüdyosunda dans etmesini engelleyince de çok kızdı. Gramofona karşı çıkanlardan bir başkası da Rus bası Fedor Şalyapin'di. "Sesimi vücudumdan koparmak mı istiyorsunuz?" diyerek kovdu öneri sahiplerini. Amerikalı marş bestecisi John Philip Sousa ise gramofonla müzik çalışmalarının sona ereceğini, artık kimsenin şarkı söylemeyi, çalgı çalmayı düşünemeyeceğini savunuyordu. Çağın yıldızları arasında yalnız tenor Enrico Caruso müziğin büyük iş sağlayabileceğine inanmıştı. 1902 yılının 18 Mart günü Milano'da Milan Oteli'nin bir salonunda on arya söyledi piyano eşliğinde. Gramofon'a kaydedilen bu aryalar karşılığı 100 İngiliz lirası aldı tenor. Oysa plaklar piyasaya çıktığı gün firma 15 bin İngiliz lirası kar sağlamıştı. Carso erken ölümüne dek 234 parça söyledi plağa, bütün bunlardan yaklaşık iki milyon dolar aldı... Onu iki soprano, Nellie Melba ve Adelina Patti izlediler.

1904'de Roma'da Vatican'daki bir ayine katılan son hadım şarkıcı Alessandro Moreschinin sesi gramofon sayesinde kaldı elimizde.

Artık ses yazımında güvensizlik, yerini sanatçılar arasında kıyasıya plak yarışına bırakmıştı. 1903 yılında Debussy'nin "Pelleas et Mélisande" adlı operasının ilk Mélisande'ı Mary Garden aynı yapıtın bir bölümüyle yarışa katılıyor, Çaykovski'nin "Maça Kızı" adlı operasındaki ilk Lisa soprano Medea Mei-Finger aynı yapıtın bir aryasını söylüyor. İtalyan plak firması Fonotipia opera bestecisi Umberto Giordano'yu müzik öğütçüsü olarak tutuyordu. Soprano Nellie Melba, Adelin Patti, Lilli Lehmann, Marcella Sembrich, Ernestine Schumann-Heink, Selma Kruz, tenor Francesco Tamagno, Leo Slezak, bariton Victor Maurel ve daha pek çokları sıralanıyordu plak stüdyolarında. Beri yanda pek çok çalgı yorumcusu ve hatta bestecinin plakları da büyük ilgi görüyordu. Bunlar arasında piyanist ve orkestra yöneticisi Hans von Bülow, kemancı Joska Sizgeti, piyanist Alfred Grünfeld, kemancı Pablo de Sarasate ve Joseph Joachim'in, bestecilerden Eduard Grieg, Claude Debussy, Maurice Ravel, Reynaldo Hahn, Jules Massenet ve daha pek çoklarının piyanoları veya orkestralar başında yorumladıkları yapıtları değer biçilmez belgeleri oluşturuyordu.

Hangi buluş sürdürmedi gelişimini... İnsanoğlu yeniyi, başkayı, daha iyi ve rahatını arıyordu durmadan. Giderek büyüyen plak endüstrisi de gelişimi için aynı yöntemi kullanacak, yaşamak amacıyla araştırma laboratuarlarında yüzlerce, binlerce uzman çalıştıracak, çağa uyacaktı. Bu atılımın en önemli ürünü sesin yazımına elektriğin girmesi mikrofonun kullanılması oldu. Uygulama yazımda frekans sayısını beşbine dek arttırmış, ses niteliğini güzelleştirmiş, yetkinlik sağlamıştı. Bu da yetmiyordu, tek plak üzerine daha uzun süreli ses yazma olanağı aranmalıydı. Bu olanağın yolu belliydi: plak yüzeyine daha sık ve çok çizgi, daha ağır dönüş sayısı. İlk deneyler 1931'e uzanıyordu bu amaca ulaşmak için. RCA (Radio Corporation of America) bu konuda ilk girişimi yaparak bir yüzü 14 dakika süren plağı gerçekleştirdi, bunu Columbia kurumu izledi.'İlk plakda Stokowski Philadelphia Orkestrası ile Beethoven'in "Beşinci Senfoni"sini yorumluyor, ikincisinde Toscanini bir Haydn senfonisi yönetiyordu.

Bu sonuçlar yan endüstrinin de gelişimi ve uygun koşulların doğ-

ması için bekleyecekti. Bekleyiş 1944 yılına dek sürdü, Columbia Peter Goldmark adlı mühendisiyle üstünlüğü sağladı, piyasayı hazırladı. RCA bu atılımı 45 dönüşlü plaklarla yanıtladı. "Uzun çalan çağı" başlamıştı. Bunu şu iki ana kurala dayanan "yüksek sadakat çağı" izledi: Yazı gerçek tınıya yeterince yakın olmalı, dışa vurmalıydı. Bilim ve sanat elele çalıştı yıllar yılı ve onbeş bin frekans sınırına ulaşıldı. Plak endüstrisinin gelişimi gördüğü ilgiyle giderek büyüyor, önlenemez bir atılım coşkusu sürüp gidiyordu. Yeniliklere "stereo sistemi" katıldı, 1960'larda kapsadı pazarı. Gerçekten şaşırtıcıydı bu sonuç; çizginin sağ sol duvarlarının düzeyleri sağ sol tını planlarını ayrı ayrı yazıyor, okuyuşta aynı duvarlara sürtünen iğne kafaya iki planı iletiyor, iki ayrı amplifikatör dinleme için ayrılmış hacimde hesaplanarak konmuş iki ayrı ses büyütecini besliyor, opera konser salonları ortamına eş, hatta daha yetkin dinleme koşulları doğuyordu. Bunu "quadrophonie-dörtlü" sistem izledi, ve aşama hızı bu kez ciddi biçimde sallandı. Oturulan bir hacimde ön sağ sol, ard sağ sol köşelerden yansıyan ses opera konser salonu doğallığından uzaktı, yapaydı, gerçek müziğin ısı ve içtenliğinden yoksundu. Müzikseverler "gösteriş amacına dönük buluşu yadırgamışlar, kabul etmemişlerdi. "Quadrophonie" sistemli plak yapımı çok sınırlı bir dağarda duraladı ve "saman alevi" buluş bilim-endüstri tarihine kaymaya koyuldu. Band üzerine ses yazımı gibi yeni yöntemler plak endüstrisini ters yönde etkiledi uzun süre. Yakınış, piyasaya sunulan plakların bandlar üzerine çoğaltılıp satış güçlerini yitirmelerinde toplanıyordu. Bu olumsuz davranışlar uygar ülkelerde ağır cezalara varan önlemler sayesinde sınırlandırılmış bulunuyor. Plak endüstrisi son yıllarda kolay inanılmaz bir akımla "compact disc" buluşunu sundu piyasaya. Küçük bir plağı iğne yerine "laser ışını" okuyor, böylece sürtünme gürültüsü kayboluyor, "ses sadakati" olağanüstü bir düzeyi buluyordu.

Ses yazısıyla ilintili buluşlar sıcağı sıcağına ulaştı yurdumuza Yüzyılın başlarında İstanbul ilk kez Edison'un "fonograf"ını gördü, silindirlerde yazılı, daha doğrusu kazılı çizgilerden doğan belli-belirsiz sesleri dinledi. Daha sonra Berliner'in gramofon'u ulaştı, ardından ilk Türk plakları çıktı piyasaya: Tamburi Cemil Bey'li, Hafız Burhan'lı... Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllar gramofonda zorlu bir rekabet

pazarı yarattı. İngiliz ve Alman şirketleri türlü olanaklarla yarışmaya koyulmuş, plak yapımevleri gerçekleşmiş, bazı temsilciler sanatçıları Almanya'ya götürüp orada yapılan yazılarla daha olumlu plaklar sunmuşlardır. Günümüzde özellikle 45 ve 33 1/3 dönüşlü "uzun çalan" plaklar bütün yapım teknikleriyle yurdumuzda gerçekleşmekte, ayrıca bazı "çok sesli sanat müziği" plaklarının gönderilen kalıpları çoğaltılmaktadır. Türkiye'de "plak yapımı tarihi" kuşkusuz başlıbaşına incelenmesi gereken bir konudur. Bazı kaynak ve belgeler yok olup gitmeden bu konuya eğilip derleme ve inceleme yaparak saptadığı bilgileri yayınlayacak bir sanatsever kültür tarihimize en önemli hizmetlerden birini görmüş sayılacaktır.

Verdi'den müzik eleştiricisi Filippo Filippi'ye: "Cenova 4 Mart 1869 - Sayın Bay Filippi, bilin ki evimde hemen hemen hiç basılı nota bulunmaz, herhangi bir müzik kitaplığına gittiğimi anımsamıyorum. Bana yeni bir eseri gösterirler kuşkusuyla müzik yayınevlerine uğramam, çağımızda seçkin operaların partisyonlarını incelemem, fırsat düşerse onları sahnede seyredip dinlerim. Bu davranışlarımla neyi gözettiğimi anlamış olacaksınız. Gene tekrarlıyayım; çağımızın ve geçmişin belki en az eğitilmiş bestecisi benim. Birbirimizi anlayacağımıza inanıyorum. Her zaman söylediğim gibi bahis konusu olan "genel kültür"tür, müzik bilgisi değil. Eğer size çocukluğumda uzun süreler düzenli olarak çalıştığımı söylersem inanmayın."

Bu satırları yazmış bulunan bestecinin 26 operasından çoğuna dünya edebiyatında anıtlaşmış yazar ve ozanların verimi ana öğeyi oluşturmuş, sanatçı bu verimin temel düşün ve amacına şaşırtıcı bir tutarlıkla yaklaşmış, anlamıyla özdeşleşmiş, lirik tiyatro sahnesine bıraktığı karakterlere inanılması güç bir gerçeklik kazandırmıştı. Örneğin Verdi yalnız Shakespeare'den (1564-1616) üç oyun, "Macbeth"i (Macbetto) (1847), "Othello"yu (Otello) (1887), "Falstaff"ı (1893) alarak opera dağarına ulaşılması güç üç doruk kazandırmıştır. Hele metinlerini gene bir besteci olan Arrigo Boito'nun yazdığı son iki operadan ilki "İtalyan müzikli dramı"na, ikincisi "İtalyan müzikli güldürüsü"ne ölümsüz anıtlar katmıştır.

Verdi 1858'de kendisine dokuz operasının metnini veren yazar Francesso Maria Piave'ye Shakespeare'den dördüncü oyun olarak "Kral Lear"i hazırlamasını istemiş, ancak bu metne başta Franz Werfel olmak üzere bazı Verdi yazarlarının savına bakılırsa yıllarca yaptığı taslaklardan doyum sağlayamadığından ötürü müzik döşeyememiş-

tir. İtalyan bestecisini özellikle 1860'dan sonra ağırlığını arttıran Wagner etkisi kuşkuya düşürmüş, trajedinin "aşk"a yer tanımayan öyküsünü anlatımda gelenek, görenek ve alışkanlığın sınırlarını aşamayan sanatçı aradığı çözümün ister istemez Alman bestecinin yolunda bulunduğunu her sezişinde bir kaç ölçüden fazla ilerleyememişti.

Verdi bir başka İngiliz yazar ve ozanı Lord Byron'un iki eserinden yararlanmıştı operaları için: "İ Due Foscari" (The Two Foscari - İki Foscari'ler) ve "İl Corsano" (Carsair - Korsan). Konusu 15. yüzyılda Venedik'te geçen ve Devlet Başkanı (Doç) Francesso Foscari ile vatana ihanetle suçlanan oğlu Jacobo'nun dramını anlatan opera F. M. Piave'nin metni üzerine bestelenmiş, 1844'de Roma'da oynanmıştı. Verdi'nin biricik Türk Operası "İl Corsaro" Lord Byron'un manzum öyküsü üzerine gene F. M. Piave tarafından yazılan metine bestelenmiş, 1848'de Trieste'de oynanan eser inandırıcı olmayan konusu, Paris'de kısa sürede yazılan müziği nedeniyle pek tutmamıştı.

Verdi'nin acımasız bir toprak ağası olduğu yaşamını yazanların ortak gözlemleri arasındadır. Sanatçı Sant Agata adlı büyük çiftliğini tam bir profesyonel gibi yönetmiş tarlalarını kiralayanları gerektiğinde titretmiş, toprağında üretilen ürünün hesabını tek liret kaçırmadan denetlemiş, su, tohum, gübre konularını çok iyi öğrenmişti. Besteci çiftliklerindeki bazı yerlere operalarının adlarını vermişti; "Trovatore" veya "Ernani" tarlaları, "Luisa Miller" ambarı, "Rigoletto" ormanı gibi... Böylece besteci Verdi çiftçi Verdi ile tam bir uyum içinde yaşamıştı.

Verdi en çok Alman yazar ve ozanı Friedrich Schiller'in (1759 - 1805) eserlerini operalaştırmıştır: metni Temistocle Solera tarafından yazılan ve ilk kez 1845'de Milano'da oynanan "Giovanna d'Arco" "Die Jongfrau von Orleans - Orlean Bakiresi), metni Andrea Maffei tarafından yazılan ve ilk kez 1847'de Londra'da oynanan "I Masnadieri" (Die Raeuber - Haydutlar), Metni Salvatore Cammarano tarafından yazılan ve ilk kez 1846'da Napoli'de oynanan "Luisa Miller" (Kabale und Liebe-Hile ve Aşk), metni François Joseph Méry ve Camille du Locle tarafından yazılan, ilk kez Paris'de oynanan "Don Carlos" Bestecinin Schiller dışında yararlandığı tek Alman yazar Zacharias Werner'dir. 1768-1823 yılları arasında yaşayan bu Prusya kökenli yazarın "Atilla"

adlı oyunundan T. Solera'nın hazırladığı aynı adlı metin üzerine bestelenmiş aynı adlı opera ilk kez 1846'da Venedik'te oynanmıştı.

Verdi'nin büyük Fransız düşünür ve yazarı François Marie Arouet Voltaire'in (1694-1778) bir eseri üzerine opera bestelediğini bilmez belki pek çoğumuz. Metin yazarı S. Cammarano onun "Alzire, ou les Americains" adlı eserinden "Alzira" adlı metni hazırlamış, opera ilk kez 1845'de Napoli'de oynanmıştı.

Verdi operalarının metinlerini yazanlar en çok Fransız edebiyat evreninden yararlanmışlardır. Örneğin metin yazarı F. M. Piave ünlü yazar ve ozan Victor Hugo'nun (1802-1885) iki eserinden metin hazırlamıştır; ilk kez 1844'de Venedik'de oynanan "Ernani" (Hernani, ou l'Honneur Castillan - Hernani ya da Kastilya Onuru) ve 1851'de ilk kez gene aynı kentte sahnelenen "Rigoletto" (Le Roi s'amuse - Kral eğleniyor). Fransız oyun yazarı Eugène Scribe (1791-1861) besteci için Charles Duveyrier ile ilk kez 1855'de Paris'de oynanan "Les Vêpres Siciliennes" (İ Vespri Siciliani - Sicilya Akşam Duaları) adlı metni hazırlamış, ayrıca "Le Bal Masqué" adlı oyunundan Antonio Somma tarafından hazırlanan ve ilk kez 1859'da Roma'da oynanan "Un Ballo in Maschera - Maskeli Balo" adlı opera doğmuştur. Gene Fransız yazarı Alexandre Pineux - Duval'in (1791-1842) bir oyunundan Felice Romani'nin hazırladığı "Un Giorno di Regno ossio il finto Stanislao-Bir Günlük Kral, ya da Sahte Stanislao" adlı metinle bestelenen opera 1840'da Milano'da oynanmıştı. İlk kez 1853'de Venedik'te sahnelenen "La Traviata" adlı ünlü opera Alexandre Dumas fils'in "La Dame aux Camelia" adlı oyunundan F. M. Piave'nin hazırladığı metin üzerine bestelenmiş. Egène Bourgeois ve Emile Souvestre adlı iki yazarın "Le Paster-Rahip" adlı oyunundan F. M. Piave'nin hazırladığı metinle bestelenen "Stiffelio" ilk kez 1859'da Trieste'de oynanmış, Verdi aynı operayı daha sonra bazı düzenlemelerle 1857'de "Aroldo" adıyla sahneletmişti. Ve ünlü "Aida" ise Camille du Locle'un (1832-1903) yazdığı metnin Antonio Ghizlanzoni tarafından yapılan İtalyanca uygulaması üzerine bestelenmiş, eser ilk kez 1871'de Kahire'de oynanmıştı.

Verdi'nin operalarında yabancı kaynak olarak Fransızlardan sonra İspanyollar geliyor. 1853'de Roma'da oynanan "İl Trovatore" için me-

tin yazarı S. Cammarano bestecinin özendirisiyle Antonia Garcia Gutierraz'in (1812 - 1884) "El Trovador" adlı romanından yararlanmış F. M. Piave ise ilk kez 1857'de Venedik'te oynanan "Simone Boccanegra" operası metni için aynı yazarın aynı adlı romanını almış, gene F. M. Piave ilk kez 1862'de Petersburg'da oynanan "La Forza del Destino - Kaderin Gücü" adlı opera için Angel de Saavedra'nın (1791 - 1865) "Don Alvaro, o la Fuerzo del Sino" adlı romanını seçmişti.

Verdi'nin İtalyan kaynaklarına gelince; T. Solera 1839'da Milano'da oynanan "Oberto, Conte di San Bonifacio" adlı opera için Antonio Piazza'nın bir oyunundan yararlanmış, aynı yazar 1843'de Milano'da oynanan "İ Lombardi" adlı opera için Tommaso Grossi'nin "İ Lombardi, alla Prima Crociata - İlk Haçlı Seferinde Lombardiyalılar" adlı oyununu almıştı. Bunlar dışında 1842'de Milano'da oynanan ve besteciye ilk büyük ünü sağlayan "Nabucco"nun metnini kendi seçtiği konu üzerine T. Solera, 1849'de Roma'da oynanan "La Battaglia di Legnano - Legnano Savaşı" metnini ise gene kendi bulduğu konuyla S. Cammarano yazmıştır.

Verdi'nin mektup yazma eğilimi her zaman taze kalmış, ancak bunlarda özel yaşamına çok az yer ayırmıştır. Üç ana konu bütün mektuplarında esas ağırlığı oluşturmuştur; sanat sorunları ve bu alandaki aşamaları, İtalyan müziğinin geleneği, geçmişi ve geleceğine dair genel düşünler, politik olaylar, vatanın özgürlüğü ve birliği. Sanatçı yaşamı çevresinde bilgi vermediği gibi kitap biçiminde yazmayı da hiç bir zaman kabul etmemiştir. İşte "Alman Yayınevi Kurumu - Stuttgart" müdürüne 1895 yılı 21 Haziran günü Sant Agata'dan yazdığı mektuptan üç tümce; "Şunu bilin ki anılarımı hiç bir zaman yazmıyacağım. Müzik dünyasını notalarımla bunca yıl bunalttığım yeter. Onları bir de yazılarımı okumaya mahkum edemem."

Verdi'nin operaları dışında en önemli verimleri: 1848'den bir kantat "Suona la tromba - Savaş borusunun sesi", 1862'de "İnno alle Nazioni" adlı ulusal ezgi, 1873'de "Mi minör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü", 1874'de "Requiem", daha sonra genellikle koro için dinsel parçalar.

Verdi'nin 1899'da Giulio Ricordi'ye yazdığı son satırlardan: "Hekimler hasta olmadığımı söylüyorlar ama en ufak bir hareket bile yo-

ruyor beni. Artık ne okuyor, ne de yazabiliyorum. Hepsinden kötüsü elime ayağıma söz dinletemiyorum. Ne doğru dürüst görüyor ne duyuyorum. Tek istediğim ölmek..." Bu istek Milano'da "Grand Hotel"in bir dairesinde 1901 yılı 27 Ocak günü sabaha karşı kabul edilecek, büyük "maestro", ardında unutulmaz bir verim bırakarak sonsuza geçecekti.

MÜZİK TARİHİNDE TUTUCU BİR VATANSEVER: GIUSEPPE VERDI

Savaş alanı tüyler ürperten görüntülerle uzayıp gidiyordu. Güneş Saksonya tepeleri ardında batmış, yanıp devrilmekten kurtulmuş çam ağaçlarının gölgesi feci tabloyu örtmek istermiş gibi uzayıp yayılmıştı. Sağlık görevlileri oradan oraya koşuyor, kimi ölü bir atın, kimi parçalanmış bir top arabasının altında kalmış yaralıları kurtarmaya çalışıyordu. İniltileri arasıra acı haykırışlar kesiyor: uzaktan tek tük silah sesleri duyuluyordu. Oysa tatlı bir bahar kapsamıştı Orta Avrupa'yı: doğa coşkun bir kıvançla süslemişti dağı tepeyi. Ama morali yıkılmış: umudu yitmiş Napoleon'un bu türlü güzellikleri görecek gözü yoktu. 1812 Rusya bozgun geleceğini haberlemiş, ufkunu karartmıştı. Kendisine karşı birleşmiş Avrupa'nın yanına koymayacaktı bu yenilgiyi. 1813 Mart ayında "Grande Armée - Büyük Ordu" Elbe suyu boyunca yola koyulmuş. Mareşal Ney'in stratejik dehası Prusya ve Rus ordularını Lützen'de bozguna uğratmış, 21 Mayıs günü Bautzen yöresinde yükselen barut dumanları dağıldığında parçalanmış toplar; yırtılmış bayraklar; ölüler ve yaralılarla örtülü alanda Napoleon, yaşamı boyunca sağladığı zaferin belki sonuncusunu görmüştü. Ertesi gün Bautzen Savaş alanında dumanlar tüter, yaralıların kanı hala akarken 150 km. ötedeki Leipzig'de bir bebek doğuyordu. Doğumundan sonra polis memuru Carl Friedrich Wagner eşi Johanna'yı alnından öperek kutladı ve "Sevgilim, dedi, bebeğin adını Wilhelm Richard olarak kararlaştırdık değil mi?"

Saksonya kralı Napoleon'a garip bir saygıyla bağlıydı. Belki korkuyordu ondan. "Grande Armée" ile savaşmaktan çekinmişti bu nedenle. Fakat beklemediği bir olay başgöstermiş, kralını dinlemeyen ordusu müttefiklere katılmış, bu durum karşısında Kral Prag'a kaçmaktan başka çıkar yol bulamamıştı. Lützen ve Bautzen savaşlarının kalın-

tısı olan Prusya ve Rus birlikleri düzenle çekiliyor. Napoleon'u tümüyle düşman bir ortamda yalnız bırakıyor, yurdundan uzaklaştıkça uzaklaştırıyordu. Avusturya da katılmıştı müttefiklere. "Grande Armée" ile Dresden yöresinde bir savaş daha verilmişti. Bu savaş Napoleon'un kesinlikle son başarısıydı. Eylül, tarafların hazırlıklarıyla geçmiş, Leipzig yöresindeki kesin savaşta Mareşal Ney'in dehası iflas etmiş, Fransız Ordusu bozguna uğrayarak kaçmaya koyulmuş, Napoleon İmparatorluğu çökmüştü.

Fransız askerleri batı ve güney yönlerinde kaçıyor; geçtikleri yerlerde insan eliyle yapılmış ne görürlerse yakıp yıkıyor, yaşa başa bakmadan öldürüyorlardı. Çapulcu birliklerden İtalya'ya inenler Rus ve Avusturya birlikleri tarafından kovalanıyordu. Bunlardan bazıları Parma'ya ulaşmış, kenti ve yöresindeki köyleri talana koyulmuştu. La Roncole adlı köyün insanları korkunç sürünün geldiğini haber alır almaz dağlara tepelere tırmanarak saklanmış bir kısmı köy kilisesine sığınmıştı. Bu kutsal yapıda, Tanrı'nın evinde kurtulacaklarını sanmışlardı. Oysa yenilgiye uğramış, tüm kutsal inançlarını yitirmiş katiller ilk iş olarak kiliseye saldırmış, Tanrı evi kana bulanmıştı. Bu korkunç olaydan tek bir kadın kurtulmuştu; köydeki han sahibinin karısı Luigia Verdi. Kilisede oturacak yer bulamayınca çan kulesinin merdivenlerine tırmanmış, caniler uzaklaşınca titreyerek bitkin bir halde aşağı inmiş, iki haftalık oğlu Giuseppe'yi göğsüne basarak Tanrı'ya şükretmişti.

Napoleon'un Avrupa'da at oynattığı son yıl içinde iki müzik dehası katılmıştı kültür tarihine; Richard Wagner ve Giuseppe Verdi. Her ikisinin de çocukluk ve gençlik yılları Napoleon çağının yurtlarında bıraktığı acı izlenim ve anıları dinlemekle geçmiş, yabancı egemenliğine karşı derin bir nefretle dolmuşlardı. Bu duyguları yaşamları boyu taşıyacaklar, politik hareketlere katılacaklar, gerekirse barikat ve siperler ardında yer almaktan kaçınmayacaklardı.

Giuseppe Verdi yirminci yüzyıl girdikten bir ay sonra öldü. Geçen yüzyılın en büyük simalarından biri olmasına karşılık verimi etki gücünü, tazelik ve ışınını sürdürüyor. Çünkü aynı verim, yaşadığı çağın kutsal yönlerini, insancıl düşüncelerini, günümüze devrolan iyilik ve güzellik anlam ve inançlarını yansıtmış işlemişti.

Verdi'nin mutsuz ve yoksul bir çocukluk çağı geçirdiğini biliyoruz. Müziğe olan şaşırtıcı eğilimi karşısında çaresiz kalan babası ona güçlükle bir piyano sağlayabilmiş, köy orgcusunun verdiği dersler kısa sürede yetersiz kalmıştı. La Roncole'nin bağlı olduğu Busseto kasabasındaki okula gidip gelmeye koyulan Giuseppe burada Antonio Barezzi adlı zengin bir tüccarın ilgisini çekmiş, Milano'ya gönderilerek özel dersler almaya koyulmuş, yaşı geçkin olduğundan ötürü Konservatuara kabul edilmemişti. Daha sonra kendi kendini yetiştiren sanatçı özellikle lirik tiyatroya eğilmiş, bazı önemsiz denemelerden sonra bestelediği "Oberto" adlı operası 1836 yılında "La Scala"da oynanmıştı. Eserin başarısı üzerine Busseto'ya bir opera siparişiyle dönen Giuseppe koruyucusu Barezzi'nin kızı Margherita ile evlenmiş, bir güldürü operası üzerinde çalışmaya koyulmuştu. Ancak 1840 yılında önce birbiri ardından iki çocuğunun, kısa süre sonra da eşinin ölümleri eser üzerindeki çalışmasını etkilemiş, böylesine acı koşullar altında biten operanın doğal başarısızlığı üzerine besteciliği bırakmaya karar vermişti. Sanatçı bu kararını iki yıl sürdürmüş, 1842'de ozan Temistocle Solera'nın isteği üzerine gene aynı ozanın metni olan "Nabucco" adlı operayı bestelemiştir. "Nabucco"nun sağladığı büyük ilgi başarı kapısını açmıştır. 1843 yılında "I Lombardi" ve 1844'de "Ernani" ününü yurtdışına duyurmuş, sanatçı 1847'de "Macbetto" ile olgunluk çağına önemli bir adım atmış, aynı yıl Paris'de "Legnano Savaşı" ve "Luisa Miller" üzerinde çalışmaya koyulmuş, Fransa'da başlayıp tüm Avrupa'da derin yankılar yapan 1848 devrimine tanık olmuştur.

Verdi bu sıralarda 35 yaşındadır, o güne dek verdiği eserlerde daima vatanseverlik duygusu ön planda kalmıştır. Lombardia denilen bütün kuzey İtalya Avusturya egemenliği altındadır o yıllarda. Yurdu birlik ve beraberlikten uzaktır. Ve bağımsız, özgür ve birleşik İtalya için tek umut Kral Vittorio Emanuele ve Kont Cavour'dadır. "Nabucco" adlı operasında Babil'deki tutsakların korosu bir özgürlük türküsü kabul edilmiş: "Lombardiyalılar" adlı opera gene özgürlük özleminin açık belirtisi olarak yorumlanmıştır. Verdi her an vatanını düşünmekte, bu düşünce ve duygularını "Nabucco" temsilinde tanıdığı daha sonraki eşi soprano Giuseppina Strepponi ile paylaşmaktadır.

Beklenen gerçekleşmiş, 1848 yılının 18 Mayıs günü Avusturyalılara karşı ayaklanan Milano halkı beş günlük bir savaştan sonra yaban-

cıları kent dışına atmıştır. Bu örneği Venedik izlemiş, özgürlüğe kavuşan kanallar kentinde cumhuriyet ilan edilmiştir. Olayları Paris'te duyan Verdi büyük heyecanla yurduna dönmeye karar vermiştir. Kurtuluş savaşçısı Giuseppe Mazzini de döner yurduna. Besteci Venedik'te bulunan yakın dostu ozan Francesso Mario Piave'ye; "Ernani", "Macbetto", "Korsan", "Stiffelio", "Rigoletto", "La Traviata", "Simone Boccanegra" ve "Kaderin Gücü" adlı operalarının metin yazarına 21 Nisan günü Milano'dan bir mektup gönderir. Bazı bölümleri şöyle bu mektubun:

"Sevgili dostum; Milano'daki ayaklanmayı duyduktan sonra Paris'te kalabilir miydim? Haberi alır almaz koca barikatları görmek üzere buraya koştum. Yaşasın kahramanlar! Ve yaşasın şu anda daha da büyüyen İtalya. Emin olun kurtuluş saati çaldı. Bu halkın isteğidir, bu isteği hiçbir güç engelleyemez. Evet, daha birkaç yıl, belki birkaç ay sonra İtalya özgür bir cumhuriyet olacaktır. Başka ne olabilirdi ki? Bana müzikten söz ediyorsunuz. Acaba bu soruyla neyi kastettiniz? 1848 yılında İtalyanların kulağına en hoş gelen müzik topların müziği. Dünyanın altınını verseler tek nota yazmam, nota kağıtlarını da mermi yapmak için kullanırım ancak.

Beni görseniz tanıyamazsınız. Kıvançtan sarhoşum adeta. Artık Almanların burada olmayışını bilmek bile yetip artıyor. Onları ne denli sevdiğimi bilirsiniz. Hoşça kalın! Herkese selam! Bana yazınız!"

Verdi Mayıs başında doğduğu köye gider; aynı ayın sonunda Paris'e doğru yola çıkar. Milano'da geçici hükümetin politikası aydınları darıltmış; fikir ayrılıkları çatışmalara yol açmış, bu karışık ortam umutsuzluk getirmiştir.

Bu olaylar sırasında Giuseppina Strepponi Paris'dedir. Kadın Haziran başlarında Floransa'da bulunan eski meslekdaşı, opera şarkıcısı Pietro Romani'ye bir mektup yazar. Romani'ye İtalya'da şarkı öğrenimi yapmak isteyen bir öğrenci için kolaylık göstermesini sağlamak amacıyla yazılan bu mektupta yer alan şu satırlar gerçekten ilginçtir:

"Biliyorum hak güçlünündür. Müzik notalarının toplar karşısında ne derece etkili olduğunu da biliyorum. Eğer İtalya büyük, birleşmiş, güçlü ve özgür bile ülke olacaksa dünyanın bütün notalarını şeytan alsın. Fakat bu konudaki umutlarım çok kısa sürdü. Siyasal çatışmalar,

dökülen kanların karşılığını derleyemedi. Çok konuşuluyor, çok az iş görülüyor. Burada Paris'de de herkes politikayla ilgili. Tiyatrolar kısa ve uzun süre için kapalı, Sanatçılar ancak yarı ücret alabiliyorlar. Müzik öğretmenlerine iş kalmadı. Kışı oldukça iyi geçirdik. Fakat Şubat ayında başlayan olaylar durumu bozdu. Bazı eşyaları satarak geçiniyorum. Beni İtalya'ya dönmemiş olmakla suçlayabilirsin. Ama buradaki durumun da vatanımdan ayrı yönü yok. Ve huzursuz ortam insana rahat bir uyku bile uyutmaktan uzak."

Bu mektubun, yansıttığı genel anlam bakımından Verdi'nin Piave'ye yazdığı mektupla ne denli paralel olduğu görülüyor. Her iki sanatçı da koyu birer vatansever cumhuriyetçidir. Besteci Paris'e sevgilisinin yanına döner. Verdi genç yaşma rağmen ardında acı anılar bırakmış, 33 yaşındaki Giuseppina ise olgunluk çağına varmıştır. Bestecinin temiz, duru ahlakı, içtenlikle dolu davranışları aralarındaki bağlılığı pekleştirmiş, yarım yüzyıl sürecek ortak yaşamlarını hazırlamıştır.

Verdi, vatanı bağımsızlık ve özgürlüğe kavuşuncaya dek savaşını sürdürecektir. Bu arada bütün İtalyan vatanseverleri için bir tür özgürlük simgesi olarak kalacak, duvarları aynı zamanda "Vittorio Emmanuele Re d'Italia" bileşiminin baş harflerinden kurulu "Verdi" adıyla donanacaktır. Artık herkes "Viva Verdi!" diye bağırmakta, vatanseverlik düşün ve inancını işleyen operalar birbirini kovalamaktadır.

Verdi uzun yaşamı boyunca ülkesinin özgürlüğünü görecek, bu uğurdaki çabaları karşılığı kendisine verilen yüksek devlet görevlerini kısa süre için kabul edecek, fakat kişisel özgürlüğüne duyduğu saygı ağır basacaktır.

Büyük bestecinin hemen tüm veriminde vatan ve bağımsızlık teması önemli rol oynamış, ulusunun bu alandaki moral ölçüsünü etkilemiş durmuştur. İkinci Dünya Savaşında uçak bombalarıyla kısmen yıkılan "La Scala" tiyatrosu, İtalyan opera sanatının bu kutsal merkezi savaştan sonra onarılmış, 1947 yılındaki açılış töreni "Legnano Savaşı" adlı operanın Toscanini yönetiminde temsiliyle yapılmıştır. Bu opera İtalyanların Orta Çağda Kuzeyden gelen saldırganlara karşı savaş ve zaferini anlatır.

FRANZ SCHUBERT
KİMDİ, NELER BIRAKTI

1827 yılının 29 Mart günü Viyana'da hava kararırken yağmur yağmaya başlamış, kentin Yeni Pazar alanını çeviren yapılardan biri altındaki Mehlgrube adlı içkievine koşar adımlarla giren üç genç adam ıslak şapka ve paltolarını çıkarıp bir masaya çökmüşlerdi. Üçü de neşesizdi, yorgundu, üzgündü. Garsona şarap ısmarladılar, içkiler gelinceye dek hiç konuşmadılar. Bardaklar önlerine konduktan sonra içlerinden kısa boylu, tombul ve tıknaz olanı gözlüğünü bir kez daha temizledi, sonra bardağını kaldırıp: "Bundan sonra sırada bulunanın onuruna!" diyerek şarabını yudumladı.

Avusturyalı besteci "Lied" sanatının ölümsüz yaratıcısı, takma adlarından biriyle "Lied Prensi" dostları arasında dış görüntüsünden bilinen besteci Schubert'di bu sözleri söyleyen. Yanındakiler iki yakın arkadaşı Lachner ve Randhartinger'di. Beethoven'in cenaze töreninden dönüyorlardı... Schubert cenaze arabasının iki yanında yürüyen 36 müzikçi arasındaydı. Tümü de siyah giysiler giymişler, sol kollarına gül ve leylaklardan oluşan birer buket yaptırmışlar, sağ ellerinde birer meşale taşımışlardı. Büyük bestecinin tabutu "Waehring Mezarlığı"nda toprağa verilirken meşaleler söndürülmüş, çiçekler tabutun üzerine serpilmişti. Schubert o günlerde otuz yaşlarındaydı, yaşamının en verimli döneminde olmasına karşın beş-altı yıldır erken öleceğini seziyor, bu sezgisini yakın dostlarına açmaktan, güncesine yazmaktan çekinmiyordu. Bardağını sanki kendi onuruna kaldırmıştı o akşam Beethoven'in ölümünden iki yıla yaklaşan bir süre sonra son nefesini verecek, aynı mezarlıkta onun birkaç metre ötesine gömülecekti.

Şaşırtıcı bir çabuklukla dizelediği ezgilerin yazarı, "Ben dünyaya beste yapmak için geldim..." diyecek kadar görev bilincine sahip bu

genç adam kimdi? Kimdi bu yapıtlarında doymadığı aşkları, göz açıp kapayıncaya dek süren yaşamı boyu tadamadığı zevkleri, hiç görmediği denizin rengini, ancak çok uzaklardan bakabildiği karlı dorukların parıltısını, bir türlü ulaşamadığı mutluluğun coşkusunu, bir piste hiç çıkmadığı halde eşsiz dansların ahengini ve daha nice insancıl, kutsal, içten, sıcak duyguları yüce bir esinle yansıtan bu sanatçı kimdi?

Franz Peter Schubert 1797 yılının 31 Ocak günü o çağlarda Viyana yöresinde bir bölge olan, günümüzde kentin kenar semtlerinden biri sayılan Lichtenthal'de Nussdorf Caddesi üzerindeki "Kırmızı Yengeç" adlı büyük ve eski kira konutunun bir oda ve bir mutfaktan oluşan küçük dairesinde doğdu. Babası Moravyalı bir öğretmen annesi Şilezyalı bir aşçıydı. Franz, çiftin on dört çocuğundan onüçüncüsüydü, kardeşlerin dokuzu küçük yaşlarda ölüp gitmişler, geriye beşi kalmıştı.

Yoksul çocukluk dönemi ne gariptir ki Franz'ın geçmişinde çoğunlukla tatlı anıların birikimini oluşturacaktı; evin avlusunda oynamak, babadan keman, büyük kardeş İgnaz'dan piyano, koro yöneticisi Michael Holzer'den teori dersleri alarak müzik için çalışmak... Sonuçta keman, piyano ve org yorumuna ek olarak tatlı bir soprano sese de kavuşmuştu Franz. Bu koşullar o çağlar Viyana'da bir tür yatılı müzik akademisi olan "Kraliyet İmparatorluk Koro Okulu"na girmeye yetmiş, küçük sanatçı yeteneğiyle öğretmenleri ve arkadaşlarını şaşırtmaya koyulmuş, okulun öğrenci orkestrası yöneticisi Ruzicka: "Bu çocuğa öğretecek şey bulamıyorum, gerekeni yüce Tanrı'dan öğrenip gelmiş..." demekten çekinmemişti.

Franz beş yıl kaldığı bu okulda beste denemelerine de koyulmuş, yaşamı boyu yanından ayrılmayan okul arkadaşı Joseph von Spaun'a bakılırsa ilk parçalar "menüe" gibi küçük piyano yapıtları olmuştu. Bunlar okulun öğretmenlerinden ünlü besteci, Saray Müzik Yöneticisi Antonio Salieri'nin ilgisini çekmeye yetmiş, bu arada Schubert ilk "Lied"ini Schücking adlı bir ozanın "Hagar'ın Yakınışı" adlı şiiri üzerine bestelemişti. Bu parça Alman dilinin doğal ritmine dikkatle oturtulmuş, şiirdeki öz anlam ve uyarlı ezgisel karakterle açıklanmıştı. Schubert'e özgü "Lied" anlayışının ilk örneğiydi ve bunu gene onun elinden altı yüzü aşkın örnek izleyecekti.

1813'de okuldaki özel deyişle "horozlaşan ses" nedeniyle koro ve okuldan ayrılmaya zorunlu kalmış, Sankt Annen Eğitim Merkezi'nde on aylık bir kurstan sonra verilen belge Franz'a babası yanında yardımcı öğretmen olarak çalışma olanağı sağlamıştır. Genç müzikçinin hiç sevmediği bu işe giriş nedenini bazı yaşam öyküsü yazarları askerlik görevinden kaçma eğilimine bağlarlar. Öğretmenlik bestecilikle ilgisini engellememiş, gece çalışmaları J. W. Goethe'nin dizeleri üzerine ünlü "Lied"i "Gretchen am Spinnrad Gretchen Çıkrık Başında"nın, "Birinci Senfoni"nin, "Fa majör Dua"nın doğmasına yetmiştir. "Dua" ilk kez Lischtenthal Kilisesinde yorumlanır, soprano partisini söyleyen on altı yaşındaki öğretmen kızı Therese Grob'a aşık olur genç müzikçi. Schubert yıllar sonra arkadaşı Anselm Hüttenbrenner'e bu aşkın çok içten olduğunu söyleyecek,kızla evlenmek istediğini, bu amacına yoksulluk nedeniyle ulaşamadığını, kızın bir başkasıyla evlendiğini duyduğunda ne denli üzüldüğünü açıklayacaktır.

Sanatçı kıvırcık saçları, etli dudakları, basık burnuyla ak zenciye benzeyen kısa boylu tombul bir gençtir artık. Ancak yakınlarının esrarlı güçlere yorduğu inanılması olanaksız verim çabukluğu, bir melek kadar iyi ruhu ve içtenliği çevresinde onu son nefesine dek bırakmayan bir arkadaş grubunun oluşmasına neden olmuştur. Bunlardan müzikçi von Spaun, müzikçi Hüttenbrenner, Saray Operası şarkıcısı Vogl, ozan Schober, yazar Jenger, Mayrhofer ve Bauernfeld, ressam M. von Schwind ve Kupelwieser başta gelenlerdir. Gruba her yeni katılan için "Kann er was? Elinden bir şey geliyor mu?" diye sorması üzerine Schubert'in bir takma adı da "Kanevas" olmuştur.

1818'de annesinin ölümü üzerine öğretmenlikten ayrılarak "özgür besteci"liği yeğ tutan Franz'ın verimi ilk kez gene o yıl halka yansımış, yapıtlar ilgi uyandırmış, "Erlkönig" adlı "Lied"i Op. 1. sayısıyla basılmıştır. Daha sonraki tüm verimi, özellikle "Lied"leri yayınevleri tarafından durmadan bastırılacak, onlara servetler kazandırırken bestecisine acınacak paralar ödenecektir.

Schubert gene aynı yıl yaz aylarında Esterhazy ailesinden bir kontun Maria ve Karoline adlı iki küçük kızına şarkı dersleri vermesi için Macaristan'da Zselesz Sarayına çağrılır. Bu görevini zorlukla üç ay sürdürür, Viyana'nın ve dostlarının özlemine dayanamayarak döner.

Bu sıralarda parası yoktur, piyanosu yoktur, üstü başı bakımsızdır. Arkadaşlarının evlerinde yatıp kalkmakta, onların yardımı ile geçinmekte, yaşamının kısalığını biliyormuş gibi bazı günler altı-yedi "Lied"i arka arkaya bestelemektedir. Genellikle sabahları çalışan Schubert öğle sonralarını kahvelerde çubuk içip sohbet ederek geçirmekte, akşamları arkadaş toplantılarına gitmektedir. "Schubertiade" adı verilen bu toplantılarda besteci daima en önemli kişi sayılmakta, Vogl yeni "Lied"leri söylemekte, yeni yapıtlardan bölümler dinlenmekte, bulunanlar yeni dans parçalarıyla eğlenmektedirler.

Schubert adı yavaş yavaş yayılmaya başlamış, Graz ve Linz gibi başka Avusturya kentlerine ulaşmış, Viyana müzik yaşamının önemli siması, müzikçi dostu ve koruyucusu İgnaz von Sonnleithner genç besteciyi tanımış ve övmüştür. Bu arada gene "Lied"ler doğmakta, sahneye ilgisi giderek artmakta, bu alanda bazı deneylere girişmektedir Schubert. Sahne müziği ile ilintisi 17 yaşlarında başlamıştır onun. Dokuz yıl boyunca bu türlerde verdiği yapıtlar başarı sağlayamayacak, sanatçı zaman zaman düş kırıklığına uğrayacaktır. Gerek lirik tiyatro yapıtı, gerekse sahne müziği olarak verimini şöyle sıralayabiliriz, "Şeytanın Eğlence Sarayı", "Dört Yıllık Görev", "Fernando", "Claudine von Villa Bella", "Salamankalı Arkadaşlar", "Vatandaşlık", "İkiz Kardeşler", "Sihirli Arp" ve "Sihirli Çan" adlı oyuna iki arya, "Alfonso ve Estrella" "Evdeki Savaş", "Fierrabras" ve "Kıbrıslı Rosamunde". Çoğu güldürü türündeki bu yapıtlardan yalnız "İkiz Kardeşler" Kaertnertor Tiyatrosundaki ilk temsilinde basının eleştirilerine karşın halkın sevgisini sağlayabilmiştir. Arkadaşı Hüttenbrenner'le balkonun en arka sırasında oturan Schubert oyun sonundaki alkışlar üzerine ısrarla sahneye çağrılmış, giysisi çok eski olduğundan gözükmek istememiş, arkadaşının kendi ceketini alması yolundaki önerisini kabul etmeyerek çıkıp gitmiştir. "Kıbrıslı Rosamunde"nin başarısızlığa uğraması Schubert'in sahneden ayrılmasına yol açmış, bu arada frengi hastalığı belirtileri üzüntü ve umutsuzluğun, sinir bunalımları ve melankolinin nedeni olmuştur. 1824'de arkadaşı Kapelwieser'e yazdığı mektupta şöyle der: "Kendimi dünyanın en mutsuz, en zavallı insanı hissediyorum. Her gece uyumaya giderken bir daha uyanamıyacağımı sanıyor, sabahları ağır bir üzüntü ve kederle kalkıyor, günlerimi mutsuz ve dostsuz geçiriyorum."

Bir inanca göre besteci frengi hastalığını Zselesz'e gidişinde oradaki bazı kadınlarla kurduğu ilişkiden almıştır. Büyük kuşku kontesin oda hizmetçisi Pepi Pöckelhofer üzerinde toplanmaktadır. Schubert yurdu içinde gezilerle kötü kaderinden kaçmaya çalışır. 1824'de bir çağrı üzerine Zselesz'e gider. Küçük kardeş Karoline genç, güzel bir kızdır artık. İki genç arasında kısa sürede bir sevgi doğmuş Schubert eski aşkı Therese Grob'u unutturan bu yeni ilişkiyi sürdürürken verim gücünü yinelemiştir. Viyana'ya oldukça sağlıklı ve mutlu dönüşü arkadaşlarını sevindirmiştir. "Schubertiade"lar tekrar başlar. Bu kah neş'e, kah gözyaşı, çoğunlukla fantezi ve coşkuyla dolu buluşmalar daha bir yıl sürecektir.

Beethoven'in ölümü Schubert'te derin moral çöküntüye yol açmıştır. "Mozart-Haydn-Beethoven"in oluşturduğu üç Viyana klasiğinden sonuncusu onun sanatına ışın veren bir kaynak, esinini tutan bir dayanaktı sanki. Onunla karşılaşmaktan daima korkmuş, çekinmiştir. Besteci biraz kendine geldikten sonra yeni bir verim dönemine girer bir başka ezgi sağnağı başlar. Bunu yapıtlarının dinletildiği umut verici bir konser izler, sonra Müller'in bir şiirini "piyano" klarnet veya viyolonsel" eşliğinde söylenmek üzere besteler; "Kayalardaki Çoban" Bu Schubert'in son yapıtıdır. Ekim ayı başlarında Eisenstadt'a yaptığı geziden kardeşi Ferdinand'ın evine hasta olarak döner Schubert... Mutsuz müzikçi 1828 yılının 12 Kasım günü arkadaşı Schober'e şöyle yazar: "Hastayım... On bir günden bu yana ne birşey yedim, ne de içtim. Bitkin bir halde koltukla yatak arasında gidip geliyorum." Doktorların teşhisi "tifüs abdominaliz"dir, mikroplu sularla geçen öldürücü bir hastalık... Acılar uzun sürmez, 19 Kasım günü kardeşi Ferdinand'a fısıldar: "Hemen şurada toprağın altına bırakın." Ferdinand ona kendi odasında olduğunu anımsatınca "Hayır, olamaz Beethoven burada değil ki..." diye mırıldanır. Aynı gün saat 15'de son nefesini verecek, iki gün sonra son sözlerini bir vasiyet gibi yorumlayan Ferdinand'ın isteği üzerine "Waehring Mezarlığı"nda Beethovenin birkaç metre ötesine gömülecektir.

Müziğin bir başka eşsiz kaynağı kurumuş, "Şarkı Prensi" ebediyen susmuş, arkadaşlarının sevgili "Süngerci"si, candan "Kanewas"ı onları acılar içinde bırakarak yitip gitmişti. Ardında, insanlara, kucak dolusu, değer biçilmez ses hazineleri bırakarak.

Schubert, 19. yüzyılın başlarında Avrupa'yı saran romantik akımın müzikteki niteliklerini sergileyen bestecilerden biri olarak değerlendirilir. O çağlarda Orta Avrupa'da "Biedermeier" adıyla bilinen akımla özdeşleşmiş, ilerici bir sanat adamı için bu yeni evren tek seçenek kalmıştı. Dünyanın toplumsal ve siyasal yapısında derin etkiler bırakan "Napoleon Savaşları" ve "Viyana Kongresi" gibi önemli uluslararası olayları yaşayan besteci aynı zamanda klasizmin etkinliğini yitirip yerine bir başka akımın geçtiği dönem insanıdır. Schubert de hayranı Beethoven gibi kimseye kul olmamaya çalışmış, Saray Orkestrası yönetici yardımcılığı için başvurusu kabul edilmeyince üzülmemiş, 31 yıl süren kısa yaşamı boyu yalnız kendi düşün ve esininin hizmetinde kalabilmiştir. Doğuştan izlenimi bırakan tüm verimi tazeliği, iyimserliği, içtenliği, duyarlığı, etkinlik ve güzelliğiyle "ebedi gençlik" tanımına hak kazanmıştır. "Lied"leri ve küçük piyano parçalarıyla bir minyatür ustası sayılan Schubert gerektiğinde bazı senfonileri ve oda müziği yapıtlarında olduğu gibi büyük planlara, görkemli yapıtlara da kayabilmiştir. Bütün bu veriminde derin bir melankolinin gölgesini sezmek güç değildir. Bir gün şöyle der bir arkadaşına: "Sen çok neşeli bir müzik yapıtı biliyor musun? Ben bilmiyorum..."

Schubert'den kaynaklanan olağanüstü güzel sesler evreninde Alman şanat şarkısı "Lied", hem çoğunluğu oluşturur, hem de kendine özgü yapı karakterinin belirlenmesi yönünden ilgi derler. Bu karakter şiirdeki genel anlamla kaynaşmış, bağdaşmış anlatım yolunda gerçekçi bir nitelik kazanmıştır. Mozart ve Beethoven'i "Lied" türüne kazandırdığı ölümsüz örneklerden Schubert'in verimi ayrılır bu özellikleriyle. Besteci ilk "Lied"lerinden "Gretchen Çıkrık Başında" ile başlayarak "Erlkönig", "Alabalık", "Ölüm ve Genç Kız", "Su Üzerinde Türkü Söyleme", "Müziğe" gibi çok tanınmış "Lied"lere, "Serenad"la "Ave Maria" gibi parçalara ek olarak üç anıtsal dizi vermiştir. Müller'in dizeleriyle "Güzel Değirmenci Kız", gene aynı ozanın dizeleriyle "Kış yolculuğu", Rellstab'ın şiiriyle "Kuğu Şarkısı"... "Lied" ustasının Alman dilinde hangi ozanın kaç şiirini bestelediğine bakalım: "Goethe'den 51, Müller'den 45, Mayrhofer'den 46, Schiller'den 31, Matthison'dan 25, Hölty'den 23, Kozegarten'den 21, Schlegel'den 16, Salis'den 16, Claurius'dan 12, Klopstock'dan 13, Schober'den 12, Rell-

stab'dan 9, Heine'den 6... Besteci böylece kendi dilinde yazan ozanlara başka iklimlerde görülmeyen bir tanınma ve tanıtma olanağı sağlamıştır.

Senfoni türündeki yapıtlarında altıncısına dek genellikle Mozart ve Haydn etkisi sezilen bir esin sürdürmüştür Schubert. Daha sonraki örneklerde ise Beethoven'in "romantizm geçiş dönemi" etkisi ve kendi kişiliğinde oluşmuş "romantik" anlayışın belirtileri yansır. İlk senfoniler şöyle dizilir: No. 1 Re minör 1813, No. 2 Si bemol majör 1814, No.3 Re majör 1815, No.4 Do minör 1816 (Yapıta besteci tarafından "Trajik" adı verilmiştir), No. 5 Si bemol majör 1816, No. 6 Do majör 1818 "Küçük Senfoni".

Bundan sonraki sıralama şu düzenlerle yapılır:

No. 7 Do majör 1828 "Büyük Senfoni", No.8 Si minör 1822 "Bitmemiş Senfoni" (Yalnız iki bölüm).

Ya da şöyle:

No. 7 Mi majör 1821 Dört bölümlük taslak. Önce J. F. Barnett tarafından, sonra F. Weingartner tarafından orkestralanmış; No. 8 Si minör 1822 "Bitmemiş Senfoni" (Yalnız iki bölüm), No.9 Do majör 1828 "Büyük Senfoni", No. 10 Mi minör 1829 "Gastein Senfonisi" (Bir varsayıma göre Op. 140 piyano için "Büyük Duo"nun orkestralaması, bir varsayıma göre partisyon kayıp)

Senfoniler bugün genellikle şu sıraya göre yorumlanıyor:

No.7 Do majör "Büyük Senfoni" Bu yapıt bazı kez No. 9 olarak gösteriliyor. No. 8 Si minör "Bitmemiş Senfoni"

Schubert'in en ünlü orkestra yapıtı kuşkusuz "Bitmemiş Senfoni"dir. Besteci bu yapıta 1882 yılı 22 Ekim günü başlamış, bir süre sonra ilk iki bölümü orkestralamasıyla bitirip üçüncü bölüm "Scherzo"nun 9 ölçüsünü hazırlamış ve nedense bırakmıştır. Bir söylentiye göre, 1823'de Graz Müzik Derneği onur üyesi seçildikten sonra ilk iki bölümü derneğe armağan etmiş, kalan iki bölümü en kısa sürede göndereceğini belirtmiş, bu söz bilinmeyen bir nedenle tutulmamıştır. Partisyon Schubert'in yakın arkadaşlarından Anselm Hüttenbrenner'in eline geçmiş, bu durum 1860'larda duyulmuş, Viyana'da orkestra yö-

neticisi Herbeck hemen Graz'a giderek yapıtı almış, "Bitmemiş Senfoni" ilk kez 1865 yılında gene Viyana'da yorumlanmıştır.

"Do majör Büyük Senfoni" 1828 yılı Mart ayında bütünlenmiş, bu anıtsal yapıtın partisyonunu 1838'de Robert Schumann Viyana'ya gelişinde bestecinin kardeşi Ferdinand Schubert'deki kalıntılar arasında bulmuş, yapıt 1839'da Felix Mendelssohn-Bartholdy yönetiminde Leipzig'de yorumlanmıştır.

Türlü sayıda ve türde gruplar için oda müziği yapıtının sayısı kırka yaklaşır. Bu, Schubert'in verim bolluğunu belirlemesi yönünden şaşırtıcı bir sayıdır aslında. Bunlar arasında en önemlilerini küçük bileşimlerden başlayarak şöyle sıralayabiliriz. "La minör Arpeggione Sonatı", "Si bemol majör Piyanolu Üçlü", "Si bemol majör Yaylı Çalgılara Üçlüsü", "Re minör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü - Ölüm ve Genç Kız", "La majör Piyanolu beşli - alabalık", "Do Majör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü", "Fa majör Yaylı ve Nefesli Çalgılar için Oktet".

Yirmiye yakın piyano sonatı, fanteziler, "İmpomptu"ler, "Moments Musicaux"lar, "Scherzo"lar, "Andante"ler, türlü danslar arasında "Do majör Wanderer Fantazi" genel inanca göre en sevilen en çok yorumlanan yapıttır. Ayrıca dört el piyano için marşlar, "rondo"lar, "sonat", "divertissement", "fantezi"ler, "Laendler"ler, "polonaise"ler bestecinin dağarında yer tutar. Bütün bunlara orkestra, koro ve solo için altı "Dua"yı ve pek çok dinsel yapıtı katabiliriz.

Schubert kısacık yaşamı süresince esrarlı yaratı yeteneğinin nefes aldırmayan dürtüsüyle anıtsal başyapıtlar dokuyup bırakmıştır. Bütün verimi değerbilir iklimlerde tazeliğini koruyor. Sorunları giderek çoğalan dünyamızın geleceğinde bu verimin önemi daha da artacak, insanlar en güçlü ruhsal desteği onun ezgilerinde arayacaklar, kısa yaşamını düşünüp adını saygıyla anacaklar.

ÇAĞIMIZIN ÜÇ BÜYÜK MÜZİK ADAMI

Dimitri Şostakoviç

"Kendisini dünyadan ve çevresinden yalıtmış bir sanatçının kötü bir kaderi önceden kabullendiğine inanmışımdır. Halktan ve dolayısıyla dinleyiciden yoksun bir besteci olanaksızdır. Sanatçı halkın hizmetinde kalmayı bilmelidir. İşte bu nedenle kolay anlaşılır müzik yazmaya çalışırım ben. Başaramazsam bu sonuç kendi yanılgımın sonucu sayılmalıdır." demiş, her "opus"da bu inancına bağlı kaldığını kanıtlamaya çalışmıştı Dimitri Şostakoviç... "Ve üstelik ben yaşadığım çağda yiğitlik, ruhsal coşku ve neş'e görüyorum..." diyerek sürdürmüştü sözlerini.

Besteci 1906 yılının 25 Eylül günü o çağlarda adı Petersburg olan Leningrad'da varlıklı bir mühendisin oğlu olarak doğdu. Aynı kentin konservatuarına girdiğinde on üç yaşındaydı. Okulda tanınmış müzikçi Glazunov'dan yararlandı. Nikolaiyev'in bestecilik, Steinberg'in orkestralama ve armoni sınıflarını başarıyla tamamladı. Olağanüstü yeteneği öğretmenlerinin ilgisini çekmiş, düşün ve esininde ideolojik inanç ve ekonomik gerçekçiliği yansıtmayı amaç edinen bu gencin geleceğine umutla bakmaya koyulmuşlardır. Anılarında okulun bitişini izleyen günleri şöyle anlatır Şostakoviç: "Kendimi tüm bilgileri edinmiş, ölçüsüz bir coşkuyla dolu sanıyor, öyle duyuyordum. Türlü ruhsal durumlardan derlenmiş zengin bir yığın vardı elimde... Ancak bunların doğru dürüst bir verime yarayıp yaramıyacağı konusunda kuşkuluydum, daha doğrusu böyle bir çabanın kolay olamıyacağına inanmıştım. 1926 yılı bu nedenle tek nota yazmadan geçti. Fakat 1927'den sonra artık kendimi durduramaz oldum..."

Şostakoviç'in okuldaki ilk denemeleri daha çok ideolojik propaganda amacına yönelik olmuş, "1919 yılı", "Fabrika", "Altın Çağ" gi-

bi yüzeyde bazı eserleri güncel etkinin sınırını aşamamıştı. Bestecinin ilk önemli verimi 1925'de tamamladığı, akademik öğrenim çağından kopma girişim ve isteğini yer yer belirlediği "Birinci Senfoni"dir. Halka yeni, güçlü ve etkili bir dille seslenme amacına dönük bu çaba halk kültürüne yürekli bir yaklaşım olarak kabul edilmiş, Leningrad'da ilk yorumdan sonra ertesi yıl Bruno Walter tarafından Berlin'de tanıtılmıştı. Bestecinin bu alandaki çalışmaları Sovyet Devriminin onuncu yıldönümü nedeniyle yazdığı "Ekim Senfonisi" ve iki yıl sonra doğan "Mayıs Senfonisi" ile sürmüş, artık ideolojik müzik dilini bulduğuna inanmış, inandırmıştı. Şostakoviç'in 1927 yılında Varşova'daki "Chopin Piyano Yarışması"na katılarak ödül kazanması ününü daha çok yaygınlaştırmıştı.

Artık "onursal Sovyet bestecisi" olarak tanınmakta, 1933 yılında bir sanatçı grubuyla yurdumuza gelen genç besteci verdiği konserlerde piyano eserlerini tanıtmakta, çok sesli çağdaş Türk müziğinin Avrupa'da öğrenimlerini tamamlayıp dönmüş temsilcileriyle tanışmaktadır. Ancak bu geziden sonra 1934 yılında Leningrad'da sahnelenen "Mzensk'li Lady Macbeth" adlı operası da ilk kez 1927'de gene Leningrad'da oynanan ve konusu Gogol'un bir öyküsünden alınan "Burun" adlı operası gibi partinin acımaz eleştirilerini çekecek, halkın beğenisine karşılık programdan kaldırılacaktır. Konusu Nikolay Laskov'un bir romanından alınan opera sevdiği gençle kocası ve kayınbabasını öldürdükten sonra Sibirya'ya sürülen ve orada son nefesini veren bir kadının öyküsüdür. "Mzensk'li Lady Macbeth" batının "Verisimo" - "Gerçekçilik akımı" etkisiyle suçlanmış, tüm eserlerinde rejimin estetik gölgesi yatan Şostakoviç gözden düşmüştü. Aynı opera'nın "Katerina İsmayilova" adıyla tekrar kabulü ve dünya sahnelerine yayılışı için aradan yirmi yılı aşan bir süre geçecekti.

Şostakoviç Afaroz'dan kurtulmak için bu kez "Beşinci Senfoni"sini öne sürmüş, kişisel karmaşa ve biçimsel deneycilikten kurtulduğunu açıklayarak hoşgörü dilemişti. Eserin Leningrad'da ilk yorumu gösterilerle karşılanmış, Tolstoy'un oğlu Aleksey Tolstoy eseri şu sözlerle selamlamıştı: "Besteci artık eğitilmiş, yumuşatılmıştır. Bu tür sanatçılar yetiştirdiğinden ötürü asıl onur halkımızındır. Bugün onlardan beş-on tane varsa bu sayı yarın yüzlere varacaktır.

Ancak 1939 yılı Kasım ayında yorumlanan "Altıncı Senfoni"nin kaderi değişik olmuş, üç bölümlük eser halk tarafından soğuk karşılanmış, sanat çevrelerinin ağır saldırılarına uğramıştı. En büyük sanat dergisi eleştirisini şu sözlerle bitiriyordu: "1940 yılında ülkemiz 1240 yıllarının romantizmini arıyor, 1840 yıllarının değil."

Yargı aslında bir ölçüde gerçeği yansıtıyor, Şostakoviç'in saydam, gerçekçi ve renkli uslubu ardında Çaykovski'nin romantizmini, Mahler'in orkestralama hünerini sezmek güç olmuyordu. Kişisel lirizmi, gerçekçi ve dramatik bir yaşam ortamı yansıtan senfonilerinde kolayca gözleniyordu. Ustalığı, düşün ve ezgilerin partisyonlarının genel planındaki yerleştiriliş tekniğindeydi.

İkinci Dünya Savaşı besteciyi Leningrad Konservatuarı piyano bölümü yöneticisiyken buldu. Önce sivil savunma'da itfaiyeci olarak görevlendi, daha sonra Gönüllü Halk Ordusu'nun tiyatrosuna yönetici atandı. Ve kendince "vatan savaşının yüce idealini simgeleştiren "Yedinci Senfoni"sine başladı. Eser bir sığınaktaki çalışma masasında gelişiyor, kuşatılmış kentin dramından doğan esinle besleniyordu. Şostakoviç bu arada marşlar, şarkılar, film müzikleri de besteliyor, cepheye giderek savaşçıların moralini yüceltmeye çalışıyordu. Senfoni 1941 yılı Kasım ayında tamamlandı ve yazarı şöyle özetledi içerdiği anlamı: "Birinci bölüm barış içinde yaşamı, bu yaşamın bozulmasını, ikinci ve üçüncü bölümler sanatın ve bilimin savaşa karşıt tutum ve düşünlerini, dördüncü bölüm insanlığın korkunç zulme karşı sağladığı zaferi anlatır."

"Yedinci Senfoni" ilk kez 1942 yılının 1 Mart günü Kuybişev kentinde Bolşoy Tiyatro Orkestrası tarafından yorumlanmış, dakikalar süren coşkun gösterilerle karşılanmıştı. Yarattığı büyük yankı üzerinde partisyonun tümü mikrofilm üzerine alınarak Kuybişev'den uçakla Tahran'a, Tahran'dan otomobille Kahire'ye, Kahire'den gene uçakla New York'a gönderilmiş, "Leningrad Senfonisi" adı verilen yapıt 1942 yılının 19 Temmuz günü Arturo Toscanini yönetimindeki NBC Senfoni Orkestrası tarafından radyo ile tüm dünyaya sunulmuştu.

Şostakoviç'in "Sekizinci Senfoni"si örgüsünün güçlüğü yanında "savaş trajedisinin anlatımı" olarak yorumlanan duygusal görünüşüyle

onun en neş'eli ve melodik verimi olarak yargılanmıştır. Başka bir görüşle şeytansı muziplik, eğlence, güldürmece ve biçimsellikle soğuk bir alay olarak yorumlanan bu eseri tükenmez verim coşkusunun ürünü olan diğer senfoniler izleyecek, uslubuna sıkıca bağlı ve saygılı kalan besteci bunların sayısını onbeşe iletecekti.

Şostakoviç iyi bir piyanist olarak bu çalgı için de ilginç yapıtlar vermiştir. Bunlar arasında "İki Piyano için Konçerto"su ayrıca iki piyano konçertosu, "Prelüd ve fuga"lar, "Prelüdler" ve iki sonat çağdaş piyano yazınının değerli örnekleri arasına katılmıştır.

Bale sanatının en köklü okullarından birine sahip oluşu nedeniyle geniş ilgi derlediği kuşkusuz bir ülkenin bestecisi olarak bu konuya da ilintisini sürdürmüştür Şostakoviç hemen tümüyle ideolojik inançları yansıtan konularıyla bilinen bale suitleri arasında en güzeli ve tanınmışı "Altın Çağ"dır.

"Sovyet Bestecisi" Dimitri Şostakoviç 1975 yılının Ağustos ayında susuverdi. Kendi deyişiyle "toplum yapısından ayrı düşünemediği gelişim"ini ancak ölüm durdurabildi. Son nefesine dek inancının hizmetinde kalmayı, bu görevin gerektirdiği sorumluluğun bilincine varmayı bildi. Bıraktığı eserler hangi düşüne, hangi ideolojiye, hangi kampa bağlı olursa olsun yalnız güzeli aramayı bilen uygar ve aydın insanda etkisini sürdürecek, bol verimi yaşadığımız çağın unutulmaz belgeleri olarak kalacaktır.

Sergey Prokofiyef

18. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Mozart çağımızda yaşasaydı nasıl bir senfoni bestelerdi? Daha başka anlatımla: klasik senfoniye artık belirlenmiş biçim şeması içinde "Rokoko" süsleri katarak doyumsuz ses bileşimleri yaratan bu deha yirminci yüzyılda aynı planları kullanarak nasıl bir yapıt verirdi? Sanırım sorunun yapıtı pek çok müzikçi ve müzikseverin merakını çeken bir konu olarak kalmıştır yüzyıllar boyu... Sonuçta bu yanıtı bulmak amacıyla köklü bir girişim yürekliliğini besteci Sergey Prokofiyef göstermiş, kendisinin de ummadığı başarı ona bir başyapıt kazandırmıştır. Prokofiyef'in "Klasik Senfoni" adını verdiği bu sevimli yapıt saydamlığı, inceliği, değişik ve id-

diasız dokusuyla hemen tanınmış, yayılmıştır... Yapıt bestecinin otuz yaşlarında bulunduğu 1920 yılları ürünüdür... "Klasik Senfoni"nin birinci bölümü yaylı çalgıların sunduğu iki ana temadan kurulu... Her ikisinin de işlem ve gelişimleri canayakın, sevimli... Aynı zarif karakteri sürdüren ikinci bölümden sonra bir "gavot" üçüncü bölümü süslüyor. Prokofiyef Mozart çağının alışılmış üçüncü bölümü "menüe" yerine bir başka saray dansı olan "gavot"u yeğ tutmuş... "Klasik Senfoni" cıva gibi kaygan ve bereketli bir son bölümle bütünleniyor.

Rusya'da 1917 Ekim'inde başlayan devrim 26 yaşındaki besteci Prokofiyef'i Petersburg'da buldu... Yaşı gençti ama ülkesine ve dünyaya kendini kabul ettirmiş bir sanatçıydı Prokofiyef o günlerde... Öyle ki 1918'de adına bir hafta düzenlenmiş, tüm yapıtları birbiri ardına yorumlanmıştı... Hafta bitince bir çağrı üzerine Amerika'ya gitmek istedi besteci... Pasaport almak için başvurduğunda bir görevli şöyle dedi ona: "Siz müzikle devrimci olabilirsiniz, ama bizler yaşamda, gerçekte devrimciyiz... Sanırım beraber çalışmamız gerek. Fakat doğrusu sizinle çalışmak istemezdim..." Prokofiyef 1918 yılının 7 Mayıs günü ülkesinden sözde kısa bir süre için ayrıldı... Bu ayrılık tam onbeş yıl sürecek, müzikçi yurduna ancak 1933'de dönecek, fakat ülkesinde sanat politikasını güdenlerle hiç bir zaman bağdaşamayacaktı. Öylesine yetenekli, öylesine verimli, zeki ve zevkliydi ki karşısına çıkanlar, ona sataşmaktan öte bir şey yapamamışlar, aldığı devlet ödüllerini önleyemişler, dış evrende ününü sınırlayamamışlardı... İlk tokadı 1948'de meslektaşları Haçaduryan, Şostakoviç, Miyaskovski ve Şebalin'le birlikte yemişti Prokofiyef... Müzik politikasını yöneten Jdanov onları klasik müziğin ilkel yöntemlerini uygulamak, tonal dışı yazmak, uyuşumsuz kötü sesler istiflemek, bütün bunları da gelişim olarak göstermekle suçladı. Hele Prokofiyef'in günahı büyüktü... Verimi gülünç ve saçmaydı. Halkın büyüklüğünü yansıtmaktan uzaktı. Gerçeklere arkasını dönmüştü, duygusuzdu. Sanatçı Sovyet Bestecileri Birliği Başkanı Krenikov'a derin kültürü; geniş görgüsü ve uzun deneylerinden kaynaklanan ağır bir mektup göndererek suçlamaları redetti... Ama bu "Gerçek Bir İnsan" adlı operasının aşırı modern ve ezgisel düşüne karşıt olduğu yolundaki yargıyı bozamadı... Prokofiyef'in Sovyet estetleri tarafından yeniden onurlandırılması 1951'de

olanaklaşacak, altmış yaşına basması nedeniyle 1951 yılı 23 Nisan'ında düzenlenen görkemli geceyi ancak radyosundan izleyebilecek, ağır bir hastalıkla iki yıl savaştıktan sonra 1953 yılının 4 Mart günü son nefesini verecekti...

Ukrayna'nın küçük bir kentinde doğmuştu Sergey Prokofiyef... İlk öğretmeni annesi olmuş, onu çağın tanınmış müzikçilerinden Tanayev izlemişti... Gür esini daha oniki yaşlarında belirmiş, iki operanın söz ve müziklerini yazıvermişti... Ertesi yıl Petersburg Konservatuarına gönderildi, Rimski-Korsakof, Çerepnin ve Liyadov gibi büyük yetenekli ustalar yanında gelişti... Okuldaki on yılın sonlarına doğru ilk yapıtlar doğmaya başladı... Bunlardan en önemlisi kuşkusuz Birinci Piyano Konçertosu'dur...

İlk kez Petersburg Konservatuarının bir konserinde yansıdığında ünlü besteci A. Glazunov kulaklarını tıkamış, konserden sonra öğretmeni S. Taneyev tarafından azarlanan Prokofiyef şu yanıtı vermişti: "Beni alışılmış bir kalem kullanmakla suçlayan siz değil miydiniz? Ben de öğüdünüzü ve eleştirinizi göz önünde tutup işte bunları yazdım..." Gene "Dört Fagot İçin Scherzo" adlı yapıtı yorumlanırken dinleyiciler ayaklanmış, salondan "Vurun, öldürün!" sesleri duyulmuştu... "Çirkin Ördek" adlı şarkısını dinleyen büyük yazar Maksim Gorki de şöyle demişti: "Kendini herkese tanıtmak için bestelemiş..." Batıya gitmenin zamanı gelmişti... Sanatçının ilk durağı Londra oldu, orada ünlü Rus Balesi yöneticisi Sergey Diyagilev'den aldığı sipariş "İskit Suiti"nin doğumunu hazırladı... Ama beğendiremedi besteci yapıtını Diyagilev'e ve Petersburg'da 1916 yılı 29 Ocak günü yorumu uygun görüldü. İşte bu arada başgösteren bir olay hem günler süren alay ve şakalara, hem de bestecinin ününe ün katılmasına yaradı. "İskit Suiti" belirtilen güne yetiştirilememiş, ertelenmişti... Ertelenişten haberi olmayan çağın tanınmış kritiği Leonid Sabaneyev sanki yapıt yorumlanmış kendisi de dinlemiş, yahut yalnız bestecide bulunan partisyonu incelemiş gibi suiti ve dolayısıyla Prokofiyef'i yerin dibine batıran bir yazı yazmış, adamın davranışı önce hayretle sonra da kahkahalarla karşılanmıştı... Basında bir daha imzası görülmedi Sabaneyev'in... Ama "İskit Suiti" ve Prokofiyef yüzyıllara kaldı.

Bestecinin Devrim sonrasında yurdu dışındaki ilk başarısı 1921'de

Paris'te Diyagilev'in sahneye koydurduğu "Soytarı" adlı bale olmuş, "Bir sayılı Keman Konçertosu" ve "Klasik Senfoni" bu başarılarını pekleştirmişti.

Prokofiyef daha sonra Amerika'ya gitti, New York'ta ilgi görmedi pek.

Buna karşın Chicago genç sanatçıya kapıları açmış, kentin operasını yöneten İtalo Campanini'nin siparişi üzerine "Üç Portakala Aşk" adlı masal operası doğmuşsa da başarı sağlanamamıştı. Sanatçı Avrupa'ya döndükten sonra Paris'e yerleşti, bu arada iki kıt'a arasındaki turnelerini sürdürdü, aynı dönemde "Çelik Çağ" adlı bale suiti, "Dördüncü Senfoni", "Beşinci Piyano Konçertosu" gibi verimleri türlü kültür merkezlerinde yorumlandı... Yurduna döndükten sonraki dönemde Prokofiyef ünlü sinema yönetmeni Eisenstein'la çalışmaya koyuldu. "Teğmen Kiye", "Korkunç İvan" ve "Aleksandr Nevski" gibi filmlerin dip müzikleri daha sonra senfoni dağarına katıldı... Gene bu arada çocuklar için "Piyotr ve Kurt" adlı müzikli masalla "Romeo ve Jülyet' adlı tanınmış bale suitini yazdı. Ülkesinin savaşa girdiği günlerde Moskova yöresindeki evinde "Kül Kedisi" adlı bale suitine çalışıyordu Prokofiyef... Derhal askeri marşlar ve savaş türküleri bestelemeye koyuldu... "Stalingrad" adıyla bilinen "Yedinci Piyano Sonatı", "Beşinci Senfoni", "Savaş ve Barış" adlı operası eklendi bunlara.

1941'de Sovyet Müzik Dergisi'ne yazdığı bir yazıda sanatının ana çizgilerini kısaca şöyle tanımlıyordu Prokofiyef: "Önce klasik çizgi... Sonat biçimindeki verimimde yeni klasik amaca dönük kaldım... "Klasik Senfoni"nin Gavot bölümünde açıktır bu amaç... İkincisi "İskit Suiti" ve "İkinci Senfoni"de gözlenen özgür armoni dili... Aynı zamanda ezgisel etkinlik, orkestralama ve sahne tekniği... Üçüncü çizgi veriminin motoru "toccata" elementi... Dördüncü çizgi ise lirizm... "Birinci Keman Konçertosu"nun başındaki gibi uzun lirik tümceler... Bu dört element'den başka bazı tenkitçilerin verimimde var olduğunu savundukları "tuhaflık, gariplik" Ben bunu "şakacılık" diye tanımlıyor ve üç sözcüğe bağlıyorum "davranış, gülüş ve zevzeklik..."

Prokofiyef dengeli, pratik buluşlarda yetenekli, zamana saygılı, al-

çak gönüllü bir sanatçı olarak bilinir. Bu yönleriyle yalnız Amerika'da bulunan başarılı bir iş adamına benzetirler onu... Yazış yöntemi ise aklına gelen, esen, doğan ezgileri bir matematikçi soğukkanlılığı ile not defterlerine geçirip saklamak, gerektiğinde çıkarıp çıkarıp kullanmak... Sabah güneş doğarken yataktan kalkan sanatçı uzun yürüyüşünü yaparken esinini derler, sonra saat onla onüç arasında öğle yemeğine dek çalışır, bu süre boyunca tek nota bile müzik dinlemezmiş.

Çağdaş sanat evreni onu 1953 yılında Moskova'da yitirdi.

Bela Bartok

"Şimdi de sıra kötü haberlerde... Durumumuz günden güne berbatlaşıyor. Söyleyebileceğim tek şey 20 yaşında ekmek paramı kazanmaya başladığımdan bu yana hiç böyle umutsuz duruma düşmemiş olduğum. Emin olun abartmıyorum... Karım içinde bulunduğumuz koşullarla yiğitçe savaşıyor... Ve giderek daha da enerjik ve yürekli oluyor. Şimdi çalışmak, örneğin ders vermek istiyor. Ama öğrencileri nereden bulsun. Hele bir okulda öğretmenlik görevini nasıl sağlasın... Sizden bizlere bir öğüt vermenizi rica ediyor. Ben kötümserim... Yitirdiğim ülkeme ve tüm insanlara karşı güvenim yok... Ortamı karımdan daha iyi görebiliyorum ve bu görüş umutsuzlaşmam için yeterli nedeni sağlıyor..."

Bu satırlar çağımızın en büyük bestecileri, en yetenekli müzik yenileyicileri arasında sayılan değerli folklor uzmanı Bela Bartok tarafından yazılmıştır. 1942 yılının 2 Mart günü New York'tan öğrencisi Amerikalı Wilhelmine Creel'e gönderilmiş bu acı belge... Mektupta anlatılan gerçek, aslında bir trajedinin yankısı, uygarlığın doruğuna ulaşmış bir ülkede ilgisizlik ve umursamazlığın kanıtıdır. Yirminci yüzyılın ortalarında çağdaş müziğin çok önemli bir siması daha önceki yüzyıllarda yoksulluk nedeniyle göçüp giden bazı büyük yetenekli sanat adamlarının akıbetine uğramış, insanlığı utandıracak bir yitiş ve tükenişle sönmüş gitmiştir. Ne olmuştu da bu incecik, bu zarif kişi, bu naiv sanatçı bu duruma düşmüş, bu drama mahkum edilmişti?

Tüm anlayışı, inancı ve ülküsüyle insancıydı Bartok. Her gerçek sanat adamı gibiydi bu alanda... İnsanları ezen, özgürlüklerini sınırla-

yan güdümlere direnci yoktu... Bu amaç savaşının ilk belirtilerini 47 yaşında bulunduğu sıralarda, saygın bir besteci olarak tanındığı çağlarda vermişti... Orkestra yöneticisi Arturo Toscanini ülkesinde Mussolini'nin iktidara geçişinden bir süre sonra konser ve opera yönetmeyeceğini açıklamış, bu tutumu Mussolini yanlılarınca vatan düşmanlığı olarak yorumlanmıştı. Bartok hemen harekete geçip Macar aydınlarından imza toplayarak Toscanini'ye yapılan saldırıyı kınamıştı. Ayrıca kendisine büyük para kaybına malolmasına karşın Mussolini İtalya'sı ve Hitler Almanya'sında yapıtlarının yorumunu yasaklatmıştı.

1935'den sonra Avrupa göklerinde İkinci Dünya Savaşı'nın belirtişi olan kara bulutların birikimi büyük sanatçıyı derin bir kuşkuya düşürmüştü. Bartok bu sıralarda Anadolu folkloruyla ilgili bazı sorulara yanıt bulmak amacıyla yurdumuza gelmiş, değerli bestecimiz ve folklor uzmanımız Adnan Saygun'la uzunca bir derleme gezisi yaptıktan, bir konçertosunun yorumuna solist olarak katıldıktan sonra yurduna dönmüştü. Ancak 1938 yılında Almanların Avusturya'yı işgali üzerine yurdu Macaristan'daki siyasal ortamın değişmesi sanatçıyı göçe zorlamış, Adnan Saygun'a şu satırları içeren bir mektup göndermişti: "Avusturya'nın Naziler'in eline geçtiğini gördükten sonra memleketimde yaşayamayacağımı anladım. Ülkemi bırakıp başka bir yerde yerleşmek istiyorum. Bunun için de en elverişli yerin Türkiye olduğunu düşünüyorum. Çünkü sizinle arkadaşlığımız var. Orada derinlemesine incelemeler yapma olanağı bulabilirim. Seninle çok iyi çalışabiliriz. Ortak çalışmalarımız sırasında çok iyi dost olduk. Bana yaşayabilecek kadar para sağlayabilirseniz gelip Türkiye'de yaşamak istiyorum. Bütün yaşamımı son nefesime dek orada sürdüreceğim..." Adnan Saygun bu mektubu ilgili bakanlığa vermiş, ancak bazı siyasal düşüncelerle, bazı çevre ve kişilerin anlamsız tepkileri bu büyük kültür fırsatının kaçmasına, kısaca Bartok'un yurdumuza gelip yerleşmesine engel olmuştur.

Bela Bartok önce İsviçre'ye oradan da 1940 yılı ekim ayında Amerika'ya geçmiştir. Yanında karısı Ditta ve oğlu Peter vardı... Bu göç bu aşırı duyarlı, aşırı sağlıksız sanat adamına hiç yaramamıştı. Önceleri eşiyle iki piyano konserleri vermişler, Birleşik Amerika'nın savaşa girmesiyle angajmanların seyreldiğini sonra da kesildiğini görmüşler-

di. Gene Savaş nedeniyle Avrupa'dan telif hakları gelememekte, Amerikalı orkestra yöneticileri yapıtlarına karşı ilgi göstermemektedir. Sanatçı daha sonraları Columbia Üniversitesi'nin Balkan halk ezgilerini incelemesi karşılığında verdiği 245 dolar aylıkla geçinmeye çalışacak, bu konuda kendisine eşi ve ekonomik yaşam alışkanlığı yardımcı olacaktır... Bartok zamanını çalışmak ve Halk Kitaplığına giderek okumakla geçirmektedir. New York yıllarında bir kez bile konser ve operada bulunamamış, tek film seyredememiştir. Bu sıkıntılara ek olarak evine tanıdığı tanımadığı bir sürü insan gelip gitmekte, yurt özlemi tüm etkinliğiyle kalbini yakmaktadır. Ayrıca neden kestirilemeyen bir ateş gücünü sarsmakta, sinirsel bunaltılara yol açmaktadır. Sonunda korkunç teşhis açıklanır: kan kanseri... 1943 yılı sonlarına doğru New York'un bir genel hastanesinde yatarken Boston Senfoni Orkestrası'nın o çağlardaki yöneticisi Kussewitzky'den bir sipariş alır Bartok... Ünlü yönetici, ölen karısı Natalie'nin anısı için bir yapıt istemektedir ondan... Bartok'un sağlığı düzeliverir hemen. Üç yıldır tek nota yazmayan besteci elli beş günde bir başyapıtını, "Orkestra Konçertosu"nu tamamlar. Konçerto'nun 1944 yılı Aralık ayının birinci günü New York'da ilk yorumu büyük yankılara yol açar...

Amerikan sanat çevreleri ülkelerinde doğan ve biçim yetkinliğinin anıtsal örneği sayılan böyle bir yapıtın yaratıcısını sonuçta farketmişlerdir. "Konçerto"yu kemancı Menuhin'in siparişi üzerine yazdığı "Solo Keman İçin Sonat" izler, "Üçüncü Piyano Konçertosu"nun bitimi yakınlaşır. Beri yanda hastalığı ilerlemekte, sanatçıyı giderek tüketmektedir. Artık yatağa düşmüştür tümüyle. O yıllarda genç bir piyanist olan vatandaşı Andor Földeş ziyaretine gittiğinde şöyle der ona: "Birkaç kez kıl payı yakayı kurtardım. Şimdi ne olacak bilmem ama ben hazırım. Beni tek üzen şey sırtımdaki bir sürü yeni düşün ve buluşu gerçekleştiremeden gitmek zorunda kalışım..." Bu sözleri söyledikten on gün sonra 1945 yılı 26 Eylül günü gözlerini sonsuza dek kapar Bartok... "Üçüncü Piyano Konçertosu"nun son 17 ölçüsü orkestralaması bitmeden kalmıştır.

Bartok günümüzde en çok yorumlanan besteciler arasındadır. Budapeşte'de bir okul, bir cadde, bir alan onun adını taşır. Andor Földeş 1934 yılında Beethoven'in üç piyano konçertosunu arka arkaya yo-

rumladıktan sonra kutlamaya gelen Bartok'a şöyle der: "Size söz veriyorum, sizin üç konçertonuzu da bir gün aynı konserde arka arkaya çalacağım." Bartok gülümser: "Saçmalamayın, der benim iki konçertom var... Hem de benim eserlerimden oluşan böyle uzun bir programı sıkılmadan dinleyecek halk nerde?" Földeş şimdi ekliyor: "Bu sözümü yirmi yıl sonra tuttum. Ne yazık ki Bartok çoktan ölmüştü, halkın yapıtlarını nasıl saygıyla dinlediğini, konserin nasıl büyük gösterilerle sona erdiğini görememişti."

1881 yılında doğmuştur Bartok... Annesi dul bir müzik öğretmeniydi. Oğlunu ve daha küçük yaştaki kızını yetiştirmek için her fedakarlığı yapıyordu Paula Bartok... Bu fedakarlıklar Bela'nın 18 yaşında Müzik Akademisi'ne girişine dek sürdü. Bir büyük piyano virtüozü doğuyor, "Lajos Kossuth" adlı senfonik şiir bir besteci haberliyordu.

Yaşamında önemli dönem 1904 yılında görülür... Sıcak bir yaz günü gittiği köyde bir kızın tarlada çalışırken söylediği ezgi onu şaşırtmış, derhal notaya almıştı. Şöyle demişti bu olay konusunda: "Yanımda beş param yoktu... Ama Budapeşte'ye bir hazine götürmekte olduğumu biliyordum. Bu hazine Macar köylüsünün gerçek ruhundan bir parçaydı." 1906 yılından sonra ülkesinin bir diğer değerli bestecisi Zoltan Kodaly ile çalışmaya başlayan Bartok bıkmadan yorulmadan sürdürdü derlemelerini. Ne Akademideki profesörlüğü, ne besteciliği köylerdeki çalışmalarını engellemedi ve her zaman şöyle dedi: "Yaşamımın en mutlu dönemleri köylerde köylülerle geçirdiğim yıllardır." Bartok bu yoldaki çabalarını yurduyla sınırlamadı, Mısır ve Türkiye ile tüm Balkan ülkelerini de kattı...

Ve 1945 yılının 26 Eylül günü New York'ta son nefesini verdi.

YÜZYILIMIZIN MÜZİK ORTAMINDAN İKİ BÜYÜK YAHUDİ YETENEK: OTTO KLEMPERER VE JEHUDİ MENUHİN

1941 yılının Mayıs ayında güneşli bir bahar günü öğle öncesi New York kentinin Long Island bölgesi polis merkezi başkomiserinin telefonu çaldı... Orta yaşlı, iri yarı başkomiser araca uzanıp, kendini tanıtıp, dinlemeye koyuldu. Heyecanlı bir ses bölgedeki sinir kliniği başhekimi olduğunu söyledikten sonra iki gün önce yatan bir akıl hastasının kaçtığını, kamuya tehlikeli olabileceğini haberledi, bu nedenle yakalanması için gerekli önlemlere başvurulmasını istedi. Başkomiser kimliğini sordu hastanın, başhekim şu bilgiyi verdi: "Adı Otto Klemperer, 1885 yılında Almanya'nın Breslau kentinde doğmuş, bir metre doksan üç santim boyunda, evli, mesleği orkestra yöneticisi, kısaca ünlü bir sanatçı..."

Otto Klemperer olağanüstü yeteneği yanında dünyaya ilk kez sanki sol ayağıyla basmış gibi sürdürdü uzun yaşamını; türlü talihsizlikler, aksilikler, hastalıklarla. Ana babası yoksul insanlardı... Yahudiydiler, bulundukları ortamda ırkları sevilmemeye başlamıştı. Genç Otto piyanist olmayı aklına koymuş, eğitim ve öğrenimi için varlıklı akrabalarının yardımını da sağlamıştı. Ama piyanist olamadı, sanki korkuyordu çalgının tuşlarından... Operaya girdi şarkıcılara eşlik göreviyle. Ve bir gün müzik yöneticisi Oscar Fried'in baş şarkıcı kadınla kavgası üzerine ünlü tiyatro ve opera oyun yönetmeni Max Reinhardt, Offenbach'ın "Orfe Cehennemde" adlı operetinin müzik güdümüyle görevlendirdi onu sonra. Çağın seçkin bestecilerinden Gustav Mahler'in öğüdüyle Prag ve Hamburg'a genel müzik müdürü olarak çağrıldı; meteor ben-

zeri bir yükseliş başlamıştı... 26 yaşında geçirdiği bir sinir bunalımı Klemperer'i işten uzaklaşmak zorunda bıraktı. Ters kaderi etkisini sürdürüyordu... Çalışmadığı sürece Mozart, Wagner ve Richard Strauss'un partisyonlarını inceleme çabası sağlığına kavuşmasına yetmiş, yaşamında yeni bir dönem başlamıştı... Sanatçı Köln Operası şarkıcılarından Johanna Geissler'i bu dönemde tanıdı, evlendi, iki de çocuğu oldu... 1927 yılında Berlin'de Kroll Operası müzik yöneticiliğine getirilmesi müzik tarihine altın sayfaların katılmasına yol açtı... Sahneye modern, devrimci bir anlayışla koydurduğu klasik eserlerin yanısıra Shönberg'in "Bekleyiş", Janaçek'in "Ölüler Evinden" gibi çağdaş verimleri büyük yankılar uyandırdı. Kroll serüveni 1931'de bitti; siyasal ortam değişmiş, tehlike büyümüştü, Naziler kapıdaydı... Sanatçı önce Viyana'ya, oradan Birleşik Amerika'ya giderek altı yıl süreyle Los Angeles Filarmoni Orkestrasını yönetti. 1938'de başlayan denge bozukluğu beyin tümörü teşhisi getirdi. Ameliyat sonrasında vücudunun sağ yönü tutmaz oldu, bunu ruhsal bunalımlar izledi. İşte hastaneden kaçışı bu yıllara rastlar... Polis tarafından yakalanmadı Klemperer, bir orkestra kurup konserler verdi ve o yıllarda en iyi eleştirileri derledi. Savaş bitmiş, sanatçı yanıp yıkılmış eski kıt'ada bir dizi konseri yönetmek üzere çağrılmıştı... Turne Viyana'dan başladı. Aç, yoksul giyimli insanlarla dolu kent'de Müzik Birliği Salonu sahnesine güçlükle çıkan bitkin görünüşlü, zayıf, yorgun adam önce kuşkuyla karşılandı, ama konser bittiğinde yer yerinden oynadı. Bu olaydan sonra üç yıl Budapeşte'de kaldı Klemperer... Kaderi gereği işine son verilip ülkeden çıkması istendi. Bunu Arjantin, Avusturalya ve Kanada'daki konserler izledi... 1951 yılında Montreal'de düştü, kalçasını kırdı sanatçı bu kez. Artık ayakta yönetemiyordu orkestrayı... Önce koltuk değneğini denedi, sonra iki bastonla yürüdü, kısa süre sonra birini attı ve bir gün bastonsuz kalkıverdi ayağa... Londra Filarmoni'ye yaşam boyu yönetici alınması topluluğa oldukça sert bir öğretmen, bir "büyük baba" kazandırmış, sanatçıyı tekrar mesleğine bağlamıştı. Provalara daima on dakika önce gelip müzikçilerin yerlerini alışlarını seyrediyor, paralize olduğundan ötürü sağ kolunu ve yumruk gibi sıktığı sağ elini az kullanmaya çalışıyor, topluluğu sol kol ve eliyle yönetiyordu.

1956'da eşini yitirdi, 1958 yılında piposundan yatağa düşen ateşin

etkisiyle çıkan yangından ağır yanıklarla kurtulan yönetici kürsüsüne dönmeyi bildi tekrar. Plaklarının satış sayıları giderek yükseliyor, buna karşın Londra'daki otel odasında veya Zurich'deki küçük apartman dairesinde oturuyordu. Sabahları uzun geziler yapmayı, öğle yemeğinden sonra uyumayı seviyordu.

1972 yılı Ocak ayında hastalandı Klemperer... Londra'dan Zurich'e döndü, kızının bakım ve gözetimiyle 18 ay daha yaşadı... Günlerini en sevdiği üç yazarın Shakespeare, Tolstoy ve Goethe'nin verimini okumakla geçirdi, 89 yaşındayken gözlerini sonsuza dek kapadı... Mezar taşına yalnız adı ve soyadının yazılmasını istemişti...

Klemperer yönettiği eserlerde anlam araştırısındaki titizlikle ünlüydü. Provalarda istediklerinin tam uygulanmasını gözetir, konser sırasındaki ufak hataları hoş görmesini de bilir, çalgıcıların da sonuçta insan olduklarının unutulmamasını anımsatırdı. Üyelere karşı bazan müstehzi, bazan şakacıydı... Provada uyuşmazlıklar sezdiğinde şöyle dediği olurdu: "Baylar sonuç çok iyi fakat daha beraber olursak daha da iyi olacak..." yahut tempo bozukluklarında şöyle konuşurdu: "Yanlış tempoyu bu kadar uzun süre sürdürmekte gösterdiğiniz ısrara hayranım..."

Otto Klemperer özellikle Beethoven, Wagner ve Richard Strauss'un eserleri üzerindeki yorum anlayışı, sezgisi ve duyarlılığı ile tanınmıştı. Yorumlayacağı eserlerde bestecinin koyduğu işaretlere tutucu bir saygı gösterir, bunlara bağlı kalmayı amaçlardı.

"Benim uğruma her şeyini feda etti. Günümüze dek düşlediğim her konuyu önceden düşünüp hazırlamış, gerçekleştirmiştir. Böyle bir yaratığa ender rastlanır dünyada; zarif, güzel, akıllı ve iyi. O benim tek başına yaşam nedenimdir. Müzik ise yaşamımın süsüdür. Ama itiraf edeyim temelinde karım yatar."

Çağımızın ünlü kemancısı Jehudi Menuhin böyle söyler karısı Diana Gould çevresinde.

"Onunla ilgili en hafif bir hava akımını bile gözlerim. Çünkü o hep ileriye, geleceğe bakar, çevresini görmez. Tümüyle duygusal bir insandır. Görevim ise onu bir ejderha gibi korumaktır."

Diana Gould ise böyle söyler kocası Jehudi Menuhin için.

Utangaç ve çekingen kemancıyla güzel ejderhanın birbirlerini ilk görüşleri İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine doğru Paris'in Müttefikler tarafından kurtarılışından kısa süre sonraya rastlıyor. Jehudi Menuhin savaş yılları boyunca cepheden cepheye koşarak konserler vermiş. Amerikalı ilk eşi Nora ile bir türlü uzlaşamayarak ayrı yaşamaya koyulmuş, hem ruhsal, hem yapısal yönlerden bitkin düşmüştü. Bu durumu sanatını da etkilemekte, onun artık kalkınamayacağı yolundaki söylentiler yayılıp durmaktadır. Bütün bu ortam içinde bunalan sanatçı bir gün avuntuyu eskiden beri tanıdığı Lady Harcourt'un evinde bulacağını sanmış, yağmurlu bir Londra akşamı telefon ederek ertesi gün öğle yemeğine geleceğini haberlemişti... 1944 yılının 30 Ekim günü bu saygıdeğer, sanat meraklısı soylu kadının Belgravia semtindeki büyük evinde ne olup bittiğini Menuhin şöyle anlatır anılarında.

"Salona girince koca yastıklardan birinin üzerinde oturmakta olan o güne dek gördüğüm belki en güzel kadın ayağa kalkarak elimi sıktı.

Kestane rengi saçlı, uzun boylu inceydi. Kişiliğinde zerafet, zeka, sıcak kanlılık, duyarlık birbirini bütünlüyor, birbirinde yansıyordu. Bu kızda yanlış bir şey yoktu, her davranış, her görüntü yerindeydi. Konuşma konuları kelebek gibi oradan oraya yöneliyor, bilgi ve espri dolu söz demetleri konfet benzeri yağıyordu. Ben sadece susup oturdum, yemekten sonra ne olursa olsun bu kızı kaçırmaya karar verdim. Ancak başarım büyük olmadı, sadece dişçisine kadar eşlik edebildim ona. Ama bu kız benim idealimdi. Emindim bundan."

Diana Gould ise şöyle diyecekti daha sonra rastlantı konusunda: "Bu tombulca, mutlu ve olağanüstü genç görünüşlü insanın konser salonlarındaki efsanevi Jehudi Menuhin'den çok başka oluşu şaşırtmıştı beni."

Kimdi Diana Gould? Varlıklı bir İrlanda ailesinden geliyordu. Babası genç yaşta ölmüştü, kız altısını doldurmadan baleye başlamış, yıllar sonra tüm tenkitçilerin övdüğü bir yıldız olmuştu. Menuhin'le tanıştıktan sonra Diana uzunca bir süre soğuk kalmış, oysa kemancıda ateş çoktan bacayı sarmıştı. Araya tekrar savaş koşulları karışmış, Menuhin gene cepheleri dolaşmaya koyulmuştu. Savaş bittikten sonra Londra'ya dönen sanatçı Paganini'nin yaşamına ait bir filmde keman partilerini yorumlama önerisi aldı. Sevdiği kızı bulmuş, sahne konularında tecrübeli olan Diana başrolünü Stewart Granger'in oynadığı filmin çekimi sırasında yardım ederken Menuhin'in ne denli saf ve temiz bir insan olduğunu da anlamıştı.

Menuhin'in bu özelliği tümüyle yalıtılmış bir çocukluk ve gençlik döneminden geliyordu... Çocuklarındaki olağanüstü yeteneği sezen Moshe ve Marutha Menuhin çifti onu adeta pamuklara sarıp büyütmüşler, hele 1921 yılının 26 Kasım günü halk önünde verdiği ilk konserden sonra bu tutumlarını daha da sıklaştırmışlardı. "Harika çocuk" tüm dünyanın ilgisini çekerken yalnız dondurma yiyip bahçede dolaşarak büyüdü. Cep harçlığı haftada on liraydı, oysa yılda milyonlarca lira getiriyordu konserleri. Menuhin bir caddede karşıdan karşıya ilk kez 18 yaşındayken geçebildi. Karısı Nola ile başbaşa bir yere gitmesi, piknik yapması olanaksızdı, beraberlerinde kemancının annesini de almak zorundaydılar. Böyle bir durumda Diana'nın kendisi için nasıl bir önem taşıdığını şöyle anlatır sanatçı: "Diana yaşamıma yeni bir

yön vermişti. Artık yeni bir anlayış ve sezgiye sahiptim. Bana bambaşka görüş açıları getirmişti. Bunlar benim gibi tümüyle yalıtılmış bir gençlik dönemi geçiren, adeta cam bir kubbe altında büyüyen insan için çok önemliydi. Diana'nın varlığı benim başka insanlara yaklaşıp onlarla ilinti kurmamı sağlamıştı. Doğaldı bu sonuç; mizah duygusu, edebiyat ve resim eğilimi, sohbet yeteneği ve dostları yeterliydi böyle bir sonucu hazırlamaya. Garip eğitim ve gelişim kurallarının yasak gördüğü zengin bir evreni açmıştı bana karım."

Menuhin nerede olursa olsun Diana'sına telefon ediyor, onun sesini duyması yetiyordu. 1947 yılında Amerika'ya giderek eşi Nola'yı ayrılmaya razı etti. Sanatçı mutluluktan uçarak döndü Diana'ya. Önce beraberce Danimarka'ya gidip gizlice evlenmeyi tasarladılarsa da formalitelerin güçlüğü nedeniyle işi gene Londra'da çözümlemeye karar verdiler. 1947 yılı 19 Ekim günü Chelsea semti evlendirme bürosunda imzaladılar belgeyi. Memurların adı Marsh ve Stream'dı Yani bataklık ve akarsu. Menuhin anılarında bu adlardan alaylı anlamlar çıkarmış, yorumlar yapmıştır. Evlenme işi sona erer ermez soluğu prova için Royal Albert Hall'de aldı sanatçı. Şöyle yazacaktı daha sonraları: "Evliliğimizin birinci haftası daha sonraki haftaların benzeriydi. İlk sabah kahvaltıdan sonra konser, konserden sonra bir arkadaşın kırdaki evinde iki gecelik balayı, balayıdan sonra İngiltere'de turne, sonra da Birleşik Amerika'da."

Gerçekten de böyle sürdü ve sürüyor yaşamları bu mutlu çiftin. Diana şöyle der her zaman: "Ben bugünü yaşayamam. Jehudi'nin geleceği için daima iki-üç yıl sonralarda yaşamalıyım..."

PİYANO İÇİN İKİ BAŞYAPITIN ÖYKÜSÜ:

"Bir Serginin Resimleri"

"Gezi Yılları"

Bir Serginin Resimleri

İkisi de çakır keyifti. Bir arkadaşlarının evinden çıkmışlar, hafif yalpalarla yürüyor, gülüşüp şakalaşıyorlardı. Petersburg sokakları karla örtülüydü, dondurucu bir rüzgar üzerlerindeki kalın kürklere karşın üşütüyordu her ikisini de. Kalpaklarla kalkık yakaları arasında görünen yüzleri soğuktan kızarmış, sakal ve bıyıkları küçük buz parçalarıyla örülmüştü. Yaşlarını kestirmek olanaksızdı ama yürüyüşleri, davranışları ve seslerinden kırk yaşlarında oldukları sanılabilirdi. İkisi de eski bir halk türküsü tutturdular bir ara... Sokağı aydınlatan havagazı fenerinin altında durdular, daha kısa boylusu duvara dayandı, bir süre derin nefes aldı, elleriyle yakasını açmaya çalıştı. Gözleri büyümüş, yüzü ter içinde kalmıştı. Birkaç saniye sonra yere yıkıldı, öylece kalakaldı. Uzun boylusu beklemediği bu durum karşısında önce şaşırdı, sonra düşenin üzerine eğilerek "Viktor! Viktor!" diye seslendi; eliyle gözkapaklarını açmaya çalıştı, nabzını tuttu ve "Aman Tanrım, diye mırıldandı, ölmüş, ölmüş, Viktor öldü..." Sonra deli gibi bağırmaya koyuldu: "İmdat! Bir doktor, doktor yok mu burada?" Hayır, herkes uyumuş, Petersburg'da el ayak çekilmişti. Adam yanıt alamayacağını anlayınca koşarak biraz ötedeki karakola yöneldi. Bu arada kar tekrar başlamış, yavaş yavaş örtmeye koyulmuştu öleni...

1873 yılının bir kış gecesi sokak ortasında ölen kişi tanınmış mimar ve ressam Viktor Hartman, diğeri yakın arkadaşı besteci Modest Musorgski idi. 39 yaşındaydı Hartman öldüğü yıl, 38 yaşındaydı besteci... Olay Modest için acı bir darbe olmuş, o sıralarda Almanya'nın Wiesbaden kentinde bulunan bir diğer yakın arkadaşı yazar Stasov'a gönderdiği "Neden bir köpek, bir at, bir fare yaşamını sürdürür de Hartman gibileri ölür?..." cümlesiyle başlayan mektupta doğayı suçla-

mış, ona başkaldırmış, "Gene çılgınlığım tuttu... Hiç bir şeyi değiştiremeyecek olduktan sonra neden kızıp durmalı? En iyisi susmak..." diyerek bitirmişti.

Musorgski belki susmuştu ama bu acı olayın tepkisi sonucu müziği ile konuştu, arkadaşının adını dolaylı da olsa sanat tarihine yazdırarak ölümsüzleştirdi.

Hartman'ın ölümünden kısa bir süre sonra Petersburg Güzel Sanatlar Akademisinde bıraktığı sulu boya resimlerle bir sergi açılmıştı. Besteci bu resimlerden on'unu müzikle anlatıp tanımlamayı düşünmüş, piyano için olağanüstü bir dizi doğmuştu.

Hayata subay olarak atılan Musorgski'nin müzik alanında teknik yetersizliği sanatının gerçekten büyük yaratıcılarından biri olmasını engellememiş, verimi kendisinden sonra gelenleri derinlemesine etkilemiş, bu etki özellikle Fransız izlenimcileri üzerinde belirgin olmuştur. Bunlardan Maurice Ravel Rus bestecinin "Bir Serginin Resimleri" adını verdiği piyano dizisini o ünlü zerafet, incelik ve esprisiyle orkestralayarak hem ona hayranlık ve saygısını belgelemiş, hem de orkestra repertuarına anıtsal bir eser kazandırmıştır. Onu, aynı yönde ikinci bir denemeyle orkestra yöneticisi Leopold Stokowsky izlemiştir.

"Bir Serginin Resimleri" sergiyi görmeye gelen ziyaretçinin resimden resme gidişini anlatan bir "gezi müziği" ile başlar. Ziyaretçi kendisidir.

İlk resim: "Kambur cüce maskara". Böyle bir figür Hartman'ın çizgisi model alınarak "fındık kıran" biçiminde tahtadan yaptırılmış, 1869'da Sanatçılar Kulübünde düzenlenen Yılbaşı gecesi "Noel Ağacı"na asılmıştır. Besteci bu gülünç yaratığın kısa bacaklarıyla aksak yürüyüşünü, sıçramalarını "senkoplarla" yansıtır.

Besteci bir diğer resme yönelir.

İkinci Resim: "Eski Şato" Hartman öğrenimini İtalya'da yapmış, bu ülkenin tarihsel yapılarını derinlemesine incelemiştir. Resimde işte bunlardan eski bir şato önünde lavtasıyla serenat yapan bir Ortaçağ gezginci şarkıcısı görülmektedir.

Ve bir diğer resme geçiş.

Üçüncü Resim: "Tuileries"... Paris'in bu ünlü bahçesinde oynayan çocuklar ve onları gözleyen dadılar...

Dördüncü Resim: "Bidlo. Polonya'nın eski öküz arabası." Bir tür kağnı... Öküzlerin çektiği araba kötü bir yolda tahta tekerlekleri gıcırdayarak ilerlemekte, marş temposunda bir halk ezgisi eşlik etmektedir.

Kısa bir geçiş.

Beşinci Resim: "Kabukları üzerinde dans eden civcivler" Hartman 1870 yılında Petersburg'taki Maryinski Tiyatrosunda sahnelenen bir bale müziğinin giysilerini çizmişti. Balenin bir sahnesinde tiyatro okulunun kız ve erkek öğrencileri civciv kılığına girerek yumurtaların kabukları üzerinde ve çevresinde dans ederler.

Altıncı Resim: "İki Polonyalı Yahudi; Samuel Goldenberg ve Şmuyl". Varşova Getto'sunun bir sokağında fakir Şmuyl zengin Goldenberg'den para istemektedir. Goldenberg mağrur ve azametli, trompetin stakatolarıyla çizilen Şmuyl zavallı ve güçsüz... Bazı uzmanlara göre müzikle karikatürün eşsiz bir örneği...

Yedinci Resim: "Limoges kentinde Pazar yeri" Müzikle bir diğer karikatür daha... Limoges kentinin büyük katedralı önünde pazar yeri. Pazarcı kadınların haykırmaları, pazar yeri eğlenceleri, patırtı, gürültü...

Sekizinci Resim: "Katakomblar" ve bestecinin partisyon üzerindeki latince notu: "Con Mortuis in lingua Mortua - Ölümün diliyle ölümle beraber"

Resimde Hartman Paris'teki yeraltı mezarında elinde fener kafataslarını incelerken görülmektedir. Musorgski resme latince sözle bir bölüm eklemiş, "ölüm" düşün ve kavramının ürkütücü etkisini anlatmaya çalışmıştır.

Dokuzuncu Resim: "Baykuş Pençesindeki Şapka" Eski bir Rus efsanesine göre Baba Yaga denilen kötü ruhlu cadı bir şapka içinde yaşar, havada uçarak yemek için insan kemiği ararmış. Hartman model olarak Victoria çağının silindir şapkasını almış.

Onuncu Resim: "Kiyev Kentinin Büyük Kapısı" Hartman Kiyev kentine yapılması düşünülen anıtsal bir kapı için açılan proje yarışmasına girmiş, ancak kapının yapılmasından vazgeçilmiştir. Projedeki resimde kapı için eski slav savaş başlığı biçiminde bir kule ve bir de küçük katedral düşündüğü görülür Hartman'ın. Musorgski müziğinde kapıdan geçen görkemli bir tören alayında, rahiplerin seslerini ve çanlarını yansıtmıştır.

Gezi Yılları

"Kalbimde ne türlü anılar taşıdığımı bilemezsiniz. Onları ancak şurada burada notalara dökerek boşaltıp avunmaya çalışıyorum." Macaristan doğumlu piyanist ve besteci Franz Liszt'in bir mektubunda bu satırlar yer alır. O çağlarda 72 yıllık ün ve onur dolu bir yaşam süresini geçmişe katmış, kendini hemen tümüyle içe dönük bir gidişe bırakmış, anıları ile avunur olmuştur. Hepimizin hiç değilse "Macar Rapsodileri" nedeniyle tanıdığı sanatçı gene bu sıralarda yeni bir yaratış heyecanına kapılmış, olağanüstü duygulu ve olumlu piyano eserleri vermeye başlamıştır. Liszt'in bu türlü bir coşkusuna 20 ila 30 yaş arası yıllarda da tanık oluyoruz. Çalgısının edebiyatına türlü biçimlerdeki ürünüyle önemli katkıda bulunan sanatçı otuzundan sonra anlamlı bir esin kaynağına uzun süre ulaşamamış, belki de yaşamının gerektirdiği koşullar onu yüzeyde kalmaya zorlamış, aşırı süslü ve gösterişli ses dizileri doğmuştur. Beri yanda ilk ve son çağlardaki verimiyle piyano yorumuna olduğu kadar yazı uslubuna getirdiği yeniliklerle de daha sonraki kuşakları etkilemiş, örneğin seçkin Fransız bestecisi Maurice Ravel bu etkiyi hiç bir zaman yadsımamıştır. Feruccio Busoni gibi yüzyılımızın aydın piyano yorumcuları Liszt'in tüm eserleri altında şairane anlamlar ve melodi düşünleri yattığını ancak bütün bunların duygu doruğu boş, zayıf piyanistler elinde kötü kullanıldığını savunmuşlardır.

Liszt'in müzik evrenine füze gibi girişiyle yıllar sonra Caroline von Sayn-Wittgenstein adlı soylu bir kadının dizleri dibinde durulup kalışı bereketli günlerle geçmiş, bazı defa ilk yaratma çağının ürünleri son yaratma çağına bağlanarak sürebilmiştir. Bu olaya en açık örnek "Gezi Yılları" adlı albümleridir.

1811 yılında doğan sanatçı 20 yaşlarında çağının müzikçileri başta olmak üzere tüm batı sanat çevrelerini hayrete düşüren bir doruğa ulaşmış, gene o yaşlarda başlayan alabildiğine hızlı bir yaşam "Gezi Yılları" taslaklarının doğuşuna yol açmıştır. Liszt bu çabalarını piyano yazısındaki incelikleri çözümledikten sonra 1843 yılında işlemeye başlayacak ve bir dizi müzikli şiir doğacaktır. "Gezi Yılları"nın ilk iki albümü onun evlenmeden beraber yaşadığı Kontes d'Agoult ile İsviçre ve İtalya'da geçen günlerin izlenimlerini yansıtır.

"Gezi Yılları"nın birinci albümü İsviçre'den esinlidir. Küçük ülkenin doğa güzellikleri 24 yaşındaki genç sanatçıyı derinlemesine etkilemiş, bir dizi ses tablosunun doğuşu bu etkinin anlamlı sonucu olmuştur.

İlk parça ülkeyi özgürlük ve bağımsızlığına kavuşturduğu sanılan efsane kahramanı Wilhelm Tell üzerine bir piyano şiiridir.

İkinci parçada besteci tümüyle doğaya eğilmiştir: "Wallenstadt Gölünde"... Çobanların kavalını, balıkçıların türkülerini de yansıtan cümlelerle dokunmuş bir diğer şiir. Piyano yazısı açısından yer yer değişiklikler haberleyen ilginç bir çaba.

İsviçre köy dansları ritmiyle işlenmiş üçüncü parça: "Melodik Çiçekler". Genellikle tek kalıbın tekrarıyla seçkinleşen bir deneme.

Dördüncü parça "Bir Irmağın Kenarında". Armoni zenginliği ve değişik geçişleriyle albümün bu belki en güzel sayfası.

Beşinci parça "Fırtına". Liszt'in bir doğa gücünden duyduğu huzursuzluk ve kuşkuyu yansıtan ses dizisi.

Altıncı parçanın adı: "Obermann" Geçen yüzyılın ilk yarısında yaşamış Fransız yazarı Etienne Jean de Senancourt'un "Obermann" adlı romanından esinli. Rousseau'nun doğa düşünleriyle Werther'in romantizmini yansıtan ve mektup türünde yazılan bu roman yayınlandığı yıllarda büyük ilgi görmüş, şairane üslubu geniş hayranlık uyandırmıştı.

Yedinci parça "Çoban Şiiri". Mutlu Cenevre günlerinin bir diğer ürünü. Çocuksu neş'enin tüm yapısına yayıldığı bir pastoral.

Sekizinci parça "Yurt Özlemi"... İsviçre'ye özgü ayrıntıların geçi-

di: inek sürüleri, çoban kavalları, yurdundan uzaklaşanın özlem şarkısı.

Dokuzuncu parça "Cenevre Çanları" Bestecinin 1835 yılında doğan ilk çocuğu Blandine'e adadığı bir piyano şiiri. Ninni mi, aşk şarkısı mı olduğu kestirilemeyen tatlı bir melodi tek ve önemli öğesi.

İsviçre'nin eşsiz güzellikleri, görkemli dağları Liszt'in nasıl şairlik yönünü aydınlatmış, genç besteci piyanisti nasıl etkilemişse 1838 ve 1839 yıllarında İtalya gezileri ve Rönesans'ın plastik sanatlardaki anıtsal örnekleri, Dante ve Petrarca'nın şiirleriyle içinde yeni bir esin kaynağının coşkusuna yol açmış. "Gezi Yılları"nın ikinci albümü bu esinin sonuçlarını derlemiştir.

Bu albümün ilk parçasına "Sposalizio" adını vermiştir Liszt. "Sposalizio" ünlü Rönesans ressamı Rafael'in Milano'da Poreva galerisindeki bir tablosudur. Dinsel düşünlere uzanan esrarlı, sihirli sesler yansır durur parça boyunca. 1504 yılında yapılmış olan tablo Meryemin Düğününü konu almıştır. Çevreleri gençlerle çevrili genç çift Maria ve Josef yuvarlak bir tapmağa yürümektedir. Mistik bir öz, üstün bir mükemmeliyet endişesi ve yapı ustalığı sezilir kolayca. Liszt daima bağlı kaldığı tutucu katolik inançları özgürce belgelemiş, görkemli dinsel ezgileri sıralamıştır.

İkinci parçanın adı "Il Pensieroso - Düşünen biri". Rönesans dehası Michelangelo'nun Floransa'da Medici Sarayı'ndaki bu ünlü heykeli genç bestecinin doğaçtan yazış gücünü ispatlar.

Üçüncü parça "Canzonetto de Salvator Rosa" - "Salvator Rosa'nın Şarkısı" 17. yüzyılda yaşamış yaşamı serüvenlerle geçmiş bir sanatçıdır Salvador Rosa: ozan, oyuncu ve ressamdır. Liszt'in İtalya'daki ilk yıllarında unutulmuşluktan kurtarılmış, bu arada besteci olduğu ele geçen veriminden anlaşılmıştır.

İkinci "Gezi Yılları" albümünün bu sayfasını onun "Vado ben spasso" adlı marş ritmli bir şarkıyla işlemiştir Liszt.

İkinci albümün 4,5 ve 6. parçaları "Petrarca'nın Üç Sone"sidir. Besteci her üç soneyi öz anlamlarını yansıtan duygulu bir çabayla müzik diline aktarmıştır.

Albümün en ilginç sayfalarından biri "Après une Lecture de Dante-Dante'yi Okuduktan Sonra" başlığını taşır. Liszt bu başlığın altına şu notu yazmıştır: "Fantasie Symphonique". Uzun bu notla piyano için bir senfonik şiir düşündüğü anlaşılmaktadır. Besteci bu şiirde Dante'nin "Tanrısal Komedyası"nı programlı bir yapıyla sunar. Bu bölümü gene üç parçadan kurulu bir dizi izler. Genel başlığı "Venedik ve Napoli"dir bu dizinin. "Gondeliera" üçlünün ilkidir. Cavaliere Peruchini'nin "La Biondina in Gondelatta" - "Küçük Gondoldaki cilveli sarışın" adlı türküsü üzerine süslü çeşitlemelerden kuruludur.

İkinci "Gezi Yılları" albümünde son üçlü grubun ikincisi "Canzone" "Şarkı"dır. Rossini'nin "Oetllo" adlı operasında da geçen "Nessun megior dolore" "Bundan büyük acı olamaz" adlı bir gondol şarkısının melodisi üzerine çeşitlemeler parçanın özelliğini oluşturur.

Üçüncü parça "Tarantella"dır. Adını taşıyan İtalyan halk dansının ritmik özelliklerini ustaca yansıtan canlı, tatlı ezgiler. Ortalarda bir Napoli şarkısı duyulur, onu çok çabuk tempoda bir bitişin hazırlığı izler.

"Gezi Yılları"nın üçüncü albümü uzun bir aradan sonra 1870-1877 yılları arasında doğmuş 1883'de yayınlanmıştır. Dinsel, mistik ve acılı bir düşün ve esinin ürünü olan bu parçalar konserde sunulmak için yazılmamış izlenimi bırakır. Bunlar arasında üçü Tivoli'de "Villa d'Este"den esinlidir ve en ünlüsü de "Villa d'Este'de Su Oyunları" başlığını taşır. Albümün bu sayfasında Villa d'Este'nin ünlü çeşmesindeki suların akışını çizer Liszt...

"SONAT" VE BEETHOVEN'İN ÜNLÜ PİYANO SONATLARINDAN BİRKAÇI

İtalyancada çalma, tınlama anlamına gelen "suonare" sözcüğünden türeme bir terim "sonat"... Şarkı söyleme, teganni etme anlamında gene İtalyanca "cantare"nin karşılığı olarak kullanılmaya başlanmış ve yerleşmiş, "Sonat"ın klasik tanımlaması "tek veya bir eşlikte iki çalgı için yazılmış türlü bölümlerden oluşan müzik yapıtı" 16 ve 17. yüzyıllarda iki ana karaktere sahip bu tür yapıtlar; kilise için daha çok dinsel sonat "chiesa"lar, salon ve odalar için dindışı "sonata da camera"lar... Sonat'ın ana planı klasik çapta kesinleşmeye başlamış, Haydn ve W. A. Mozart başlıca kurallarının öncülüğünü yapmıştır. Terim iki anlam kazanmış, ya üç-dört bölümden oluşan bir yapıtın bütün, ya da bu bölümlerden ilkinin planı.

Sonat biçimi yapıtın bütününe uygulandığında birinci bölümün çabuk, ikinci bölümün ağır, üçüncü bölümün dans genellikli bir menüe dördüncü bölümünün çabuk olması gerekliydi. İlk bölüm biçimi sonat ise ana kural olarak bir giriş, bir karşıt konu, konuların özgürce işlendiği bir gelişim evresi, konuların yenilenmesi ve bitişini içeriyordu. "Senfoni", orkestra için sonat, "konçerto" solo çalgı ve eşliğinde orkestra için sonat, üçlü dörtlü, beşli gibi oda müziği yapıtları da aynı sayıda çalgılar için sonattır. Günümüzde besteciye yüzyıllardır uygulanan kurallara uyma zorunluğu yoktur. Bir örnek; Polonyalı besteci Krezistof Pendereçki'nin "Viyolonsel ve Orkestra için Sonat"ı...

Aslında sonat kural ve kuramlardan Ludwig van Beethoven ile kurtulmaya başlamış, büyük besteci "Fransız Devrimi Çağı"nın çocuğu olarak Mozart ve Haydn'ın sıkıca kolladığı Barok düşününe yatkın estetik anlayışa saygılı kalmamış, onların inandığı şu söze bağlanmaya düşünmemişti: "Müzik, kulağı rahatsız edecek her sesten kaçınmalı, eğlendirmeli, güzelliğin sınırı ise müziğin ortak sınırı olmalıdır."

Beethoven pek öyle sınır dinleyecek karakter ve inanca sahip değildi. Tüm ölçü ve kurallara karşıydı çocukluğundan başlayarak. Gene o çağlarda gelişen piyano üzerindeki olağanüstü doğaçtan çalış yeteneği onu bu çalgının yakın arkadaşı yapmış, başlangıçta ürkütücü tonalite değişimleri ve dinamik atılımlarıyla örülü piyano verimi kulakları duyamamaya başladıktan sonra kendi kendine söyleşme, dertleşme ve düşünmeyle oluşan birikimin boşalışı sayılmıştır.

Veriminde en önemli yeri tutan piyano yapıtları üç döneme ayrılır onun. İlk dönem veriminde doğal ve canlı bir açılış coşkusu gözetilmiştir, amaç salt teknik değildir, oda müziği ruhu ağır basar. İkinci dönemde parlak bir virtüözlük kuşkusu çıkar öne; biçimler genişler, yayılır, değişir ve olgunluğun kanıtları gözlenir her yapıtta. Üçüncü dönem ise sağırlığı nedeniyle toplumdan ve çevreden kopuşun sonucu içe dönüşün ürünlerini içerir. Franz Liszt onun üç dönemini safiyet, ergenlik, tanrısallık diye tanımlamıştır.

Beethoven'in 32 piyano sonatı tükenmez görünen bir enerji ve çalışmanın ürünleridir. Her dokuda teknik işlemler mantıklı ve bilinçlidir. Üst düzeyde bir aydının ve düşün anlatımını üst düzeyde bir estetik örtüye sararak anlattığı verim, seslendiri yürekliliğini gösterenlere büyük sorunlar da yükler. Bu nedenle Beethoven sonatlarını ele almaya kalkan kim olursa olsun ister amatör, ister konser piyanisti, tarihsel gelenek ve bilgiden yardım beklememeli, her sonatın esrar ve sorunlarını tarihsel ve düşünsel koşullarda uyarak çizmeye çalışmalıdır.

Büyük bestecinin piyano dağarına yeni hazineler katan sonatları ölümünden günümüze dek pek çok müzik bilgini ve piyaniste inceleme konusu olmuş, tümü de ayrı ayrı, bölüm bölüm, ölçü ölçü gözden geçirilmiş, türlü açılardan yorumlanmış, bu yorumların sonuçları cilt cilt kitaplarda derlenmiştir. Bu tür bir çabanın sonuncusu Avusturyalı piyanist Alfred Brendel'e ait.

Beethoven'in piyano sonatlarından bazıları ya kendi verdiği ya da yansıttıkları karakter yönünden başkalarınca verilmiş adlarla bilinirler. Örneğin onun ilk dönemden Op.13 No.8 Do minör sonatı "Pathétique" adıyla tanınır. Tutkulu anlamına gelen bu ad bestecinin ilk sayfaya Fransızca şu üç sözcüğü yazmasından doğmuştur: "Grande Sonate Pathétique" Bu ölümsüz yapıt 1799'da yazılmış, bestecinin koruyucu-

su ve arkadaşı Carl von Lichnowsky'ye adanmıştır. "Pathétique Sonat"ının kaleme alınışı Fransız Devrimi'nde "Directoire Dönemi"nin bitiş "Consule Dönemi'nin başladığı yıla rastlar. Bu olay eski Roma'ya bir tür dönüş sayılmış, giysi modası ve saç biçimleri bile Roma çağına benzetilmişti. Beethoven elinde Grek yazarı Plutark'ın özgürlük ve eşitlik ruhunu savunan yapıtlarını bırakmıyor, Napoleon'u bir tür Cumhuriyet yiğidi görüyordu. Bestecinin sağlığı ilk kez gene o sıralarda bozulmaya başlamış, arkadaşı Wegeler'e şu satırları yazmıştı: "Beni Tanrı'nın en umutsuz yaratığı yapan kaderime lanet ediyorum hep." "Sonat", "Haydn Senfonileri"ne benzeyen trajik girişten sonra vuruşmalı, yakarışlı, savaşlı, yakınışlı bir tablo çizer.

Beethoven'in çevresinde en çok yazılan, çizilen, yorumlar yapılıp, düşünler yürütülen yapıtlarından biri de 1802'de doğan "Op. 27 No.2 Do Diyez minör Sonat"dır. Bestecinin ilk sayfasına "Sonata quasi una fantasia" sözcüklerini yazmakla biçim değişikliğini vurgulamak istediği kesindir. "Ay Işığı" adıyla bilinen yapıta bu adın verilmesinde en ufak rolü yoktur onun. Sonata "Ay Işığı" adını uygun gören kişi müzik tenkitçisi Ludwig Rellstab'dır. Bu adamcağız ilk bölüm "Adagio"nun triolelerle sürüp giden ses örgüsünü bir göl yüzeyine yansıyan ay ışığına benzetmiştir. Yapıt Beethoven'in yaşamında önemli yeri olan güzel bir soylu kıza Kontes Giulietta Giucciardi'ye adanmıştır. Arkadaşı Wegeler'e bir mektbunda ondan şöyle bahseder sanatçı: "Beni tekrar insanlar arasına katılmaya zorlayan bir neden doğdu. Bu değişikliği getirense sevgili, sihirli bir kız. Onu seviyorum, galiba o da beni seviyor. İlk yıldan bu yana ilk kez tatlı birkaç gün..." "Ay Işığı" sonatı çevresinde pek çok öykü, efsane anlatılır. Doğal olarak hemen tümü de uydurmadır bunların. Aslında ilk bölümün genel karakteri belki yaşlı bir marştır, melankolik bir şarkıdır o kadar.

Bu yapıtı 1803'de "Op. 28 No.15 Re majör Sonat" izler. Ay Işığından sonra sükûn ve huzur dolu, keyifli, güneşli bir şiirdir bu sonat. Yapıt o zamanlar 70 yaşlarında bulunan Viyanalı tiyatro adamı Joseph von Sonnenfels'e adanmıştır. "Pastoral" adı ise Hamburglu müzik yayınevi sahibi Cranz'a aittir. Sonat Rokoko çağından sonra yaygınlaşan pastoral akımın ürünüdür.

Ölümünün üzerinden yıllar geçmesine karşın hâlâ en ünlü tenordur Caruso. Adı opera sanatına özellikle güney Avrupa operasına böylesine yapışık bir diğer yorumcu gösterilemez... Hemen hepimiz onun en azından bir plağını dinlemiş, yaşamı konusunda az çok birşeyler okumuş veya duymuşuzdur.... Belki içimizden bazıları başrolünü Mario Lanza'nın oynadığı "Büyük Caruso" adlı filmi de anımsayacaktır.

Caruso'dan bahsetmek istiyorum. Ona yıllar yılı sekreterlik yapmış Bruno Zirato'nun yayınladığı anılar nedeniyle... Bu İtalyan müzikçi Caruso'nun ölümünden sonra New York'taki Metropolitan Opera kurumunda menacerlik yapmış, 1927 yılında New York Filarmoni orkestrasına girmiş, 1959 yılında emekliye ayrılmıştı.

"Şarkı söylediği zaman büyüleyici lirik bir sihrin kaynağı olan bu sanatçı, tanıdığım insanların en tatlısı, en iyi kalplisi, en merhametlisiydi..." diyor Zirato ve ekliyor: "Onun yemeğini paylaşmak zorunda kalışım tek yakındığım konu olmuştu. Temsillerden önce kuru incirle magnezyum tozu alır, öğle yemeği olarak katı yumurta ve ıspanaktan başka şey koymazdı ağzına... Alabildiğine alçak gönüllüydü... "Kendini beğenmişlik görgüsüz ve aptal insanlara özgüdür" derdi.

Neşeli, şakacı ve muzip bir insandı... Bir temsilde baritonla ikilisi sona erip el sıkışması gerekince cebinden gizlice çıkardığı yumurtayı adamın eline bırakmış, baritonun hayretine ve yumurtayı aceleyle yok edeyim derken düşürüp kırmasına günlerce gülmüştü. Puccini'nin "La Bohème" adlı operasında ozan Rudolfo'nun arkadaşı filozof Colline satmaya karar verdiği paltosuna bir veda şarkısı söyleyerek girer ve çıkar... Bir temsilde Caruso bu roldeki oyuncuya müziplik yaparak paltonun kollarını bedenine dikmiş, adamcağızın sahnede paltoyu giymeye çalışıp bir türlü beceremeyesi onu haftalarca neşelendirmişti. Gene

aynı operada fakir bir dikişçi kız Mimi rolünde çağın ünlü sopranosu Nellie Melba son perdenin ölüm sahnesi başlarken kuş ötüşüne benzer seslerle şaşırıp kalmış, temsilden sonra bu seslerin Mimi'nin sevgilisi ozan Rudolfo rolündeki Caruso'nun cebine sakladığı lastik bebekten geldiği anlaşılmıştı..."

Caruso 1873 yılında bir makinistin 21 çocuğundan 18. olarak doğmuştu. Küçük yaşlarda Errico veya Carusiello diye çağrılan sanatçı okulda iyi bir öğrenci olmuş fakat yoksulluk nedeniyle öğrenimini bırakarak iki yıl bir dökümhanede çalışmış, sonra bir muhasebecinin yanına girmiştir. Aynı yıllar kahve ve lokantalarda şarkı söylemeye koyulmuş, daha sonra müzik çalışmalarına önem vererek "L'amico Fritz" ya da "L'amico Francesso" adlı unutulmuş bir operada başrole çıkmıştır. O gece için aldığı ücret 200 liradır. Daha sonra örneğin Buenos Aires veya Meksiko'da bir temsil karşılığı milyonlarca lira alacak, Havana'daki bir temsilde rekor kırarak bu ücretini beş milyon liraya yükseltecektir.

Caruso iki defa evlenmiştir. İlk karısı Ada Ciachetti adlı bir İtalyan şarkıcıydı. Bu kadınla onbir yıl yaşamış, iki çocuğu olmuş, bunlardan kız olanı ölmüştür. Ada, başka birini sevdiği için Caruso'yu bırakıp kaçmış, sanatçı 1918 yılında Amerikalı zengin bir iş adamının kızı Dorothy Benjamin'le evlenmiş, ondan Gloria adlı bir kızı olmuştur.

Zirato gösterişli kılıklara ve modaya olan düşkünlüğünü doğruluyor Caruso'nun. Sanatçı, Dorothy'nin evine ilk yemeğe gidişte Charpantier'in "Louise" operasında şair Julien rolündeki elbiseleri giymiştir. Bu koyu mavi kadifeden bir giysidir, içinde krem rengi bir gömlek görünmekte, siyah pelerin yerlere değmektedir. Daha sonra neden bu kılığı seçtiğini soran kadına şu cevabı vermiştir: "Senin o geceyi daima anımsaman için..."

Caruso her gün traş olur, manikür, pedikür yaptırır, partilerine berber koltuğunda çalışır, bu sırada bir piyanist kendisine eşlik edermiş.

Sekreteri onun en büyük alkışı Leoncavallo'nun "Palyaçolar" adlı operasında Canio rolünde derlediğini söylüyor. Palyaço Canio karısının kendisini aldattığını görür, kalbi kan ağlayarak ünlü şarkısını söyler: "Gül Palyaço!"

Caruso Londra'daki bir "Palyaçolar" temsiline oynadığı role uygun ruhsal durum içinde katılmak zorunda kalmıştır. Temsilden önce babasının ölümünü ve karısı Ada Ciachetti'nin kendisini bıraktığını öğrenmiş, opera salonunu dolduran dinleyiciler sanatçıyı alkışlarken duyduğu derin acının gerçek olduğunu farkedememişlerdir.

Büyük bir şarkıcının ne gibi özelliklere sahip bulunması gerektiğini şöyle açıklamış Caruso: "Geniş bir göğüs, büyük bir ağız, yüzde 90 hafıza, yüzde on zeka, çok çalışma gücü ve biraz duygu..." Sonra eklemiş: "Ben hayatta çok çektim... Acı çekmeyen insan şarkı da söyleyemez..."

Caruso her temsilinden önce heyecanla kıvranır, titreyen ellerle sekreterine tutunur, düşmemeye çalışırmış. Zirato onun sahneye çıkma zamanı yaklaşırken neler yaptığını şöyle anlatıyor; "Bir sigara içer, boğazına ilaç püskürtür, birkaç yudum viski alır dörtte bir elma yerdi. İçleri sıcak tuzlu suyla dolu iki küçük şişeyi sahnede gerektiğinde gizlice gargara yapabilmek için ceplerine koyardı. Ceplerinde uğruna inandığı küçük bir madalyon ve diğer cisimlerin bulunup bulunmadığına bakar, ölmüş anasını yardıma çağırıp sahnede görünürdü. Caruso'nun günde iki paket sigara içmesi şaşırtıcı yönlerinden biridir."

Zirato anlatıyor gene: "Birinci Dünya Savaşının başlarında "Küçük İtalyan" adlı bir lokantada yemek yerken içeri dört işçi girdi. Bize bakıp konuşurlarken Carosu onlara bağışta bulunmak amacıyla çek defterini çıkardı. Adamlar yaklaştılar ve utana sıkıla aralarında topladıkları 750 doları tenora uzatarak Napolili olduklarını, askerlik görevi için vatana dönmek üzere bulunduklarını, parayı kendilerine birkaç yurt şarkısı söylemesi için derlediklerini açıkladılar. Caruso çok duygulanmıştı, onları ertesi akşam oturduğu otele çağırdı. Kararlaştırılan saatte yirmi işçi dolmuştu otelin salonuna... Tenor onlara iki saatlik bir konser verdi, sondaki Napoli şarkıları bitince başını kolları arasına alıp ağlamaya koyuldu."

Ünlü tenorun en büyük zevklerinden biri de karikatür yapmakmış. Tanıdıklarının karikatürlerini kısa sürede bütün özelliklerini yansıtan ustalıkla çizdiğini elde kalan örnekler kanıtlamaktadır. "New York World" dergisi sahibi Joseph Pulitzer her hafta bir karikatür çizmesine

karşılık yılda bir milyon dolar vereceğini bildirirse de tenor kabul etmez, çizgilerini arkadaşı ve vatandaşı Marziale Sisca'nın New York'da yayınladığı "La Follia" adlı İtalyan dergisine verir, hem de: "Arkadaştan para almam" deyip parasız olarak.

Pek çok insan türlü isteklerde bulunurmuş Caruso'dan; şarkı söylemesi, karikatür çizmesi yahut bir hayır derneği toplantısında bulunması için... Ve kabul edermiş çoğunlukla bu istekleri... Ölümünden sonra eşi Dorothy onun düzenli olarak para gönderdiği 120 kişinin listesini bulmuş bıraktığı belgeler arasında... Zirato her sabah para isteyenlerin yazdıkları mektupları bırakırmış masasına. Bir gün karısı bu tutumunu engellemek için: "Bunlar arasında hangilerinin gerçekten, muhtaç kimseler olduğunu nereden biliyorsun?" diye sorduğunda şu cevabı alır: "Tabii bilemem... Ama sen hangisinin muhtaç olduğunu, hangisinin olmadığını söyleyebilir misin?"

Caruso Amerika'daki yaşamı boyunca sık sık gazetelere başlık olmuştur. Bir kadın kendisini evlendirmek vaadiyle kandırdığını iddia ederek yüzbin dolarlık tazminat davası açmış, bir diğeri hayvanat bahçesinde çimdiklediğini söyleyerek 50 dolar tazminat istemiş, yasa dışı gizli Sicilyalılar çetesi "Kara El"in sürekli tehditleri karşısında operaya aylarca polislerle gidip gelmiş, kendi adı verilen bir yarış atına her koşusunda 50 dolarlık bilet almış, bir sent bile kazanamamıştır.

Ünlü tenorun yaşam perdesi gerçekten çok erken kapanmıştır. 1920 yılı Aralık ayında Meyerbeer'in "Afrikalı Kadın" adlı operasında hastalanmıştır.

Caruso ertesi hafta "Palyaçolar" temsilinden sonra bayılmış, doktorlar sinir bunalımı teşhisi koymuştur. Birkaç gün sonra Donizetti'nin "Aşk İksiri" adlı operasında ağzından kan gelmiş, seyircilerin "Oyunu durdurun!" diye bağırmaları üzerine temsil kesilmiştir. Noel gecesi Halevy'nin "Yahudi Kadın" adlı operasını sancılarla tamamlayabilmiş, bu defa göğüs zarı iltihabı teşhisi konmuştur. Kışı New York'da geçiren sanatçı Mayıs ayında doktorların öğüdüyle hava değişimi için Napoli'ye gelmiş, hastalığı artmış, doktorlar ameliyat edip etmemek konusunda tartışırlarken 1921 yılının 2 Ağustos günü 48 yaşındayken ölmüştür.

ÜNLÜ KONSER SALONU "CARNEGIE HALL" NASIL YAPILMIŞTI, NASIL KURTARILDI

O yılın mayıs akşamı New York'a yağmur yağıyordu. Yedinci Cadde ile Elliyedinci Sokağın kesiştiği köşede yükselen kirli ve isli tuğla yığınlarından oluşmuş çirkin yapının önü sağnağa hiç de aldırmayan insanlarla doluydu. Kapısında lüks otolar birbirini izleyerek duruyor, kaldırıma inen tuvaletli kadınlarla smokinli erkekler uzatılan şemsiyeler altında içeri dalıyordu. Dünyanın hangi köşesinde yaşarsa yaşasın bir müzikseverin bu yapının adını bilmemesi olanaksızdı: "Carnegie Hall". Burası yüzyılı aşan süreden beri Metropolitan Operasıyla Yeni Dünya'da müzik yaşamı nabzının attığı yerdi ve o akşam yağmura bakmadan koşanlar bu tarihsel yapıyı kurtarma yolunda çalışanlardı.

"Carnegie Hall" tecimsel açıdan verimli olma niteliğini çoktan yitirmişti... Bazı işadamları 1960 yılında yıkılarak yerine bir kat garaj yapılması yoluyla o günkü gelirle kıyaslanmayacak bir kaynak sağlanabileceğini savunup el koymak istemişlerdi yapıya... Ancak karşılarında rakip olarak bir başka işadamı yerine bir sanatçı bulmuşlardı; kemancı İsaac Stern... 1943 yılından başlayarak salonun sahnesini kendine yuva edinen Stern hemen girişimlere geçmiş, bazı para babalarını seferber ederek "Carnegie Hall Kurumu"nu kurmuş, New York belediyesine ödenmesi zorunlu 600 bin dolarlık kira borcunu toplamayı başarmıştı.

Ancak iş bununla bitmemiş, bir başka aksilik baş göstermişti: artık kentin orkestralarıyla konuk topluluklar Lincoln Merkezi adlı kültür sitesinde yeni yapılan "Avery Fisher Hall" de çalmaya koyulmuşlardı. Fakat kader Carnegie Hall'e yardıma koyulmuş Avery Fisher Hall'deki daha ilk orkestra konserinde görevli ünlü yönetici Georg Szell şöyle

demişti: "Burada akustik öylesine kötü ki ancak tümüyle yıkılıp yeniden yapılması yoluyla düzelebilir... New York Times gazetesinin ünlü tenkitçisi Harold Schönberg ise şu alaylı gözlemle yansıtmıştı gerçeği: "Avery Fisher Hall'de yaptığım uzun incelemeler sonucu akustik yönden en iyi yerin yedinci sıranın 36. koltuğu olduğunu anladım..." Yeni salon yüz milyon dolar harcamayla tam beş kez düzeltilmeye çalışıldı... Olmadı ve New York'da konserler tekrar Carnegie Hall'de düzenlenmeye başlandı.

Fakat salon kurtarılamamıştı henüz... Şöyle topluca bir para gereksinmesi sürüyordu. Ve o Mayıs akşamı düzenlenen gecenin amacı da buydu. Üçbin konuk yerlerini aldıktan sonra salonun yönetmeni Julius Bloom sahneye gelmiş ve "Yüce Tanrı hoşgörüsünü göstersin, bizleri bağışlasın!" demişti... Sonra kemancı Isaac Stern belirmiş ve onu çağımız müzik yaşamının altı süper yıldızı izlemişti. Tümü bir araya geldiğinde Haendel'in "Mesih" adlı oratoryosunun ünlü "Halleluja"sını söylemeye koyulmuşlardı; New York Oratoryo Derneği ile süren bölüm boyunca ön sırada oturanlar bazı ayrıntıları sezdiklerinde kasıklarını tutarak gülmeye başladılar; piyanist Viladimir Horowitz pes sesleri, gözlüğünü unuttuğundan ötürü notaları göremeyen büyük şarkıcı bariton Dietrich Fischer-Dieskau'ya anımsatmaya çalışıyor, kemancı Jehudi Menuhin garip bir tiz tınıyla bağırıyor, ünlü viyolonselci Rostropoviç dana gibi böğürüyordu... Bölüm bittiğinde sahneye yeni Metropolitan operası genel müdürü Chuyler Chaplin geldi ve şu haberi açıkladı: "Bu akşam derlenen parayla Carnegie Hall'ü kurtarma derneği bir milyon ikiyüz bin dolar zenginleşmiş bulunuyor." Bu sonuç bekleniyordu: en ucuz yer yüz, en pahalısı ikiyüzelli dolara satılmıştı. Bu ihtiyar geline Carnegie Hall'e çeyiz sağlamak için Dietrich Fischer-Dieskau Kudûs'deki konserini ve plak alma işlemini bırakarak New York'a koşmuş, Jehudi Menuhin Paris'deki tatilini bırakmıştı... En parlak önerileri bir el işaretiyle red'eden Viladimir Horowitz Alman şarkıcının Schumann'dan "Şair Aşkı" adlı Lied defterini söyleyeceğini duyunca eşliği kimseye bırakmamış, kemancı Stern ve viyolonselci Rostropoviç'le P.İ. Çaykovski'nina "La Minör" Üçlü'süne katılmıştı. L. Bernstein yapının 1891'de hizmete girişinde ilk eser olarak yorumlanan Beethoven'in "Üçüncü Leonore" uvertürünü yönetmişti New York Filarmoni Orkestrasına...

Andrew Carnegie 19. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlanan süper Amerikan milyoneri tipinin simgelerinden biriydi... Şöyle demişti olgunluk çağında: "Gerçek varlık nerede doğarsa orada yaşam ortamının en seçkin belirtisi sayılan kültüre eğilim de başlar..." Bu söz daha sonraları da pek çok Amerikan zenginininin göz önünde tuttuğu bir inanç olmuş, bildiğiniz gibi gene pek çoğu kazandıklarından müzelere, galerilere, üniversitelere müzik salonlarına büyük paylar ayırmışlardır. Carnegie'nin şu sözü bilinir: "Varlığın az sayıda kişi elinde toplanması toplumumuzun yücelmesi yolunda tüm halka dağılmasından daha yararlı sonuçlar getirebilir."

Carnegie, yapının gerçekleşmesi için milyonlarca dolar verdi, sonuçta 1891 yılının 5 ila 9 Mayıs günleri arasında düzenlenecek konserlerle açılışın yapılması kararlaştı... Çelik milyoneri bu açılışa yaşayan büyük müzikçilerden P. İ. Çaykovski'nin çağrılmasını istemişti. Sanatçı bu çağrıyı kabul etmiş, ancak Havre limanında "Bretagane" adlı gemiye binerken çok sevdiği kızkardeşi Aleksandra Davidov'un ölümünü öğrenmesi üzerine çok sarsılmıştı... Bitkin bir durumda çıktı yola... Daha önce o zamanki adı sadece "Konser Salonu" olan yapının açılışı için bir tören marşı bestelemiş, New York'da dört, Baltimore ve Philadelphia kentlerinde birer konser yönetmiş, "Prens Bismarck" adlı Alman gemisiyle kıt'aya dönmüştü. Çaykovski bu olaydan sonra daha iki yıl yaşayacak, "Konser Salonu"na "Carnegie Hall" adının verildiği 1893'de 53 yaşında olduğu halde ölecekti.

Carnegie Hall Birleşik Amerika'nın kültür ve müzik kadar toplum yaşamında da önemli roller oynadı... Theodor Roosevelt ve Wilson gibi başkanlar, Churchill gibi yabancı politikacılar, şairler, yazarlar, mezhep kuranlar orada konuşmalar yaptılar, inanç ve düşünleri savundular Carnegie Hall müzikçiler için bir tür denek taşı oldu... Çaykovski'den sonra tarihine bir başka önemli besteci olarak Gustav Mahler de katıldı, 1989 yılında ölen yorumculardan piyanist Arthur Rubinstein ilk kez 1906'da, Jasha Heifetz 1917'de çıktılar sahnesine... Sonra Viladimir Horowitz'den başlayarak tüm müzik ünlüleri izledi onları... Bu arada piyanist Simon Barere ise E. Grieg'in konçertosuna başladıktan sonra çalgının üzerine yığıldı... Bir kalp kriziyle son nefesini vermişti. Ünlü caz klarnetçisi Benny Goodman de 1938 yılında yer aldı aynı sahnede...

YÜZYILIMIZIN ORTALARINDAN BİR BÜYÜK ŞARKICI: SOPRANO ELISABETH SCHWARZKOPF VE YÜZYILIMIZIN İKİNCİ YARISINDAN BİR BÜYÜK ŞARKICI: LUCİANO PAVAROTTİ

"Primadonnalar eylemleriyle çoğu kez tatsız ve sevimsiz izlenimlerin yaratıcısı olmuşlardır. Bu nedenle primadonna olarak tanınmayı hiç istemedim..." demişti Elisabeth Schwarzkopf, ama yararsız kalmıştı bu sözleri. 1938'de sahneye ilk adım attığı günden başlayan meslek yaşamında en iyi kadın şarkıcı kabul edilmiş, gerçek bir primadonna simgesi olarak selamlanmıştı güzel şarkıcı. 1976 yılıyla beraber o da geçmişe katıldı sahnelerde... Sonbahar ayları sürecinde New York'dan başlayarak yaptığı son veda turu müzikseverlerin anılarında unutulmaz olaylara karıştı. "Saturday Review" gazetesi tenkitçisi şöyle yazıyordu, New York akşamı konusunda örneğin: "Dün akşam gerçek bir büyücüydü Elisabeth Schwarzkopf... Öylesine ki koskoca Carnegie Hall bir aile salonuna dönüşmüştü onun sesiyle..." Aslında o yolda eğitilmişti ünlü şarkıcı; "Dinleyiciye müziğin baskısı duyurulmamalı... Sanat şarkısı "Lied" bile eğlendirici olmalı onun için..." demişti yıllar önce. Gerçekten doğruydu Amerikan gazetesinin yargısı, gerçekten doğruydu sanatçının düşünü... Bizler de İstanbul Festivalinde koca Aya İrini'nin Elisabeth Schwarzkopf'un varlığıyla nasıl içten, sıcak, adeta canayakın bir salona dönüştüğünü sezinlemiştik... Ama bir sanatçının böylesine etkin bir sonuca nasıl ulaşabildiğini de dinleyenler arasında kimbilir ne kadar az kişi kestirebilmişti.

Prusya'da Posen kenti yöresindeki Jarotschin adlı küçük kasabada doğmuştu Elisabeth Schwarzkopf. Okul müdürünün kızıydı. Müzik

öğrenimini Berlin Yüksek Okulunda bütünledi, sahneye ilk kez aynı Kent Operasında çıktı. Richard Wagner'in "Parisfal" adlı operasında çiçek kızlardan biriydi... Ama yetersiz bulmuştu birkaç uzman sesini ve nefesini. Bu kez 1920 ve 1930 yıllarının ünlü şarkıcısı Maria İvogun'e koştu, bu ünlü pedagogla çalıştı, gerçek sesini ve sanatını buldu... 1943'de Berlin'de başlayan zaferler dizisi İkinci Dünya Savaşından sonra Viyana'da sürdü... Mozart, Wagner ve Richard Strauss operalarındaki rollerle büyülüyordu salonu sanki Prusyalı soprano. İngiliz plak holdingi "EMI"nin müdürü Walter Legge onu Avusturya başkentinde özel bir toplantıda dinledi ilk kez ve hemen bir anlaşma önerdi, şu yanıtı aldı: "Beni prova yaparken en az iki saat dinlemelisiniz önce... Çuvalda kedi satın alınmaz... Gerçek değerimin karşılığından azını yeterli bulmam..." Legge dinledi bu sözü, ertesi gün bazı müzik yetkilileriyle dinlemeye geldi şarkıcının provasını...

Schwarzkopf küçük bir Lied'in her notu üzerinde teker teker durarak, her nüansı düzelterek çalışmayı sürdürürken bir saat sonra orkestra yöneticisi Herbert von Karajan şöyle dedi Legg'ye: "Küçüğe daha çok işkence etmeyin... Size şu anda Avrupa'nın en iyi şarkıcısı olduğunu daha önce söylemiştim..." Anlaşma imzalandı, bunu 1949'da evlilik anlaşması izledi. "Şarkı sanatı kendinde öğrenmeyi gerektiren yüzlerce ayrışım içerir... Bu da zaman ve sabır ister... Bu sabrı göstermeyen pek çok şarkıcı yarı yolda çekici anlaşmalara kapılıp oluşumlarını bütünleyemezler..." diyen Sckhwarzkopf çekici anlaşmayı imzalamıştı ama oluşumu için gerekli zamanı da sağlamıştı... Alman operalarını, hatta operetleri ve Lied'lerini kapsayan koca bir evrende rakipsiz tek sopranoydu artık... İtalyan ikliminde Maria Callas neyse kuzeyde bu soylu görünüşlü güzel sarışında oydu... Hatta İtalyan repertuarını da bildiğine göre daha da önemliydi... Wilhelm Furtwaengler ve Herbert von Karajan gibi yöneticilerle yaptığı plaklar kapışılıyor, biletleri haftalar önce tükenen temsiller ve sunduğu Lied akşamları tenkitçiler tarafından sihirli saatler diye nitelendiriliyordu.

Schwarzkopf eşinde yetkin bir öğretmen bulmuştu... Çocukluk yıllarından başlayarak plak derleyen Walter Legge ona yüzyılın en iyi şarkıcılarını dinletiyor, en ufak tını oyunlarını, dil ve prozodi inceliklerini söyleyiş nüanslarını belletiyordu. "En iyisi başka ustaların yap-

tıklarına bakıp güzel ve iyiyi kişiliğe sindirmektir. Şarkı söyleme sanatının incelikleri veraset yoluyla geçmez..." derken hakkı vardı sopranonun.

Legge her provada yanındaydı. Hiç bir nokta rastlantıya bırakılmıyordu. Hareketler, yüz çizgileri denetleniyor, bir sekreter karar ve düşünleri not alıyordu. Gece temsil veya konserde bir locadan gözlüyordu Legge eşini. Ve duyarlı anlarda kadınların çantalarından erkeklerin göğüs ceplerinden mendillerini çıkarıp çıkarmadıklarına bakıyordu. Schwarzkopf ise dinleyenleri görmeyi sevmemişti hiç bir zaman... Bu amaçla bir reflektörün yüzünü aydınlatmasını istiyor, böylece kendi kendini daha iyi denetlediğini söylüyordu... Halkla duygusal ilişki önemliydi onun için... "Lied söylerken bazı kez kıpırdamadan durmak gerekir... Eğer dizim tuvaletimin kumaşına değerse gören dinleyicide huzursuzluk başlar, bunu da öksürükler izler..." demişti çok eskiden...

Prusyalı olduğundan güç inanılır bir disiplin saygısıyla çalışan soprano bu eğilim ve alışkanlığının yararlı sonuçlarını görmüş, gerçek sanata olan bağlılığı ona müzik tarihinde az şarkıcıya kısmet olan alkışı sağlamıştır... Beri yanda bu alkışın süresi önemli olmamıştır onun için... Önemli nokta parçanın son notuyla alkışın başladığı andaki süre olmuştur daima... Bu sürenin uzunluğu için çalışmıştır hep... Çünkü bu süre, söylenen parçanın etkinlik gücünü ve dinleyende gerçeğe dönüş süresinin bu etkiye göre az veya çok olabileceğini gösterir ona bakılırsa...

Elisabeth Schwarzkopf müzik ve şarkı tarihinin altın sayfalarına katılmış bulunuyor... Böylesine onurlu bir sanat geçmişi biliyoruz pek az kişiye kısmet oldu... Bu Schwarzkopf'un bir diğer kısmeti de çağdaşı olan başka değerli yorumcular gibi sesini ve sanatını gelecek kuşaklara bırakabilmiş olması... İrlandalı büyük yazar George Bernard Shaw İngiltere'ye geldikten sonra pes sesli bir tür klarnet olan "korno di basetto" adıyla uzunca bir süre müzik tenkitçiliği yapmıştı. Bu olağanüstü verimli, zeki, hoşsohbet ve esprili sanatçının müzik konusunda günümüze kalan özdeyişlerinden biri de şu: "Her müzik dönemi geçmişe sanki bir altın çağmış gibi bakar..."

Müzik uzmanlarının çoğu bu sözleri öteden bu yana onaylamış durmuşlardır. Gerçekten de örneğin yalnız opera sanatında sesleri plaklarla bizlere ulaşmış pek çok tenor biliyoruz; Caruso'lar, Lauro Volpi'ler, Schippa'lar, Gigli'ler ve daha başkaları... Beri yanda bir de şu yaşadığımız günlere bakıp bazı kıyaslamalar yapalım. Gerek güney, gerekse kuzey operasında sayısı yirmiyi aşan yıldız tenorun eskilerden üstün yönlerini gözleyeceğiz hemen; bu üstünlük, eğitim yöntemlerinin alabildiğine gelişmesi sonucu giderek ses öğesi yanında özellikle teknik yönden de üstün bulgularla belirecektir kolayca. Baş neden, elektronik çağında sanatçı, kendini kabul ettirebilmek için çok ama çok çalışmak zorunda. Güney operalarında bazı kıdemliler ünlerini savunurken son yıllarda yeni tenorlar dünya sahnelerinde alkış derlemeye koyuldular; James Mc Cracken, John Alexander gibi anglo sakson kökenliler, Placido Domingo, Jose Carreras ve Giacoma Aragall gibi İspanyollar, Luciano Pavarotti ve Gianni Raimondi gibi İtalyanlar. Ya kuzeydeki tenor yıldızlar? James King ve Jess Thomas gibi Amerikalılar, Rudolf Schock, Waldemar Kment, Hans Hopf, Fritz Uhl gibi emektarlar ve Peter Schreier, Wieslaw Ochman, Rene Kollo, Peter Hoffmann gibi gençler...

Amerikan opera evreninin ölümüne dek en yetkili ve tecrübeli yöneticilerinden Kurt Adler'in iki sözü gerçeğin anlatımı olarak yorumlanır: "İyi bir tenor, dermiş Adler, gişe için en yararlı devadır..." Bir başka sözü de şu: "Opera evreninde üst tiz titreşimleri güçlü ve parlak bir tenor sesinden daha çekici hiç bir şey olamaz..." Pavarotti tüm özellikleriyle işte bu iki sözün simgesi sayılıyor yıllardır... İri yarı bir sanatçı İtalyan tenor: bir metre seksen dört santim boyunda, 140 kilo ağırlığında. Bu görkemli yapı altında iyi mi iyi, neşeli mi neşeli bir kişilik var... Pavarotti olağanüstü iştahlı, çok yiyor, çok içiyor, çok uyuyor... İyiliği ve insanlara olan sevgisi nedeniyle olacak iki yıl önce Milano'ya inerken yanmaya başlayan bir uçaktan kazasız belasız kurtulabildi...

Pavarotti kuzey İtalya'da bazı ünlü lüks spor otoların yapıldığı küçük Modena kentinden... Modena aynı zamanda Lambrusco şarabı, 1673 yılında İngiltere Kralı İkinci James ile evlenen Prenses Maria ve iki uluslararası opera yıldızıyla Pavarotti ve soprano Mariella Freni ile

biliniyor. İki sanatçının arkadaşlıkları da çok küçük yaşlarda başlamış. Sigara fabrikasında işçi olan anneleri onları fabrikanın çocuk kreşine bırakırlarmış beraberce... Ve sütlerin çoğunu da günümüzde ufak tefek narin yapısıyla da bilinen soprano Freni içermiş...

Pavarotti şöyle anlatıyor yaşamını: "Evimiz varlıklıydı dersem gerçeği abartmış olurum. Babam fırıncıydı, kent korosunda şarkı söylerdi... Kızkardeşim Gabriella ve ben savaş çocuklarıyız... Haftada en azından üç kez bombardımanlara tanık olur, savaş sonlarına doğru her gün top ve makineli tüfek sesleriyle uyanırdık... Ben bütün bu savaş sıkıntıları ve savaş sonrası güçlükleriyle boğuşarak öğretmen oldum sonunda, bir yandan kent korosunda şarkı söylüyordum. Koro, İngiltere'nin Wales eyaletindeki Llangollen kentinde düzenlenen yarışmaya katılıp birinci oldu... Bana yaşamınızdaki en kıvançlı gün hangisi diye sorarsanız Llangollen'de Modenalıların zafer gününü söylerim..."

Pavarotti o günden sonra müzik çalışmaya koyulmuş, her gün 60 kilometre uzaklıktaki Padua kenti konservatuarına gidip gelmeye başlamış ve 1961'de yerel bir yarışmadaki birinciliği "La Bohème" operasındaki Rudolfo rolü ile alıvermiş... "Çok iyiydim o gece, diyor Pavarotti, ama babam 'Lauro Volpi daha iyiydi' demez mi?" 1963'de Londra'da Covent Garden Operasında gene La Bohème temsilinden sonra da "Tagliavini daha iyiydi" diye bir yargıda bulundu. 1965'de La Sacala'daki "La Bohème" temsilini seyretti, sonra "Gigli daha iyiydi" dedi... 1968'de Metropolitan'da oynadığım La Bohème'den sonra ben de şu telgrafı çektim ona: "Caruso daha iyiydi..."

Pavarotti 1961'de evlenmiş, üç kızı var. Ailesine çok düşkün... Kızların sömestr tatili başlar başlamaz nerede olursa olsun dönüyor yuvasına. "Bir tenorun para derlemek için en çok 25 yılı vardır. Şimdi ben derleme süresini yaşıyorum," diyor. Bazı yatırımları var sanatçının: yılda onbin şişe Lambrusco şarabı üreten bağları gibi...

Her role çıkmıyor ünlü tenor... "La Traviata" gibi fazla romantik yapıtları kabul etmiyor. "La Traviata'daki Alfredo rolü için fazla yağlıyım..." diyor ve ekliyor, "Ayrıca Alfredo pek umurumda değil. Bu operada soprano ve bariton daha ön planda gelir. Sonra bu rolde hep

romantik bakışlar atacaksınız... Ben romantik duygulu değilim... Yağlı duyguluyum..."

Sanatçı mesleğinin belki en önemli dönemini yaşıyor şu yıllarda. Nitekim onu kısa süre önce "İ Puritani" adlı operada seyreden babası da sonuçta "Bundan daha iyisi olamaz..." diyerek onaylamış bu gerçeği.

ÇAĞDAŞ BİR TENORUN PORTRESİ
FRANCO CORELLİ

1970 yılı Ocak ayının 8. günü akşamı New York'daki Yeni Metropolitan Operası Orkestrası Pietro Mascagni'nin "Cavalleria Rusticana - Köy Delikanlısı" adlı eserinden ön müziğine başlarken İtalyan tenor Franco Corelli sahne altında hazırlanan yerinde korkudan bayılacak gibiydi. Normal koşullarda 58 olan kalp atışı 130'a çıkmıştı. Dizleri birbirine vuruyor, bacakları mandolin telleri gibi titriyor, etrafına ilk fırsatta kaçacakmış gibi ürkek ürkek bakıyordu.

Corelli bazı uzmanlara göre son elli yılın Enrico Caruso'dan bu yana en güçlü tenor gereciydi. Ve bu gerecin nasıl huzursuzluk ve kaygı kaynağı olduğunu da gene en iyi o bilir. "İnsan başlangıçta çok başarılı olabilir der... Ama beş dakika sonra ne olup biteceğini kim tahmin eder? Hençerede bir telin ihanetine mi uğrarsın, yahut sesi tümüyle mi yitirirsin? Başıma geldi bütün bunlar..."

Tenorun o akşamki kuşkusunun bir diğer nedeni daha vardı: temsil olağanüstü bir anlam taşıyordu. Opera şarkıcılarının bu en seçkin ustası o gün ün ve onurunu savunmak zorundaydı. Yaz tatilinden sonra Metropolitan Orkestrası müzikçilerinin başladığı grev kısa süre önce sona ermiş. Corelli aylar boyu sahneden uzak kalmıştı. Ve bu arada genel müdür Rudolf Bing'in kendi partilerinden bazılarını genç tenor Placido Domingo'ya çalıştırdığını duymuştu. Corelli yerini korumak için tüm niteliklerini ortaya koymak zorundaydı.

Fakat korkunun baş kaynağı Cavalleria Rusticana bestecisinin eserin ön müziğine kattığı ve köy delikanlısı Turiddu'ye söylettiği "Siciliana" adıyla bilinen iki dakikalık serenattı. Bu kısa parça Turiddu rolünü alan tenorları en gür sesle söylemek ve eserin ilk şarkısı olduğun-

dan ötürü dinleyiciyle ilk ilintiyi kurmak zorunda bırakır. Benzetiş yerindeyse top gibi gürlemek zorundadır şarkıcı bu serenatla... Bazı tenorlar parçayı çok çabuk sunuverirler: tabii bu dikenli parçanın her an getirebileceği güç durumlardan bir an önce kurtulmak amacıyla...

Oysa o temsilde konuk yönetici Leonard Bernstein "Siciliana"nın yavaş tempo ile "sostenuto" söylenmesini istemiş, yani tenorun işkencesini uzatmayı düşünmüş; "Corelli'de deve ciğeri vardır, eminim söyler." demişti. Gerçi Corelli parçayı provada istenen tempoda söylemişti ama "mezzovoce"-yani yarım sesle... Bakalım asıl temsilde tam sesle yorumlayabilecek miydi?

Franco Corelli bugün 70 yaşında. Hâlâ yakışıklı bir sanatçıdır o. Bir metre seksenbeş santim boyundadır, özellikle kadınlar üzerinde etki bırakan kahverengi anlamlı gözlere sahiptir. Nedense pek çok tenorun kısa boylu şişman olmalarına karşılık Corelli sinema yıldızları gibi çarpıcı güzelliğiyle seçkinleşir. Şarkı söylemeye çok elverişli büyük ağzı, bir metre yirmi santim genişliğinde, iki saniyede beş litre hava alıp veren göğse sahiptir. Sesi doksan müzikçiden kurulu orkestrayı rahatça bastırır. Bir televizyon programında üst "si" notunu 17 saniye aynı güçlü uzatması seyircileri hayrette bırakmıştır.

Hemen her İtalyan gibi aşırı heyecanlı ve ateşli bir adamdır Corelli. Bir zamanlar Napoli'de Verdi'nin "İl Travatore" operası temsilinde sahneden fırlayarak kendisini yuhalayan genç bir öğrencinin locasına saldırmış, rol icabı taşıdığı kılıcı çekip saplarken güç yakalanmıştı. Bir defasında da Metropolitan'da ünlü soprano Birgit Nilsson'u bir aşk düetinde üst "do" sesini kendisinden daha çok uzattığı için bir öpüş anında omuzundan ısırmış, kadın ertesi gün genel müdür Rudolf Bing'e şu telgrafı çekmişti: "Temsile gelemiyorum. Kuduza yakalandım."

İtalya'nın Ancona limanında doğmuştur Corelli... Babası gemi çarkçısıydı... O da önce babasının mesleğine özenmiş, Bologna Üniversitesinde makine öğrenimi yapmış, amatörce şarkı söylemiş durmuştur. İşte bu sıralarda bir arkadaşı muziplik olsun diye oldu bittiye getirerek onu şarkı yarışmasına sokmuş, sanatçı bu yarışmada Bizet'in "Carmen" operasından ünlü "Çiçek Aryası"nı söyleyerek birinciliği alıvermiştir.

Yarışmadan sonra makineleri bir yana bırakıp Pesaro Konservatuarına girerek şarkı öğrenimine başlamıştı Corelli. Fakat aynı yıllarda sesini yitirmiş, okulu bırakmış, ama şarkıcılığı bırakmayarak kendi kendine çalışmaya koyulmuştur. Bu çalışmalarda başta Caruso olmak üzere büyük tenorların plaklarını dinleyerek öğrenim ve tecrübelerini geliştirmiş, sesini kazandığına inandığı an opera kapılarını çalmaya koyulmuş, Roma'da Riccardo Zandonai'nin "Romeo ve Jüliyet" operasıyla adımını sahneye atmış, onu Umberto Giordano'nun "Andrea Chenier" adlı operasında başrol izlemiştir.

Franco Corelli Metropolitan'da "Cavalleria Rusticana" operası temsiline katılacağı gün yataktan öğleden sonra saat onbeş'de kalkmıştı. Bir gece önce sabaha karşı uyumuş, saatlerce televizyon seyretmişti. Tenor kalkar kalkmaz üçte biri bal, üçte ikisi çayla dolu bir bardağı dikmiş, sesini yormamak için tek kelime konuşmamıştı. Beş dakika kadar jimnastik yapmış, karısı soprano Loretta di Lelio ile kısa bir gezintiye çıkmış, sonra yemeğe oturarak dört limonun suyu, zeytinyağ ve bol sarımsak karıştırılmış çiğ sığır kıyması yemişti. Sarımsağa düşkün olan şarkıcı bu sevginin bazı sopranoları çileden çıkardığını söyleyerek kahkahalarla güler... Corelli yemekten sonra ses çalışmalarına koyulmuş, temsil saati yaklaştıkça kalp çarpışının hızı artmaya başlamıştı. Ünlü tenor Milano'nun La Scala Operasına 1954'de girmiş, Spontini'nin "La Vestale" adlı eserindeki büyük başarısını Puccini'nin "Tosca" adlı eseriyle sürdürmüştü.

Corelli bitkin bir halde giyinir, morali alabildiğine bozulmuş olarak sokağa çıkar, hançeresini soğuk havadan korumak için dudaklarını sıkıca kapatarak operanın yolunu tutar. Temsilin başlamasına üç dakika kala oyun yönetmeni Stanley Lavine kapısına vurur, içerde ünlü tenor dua etmektedir. Kendi kendine sorar dua bitince: "Bugün bu operayı söyleyeceğine inanıyor musun?" Gene kendi cevap verir bu soruya: "Yalnız olsam neyse. Fakat bu koşullarla, bu halkın önünde? Hayır yapamayacağım." Lavine ikinci defa vurur kapıya. Corelli ses alma cihazının düğmesine basar: her temsili banda alarak daha sonra incelemek adetindedir. Sonra yönetmenin yanında yürümeye koyulur. Lavine bir tutukluyu götüren cezaevi gardiyanı gibi onu merdivenlerden indirerek sahne altına iletir. Burada altın yaldızlı bir arp, tenora

doğru sesi verecek bir armonium ve bir televizyon alıcısı vardır. Televizyonda halkın alkışlarını eğilerek cevaplayan müzik yöneticisi Leonard Bernstein görülmektedir.

"Cavalleria Rusticana" operasının ön müziği sona ermiş, alkışlar çağıl sesi gibi yansımaya başlamıştır. Corelli boğazını sıvazlayarak mırıldanmaktadır: "Ses yok, ses gitti..." Yönetmen Lavine fısıldar: "Pek ala Franco, zarar yok, yarım sesle söylersin." Bu sırada yardımcı müzik yöneticisi İgnace Stras Fogel arpçıya girişi verir, sonra Corelli'ye yapar aynı işareti. Tenor bir ayağı öne atılmış, göğüs ilerde, ağız alabildiğine açık ihtirasla yanan vahşi bir sesle başlar "Siciliana"ya. Tiz ve pes seslerde olağanüstü temiz ve güçlü dolaşım, uzaklarda kaybolan bir "pianissimo" ile sona erer ermez sanatçı armonium'un üzerine yıkılmış aynı anda salonda kasırga benzeri bir alkış kopmuştur. Halk, armoniuma yaslanmış, bir Maraton yarışçısı gibi bitkin sanatçıdan ve dramından habersizdir.

Corelli yaslandığı çalgıdan doğrulur, merdivenlere yönelirken kendinden memnun değilmiş gibidir. "Sostenuto, sostenuto..." diye söylenmektedir. Kuliste sanatçıyı bekleyen diğer sanatçılar fısıldamaktadırlar: "Bravo Franco!, Magnifico!" Tenor bitkin bir halde odasına girer... Sahneye çıkmak için yirmi dakika vakti vardır... Sonra ilk başarılarını anımsamaya başlar, Metropolitandaki ilk gecesini düşünür. F. Cilea'nın "Adriana Lecouvreur" adlı eseriyle New York'un bu ünlü sahnesine ayak atmış, ikinci perdede Moritz'in aryasıyla yer yerinden oynamış, dakikalarca alkışlanmıştı.

Yirmi dakika sonra oyun yönetmeni Lavine kapıyı vurmaktadır gene: "Franco? Hazır mısın Franco?" Tenor kağıt bir bardak içindeki bal karıştırılmış çayını içerek görünür. Birkaç dakikaya kadar mezzosoprano Grace Bumbry ve Alto Nedda Casei ile büyük sahnesi vardır. Ama tatlı melodilerle dokunmuş, örtüsüz ihtiraslar yansıtan bu sahne çocuk oyuncağıdır onun için. Nitekim sahne yorulmadan sona ermiş, dinleyicilerin alkışı yeri göğü inletmeye başlamıştır.

"Cavalleria Rusticana"daki "Anneye veda" eserin en tatlı parçasıdır. Sonucu belirsiz bir düelloya giden Turiddu annesinden ayrılmaktadır. İlk sözü "Mamma" çan sesi gibi yansır... Sonlara doğru "La"

"La diyez" ve "Si" notlarına derin hıçkırıklar karışmaktadır. Sanki yaralı bir hayvanın haykırışlarıdır bunlar: erkeksi ve sarımsak kokulu... İki dakika geçer, son not "La diyez" kafesden bırakılmış bir kuş gibi salona fırlamıştır.

"Anneye Veda" sona ermiş, Corelli ağır adımlarla odasına yürümeye koyulmuştur. Salon alkıştan inlemektedir. Yönetmen yardımcısı koşarak sanatçıya halkın çağırdığını haberler. Yedi defa selamlamak zorunda kalır seyircileri tenor. Yüzünde geniş aydınlık bir tebessüm belirmiştir. Artık mutludur, memnundur. Temsil boyunca ağırlığından iki kilo kaybetmiştir. Yapısıyla ruhuyla bitkindir. Ancak on-oniki saatlik bir uykuyla dinlenebilecektir. Odasına girerken yönetmen James Lavine sorar: "Bugün bu operayı söyleyebileceğine inandın mı?" Tenor cevap verir: "Si, si, işte söyledim ya..."

BİR BESTECİ KRAL
"BÜYÜK FRIEDRICH"

1719 yılının bir sonbahar günü çağın Prusya Kralı Friedrich Wilhelm Berlin'de Potsdam Sarayındaki çalışma odasında şöyle diyordu karşısındaki üç adama: "Oğlum gelecek ay yedi yaşına basıyor. Artık eğitim yılları başladı demektir. Kont Finkenstein, Albay Kalkstein ve Monsieur Duhan de Jandun sizleri bu ağır görev için seçtim. Oğlumun haftanın bütün günlerinde sabah yediden akşam on yediye kadar ne yapması gerektiğini planladım. Bu planın uygulanmasından sizler sorumlusunuz. İşte oğlumun eğitim ve öğrenim program ve planı. Şimdi gidiniz, görev bölümü yapıp çalışmalara başlayınız!"

Üç eğitici sarayın bir odasına kapanıp "Asker Kral" adıyla bilinen bu sert Prusyalı soylunun yedi yaşındaki oğlu için düşündüğü eğitim ve öğrenim programını incelediklerinde dehşete kapıldılar. Bu programda neler yoktu neler... Türlü bilgi kollarını kapsayan derslerden başka küçük veliahtan gözetmesi zorunlu günlük işler arasında en önemlisi temizlikti örneğin... O çağ için alışılmamış bir temizlik rejimini görecekti geleceğin Prusya Kralı... Her gün yıkanacak, çamaşır ve gömlek değiştirecekti... Kısa süre sonra halkın diline düşüverdi bu sorun... Berlinliler "Öylesine temiz ki galiba müslüman olacak bizim veliaht..." diyor ve kahkahayı basıyorlardı... Baba, küçük Fritz'in tam bir erkek ve asker gibi yetişmesini bu konuda hiç bir taviz verilmemesini istiyordu. Onu on yaşından başlayarak çubuk ve bira içmeye alıştırmayı düşündü... Olmadı, sevmiyordu veliaht çubuk ve bira içmeyi... Bu sıkı rejimin doğal tepkisi gecikmedi, babaya karşı başkaldırılar belirdi... Onbeşine geldiğinde bir bankacıdan aldığı dörtbin talerle Berlin'de özel bir ev tuttu Fritz, "Kefen" dediği üniformayı çıkardı attı, binlerce kitaptan oluşan bir kitaplık kurdu. Özellikle felsefe tarihi-

ni, büyük düşünürlerin yapıtlarını okuyor, çevresindekilerle tartışıyordu. Bir yanda baba baskısı, bir yanda inandığı, güvendiği akıl ve zekaların özgürlük aşısı onu yakın arkadaşı Katte ile Berlin'den kaçma girişimine yöneltecekti. Bu ünlü olay sonucu yakalanan iki gençten Katte "Asker Kral"ın emriyle hemen idam edilecek, veliaht bir kaleye kapatılacaktı... Baba oğul tekrar anlaşıp bağdaştıktan sonra Fritz kendini tümüyle düşün, bilim ve sanata adayacak, çağının büyük düşünürü Voltaire'le mektuplaşmaya koyulacaktı.

Fritz'in özellikle müziğe sevgisi küçük yaşta belirmiş, flüt en sevdiği çalgı olmuştu. Babasının da onayladığı tek zevki buydu genç prensin... "Asker Kral" çağın en büyük flüt ustalarından Johann Joachim Quantz'ın yılda bir kez Dresden'den Berlin'e gelip oğluna ders vermesini emretmişti. 1733 yılında Rheinberg Sarayına geçti Fritz. Saray müzikçilerle doldu hemen; kemancı J. A. Hasse ve F. Benda kardeşler, besteci C. H. Graun ve G. Rh. Telemann bunların başlıcalarıydı. Quantz genç yaşta ölümüne dek kaldı veliahtın yanında.

1740 yılında İkinci Friedrich adıyla tahta geçen genç Fritz "Yedi Yıl Savaşları"nda büyük başarılar sağladı, yurdunu genişletti, nüfus artışını destekledi, toplumsal ve tarımsal devrimler yaptı, halk arasında "Aydın Despot" denilmesine karşın tuttuğu otoriter yoldan dönmedi, tarihe "Büyük" adıyla geçti... 46 yıl süren saltanatı boyunca Almanya'yı Avrupa güçleri arasına sokan bu devlet adamı yaşamının sonuna dek müzikten de hiç ayrılmadı. Berlin'de çağının en yetkin operalarından birini kurdu... "Sans-Souci - Gamsız" adını verdiği küçük sarayındaki toplantılarda müzikçileri unutmamış, onlarla çalmış, onların eşliğinde flüt konserleri vermiş, besteler yapmıştı... Elimizde bugün onun esininden doğma 121 flüt sonatı ve 4 flüt konçertosu bulunuyor...

Büyük Friedrich müziğin Büyük Bach'ı ile çağdaşdı. Müziğe eğilimi ile birlikte dehanın adını şanını da duymuş, tanımak istemişti. Bu tanışma Kral tahta çıktıktan bir yıl sonra gerçekleşmişti. 29 yaşındaki Kral yaşamının en olgun ve verimli çağında bulunan Johann Sebastian Bach'ı Potsdam'a çağırarak onu günlerce konuk etmiş, eserlerini yorumlatıp dinlemiş, hayranlığını belirttikten sonra "Saray Bestecisi" unvanını vermişti. Ancak Büyük Bach'ın Berlin'de kalıp alışık olmadı-

ğı bir ortamda yaşaması olanaksızdı. Leipzig'e asıl görevine döndü. Büyük Friedrich konusunu ozan Nüzhet Erman'ın bir şiiriyle bütünleyelim: "Büyük Friedrich'in Flütü":

Belki ilkel, kaba saba görüntülü
Ama köklü ve kalıcı olan,
Atatürk'de demişti:
Kılıç değil saban!
O hesap
Son defa bilmem neredeki
Açık arttırma salonunda
5800 sterline alıcı bulan da:
Johann Joachim Quantz'ın asil
Öğrencisinin, Avrupa kırlarına dağılan
Döğüş ve çiçeksever Prusyalıları toplamak için
Kullandığı enstrüman.
Yani, parlak zırh ve amansız kılıcı değil
Büyük Friedrich'in
Belki kısık sesli, budaklı ve kötü
Ama, dağ havalarına yatkın kiraz ağacından
Flütü...

BİR BAŞYAPITIN "DON GİOVANNİ"NİN İLK OYNANIŞ ÖYKÜSÜ

Dört atın çektiği yolcu arabası yokuşu çıktıktan sonra durdu, sürücü yere atlayıp kapıyı açtı, içerde oturan ikisi kadın, dördü erkek altı yolcuya seslendi: "Bayanlar baylar Prag göründü!..." Ocak ayı başlarıydı, hava soğuktu, gökyüzünde kara bulutlar uçuşuyor, kar serpiştiriyordu. Yolcular uyuşmuş bacaklarını güçlükle kıpırdatarak indiler arabadan, uzakta, çok uzakta belli belirsiz görülen kalelere baktılar... Moldau nehri gri bir renkte kuzeye doğru akıyor, Alman kültürünün en eski merkezlerinden "Altın Kent" akşamla birlikte karanlıklara gömülüyordu. Yolculardan otuz yaşlarında görünen orta boylu, iyi yüzlü biri yanındaki güzel kadının omuzuna elini koydu: "Sevgilim bak, işte beni bekleyen Prag!" dedi. Yolcular tekrar bindiler arabaya, sürücünün kamçısı şakladı, tekerlekler Avusturya İmparatorluğunun, Habsburg Monarşisinin ikinci büyük kentine doğru dönmeye başladı. 1787 yılının ilk günleriydi, otuz yaşlarındaki yolcu çağın ünlü bestecisi W. A. Mozart, güzel kadın eşi Constanze idi. Eğer asıl isteği gerçekleşseydi yönü Prag değil, tam tersi Londra olacaktı Mozart'ın, ancak Salzburg'da oturan babası Leopold'a bu düşününü açıklamak amacıyla 1786 yılı Ekim ayında yazdığı mektuba olumlu cevap alamamıştı. Besteci geziye eşiyle çıkacağını haberlemiş babasına iki küçük çocuğuna bakmasını önermişti. Leopold yaşlıydı, hastaydı, torunlarına bakacak gücü yoktu... 17 Kasım'da kızı Nannerl'e gönderdiği mektupta durumunu daha gerçekçi açıklamış, önerisinden ötürü oğlundan yakınmıştı. Bu durum sanatçıyı bu kez Prag'a yöneltmiş, çocukları kısa süre için anneannelerine bırakıp yola çıkılmıştı.

Mozart'lar bu zengin kültür kentinde içtenlikle karşılandılar. Kont Johann Joseph Thun'un görkemli konağının onur konuğu olmuşlardı.

Her gece bir soylunun çağrısına gidiyor, Salzburg'dan tanıdıkları Franz ve Josepha Duşek tarafından gezdiriliyorlardı. Bu sıcak sevginin önemli bir nedeni de "Figaro'nun düğünü" adlı operanın iki ay önce sahnelenmesi, az görülen bir ilgi derlemesiydi. Eserin melodileri ağızdan ağıza geziyor, her köşeden Figaro'nun ünlü aryası "Non piu andrai"nin ezgisi yansıyordu. Mozart bu sonuçtan büyük kıvanç duymuş, 20 Ocak günü eserin temsilini yönetmişti, ayrıca onuruna düzenlenen konserde "Prag" adıyla bilinen "KV 504 Re majör" senfonisini yorumlatmıştı... Bu olayları "Figaro"yu sahneleyen opera kurumunun müdürü Pasquale Bondini'nin bir siparişi izlemiş, besteci aynı yılın Ekim ayına bir opera yetiştirmesi koşuluyla yüz duka altınlık bir anlaşmayı imzalamıştı. Eser Kont Nostiz'in 1781 yılında yaptırıp Bondini'ye kiraladığı Ulusal Tiyatro'da sahnelenecekti. Güzel günler çabuk geçmiş, Mozart'lar Şubat ortalarında Prag'dan ayrılmışlardı.

Besteci Viyana'ya döner dönmez "Figaro'nun" metin ozanı Lorenzo da Ponte'ye başvurarak eğlendirici olaylarla örülü bir oyun hazırlamasını istemişti. 1749 yılında Venedik yöresinde doğan Ponte eğitimini manastırda bütünleyip papaz olmuş bir Yahudiydi. Dinle alışverişini genç yaşta keserek kuzeye kaçmış, uzun serüvenlerden sonra Viyana'ya gelip İmparator İkinci Joseph'e kapılanmış, saray ozanlığına atanmıştı. Mozart'a "Figaro", "Don Giovanni" ve "Cosi Fan Tutte" gibi ölümsüz üç "opera buffa" metni veren bu ilginç sanatçı daha sonra önce Londra'ya oradan New York'a geçecek, Columbia College'de İtalyanca öğretmenliği yaparken 1838 yılında ölecekti. Onun Mozart'la "Don Giovanni" konusuna nasıl yaklaşıp karar verdiklerini bilmiyoruz. Aynı öykü Gluck'un 1761'de sahnelenen bir balesinde kullanılmış, gene aynı konu daha önce bazı besteciler tarafından ele alınmış İtalyan bestecisi Gazzaniga'nın 1787 yılı başlarında Venedik'te oynanan "Il Convitato di Pietra - Taş Konuk" adlı operasında işlenmişti.

Da Ponte anlaşmaya varıldıktan sonra çalışmalarına koyulmuştur. "Anılar" adlı kitabında anlattığına göre aynı günler boyunca diğer iki besteciye daha, Martin ve Salieri'ye de birer metin yazmak zorundadır. Durumunu İmparatora anlatır, İkinci Joseph "Peki hazır değil misin?" diye sorduğunda şu yanıtı verir eski papaz: "Belki değilim ama deneyeceğim. Gece Mozart için yazacağım, bir yandan Dante'nin "Ce-

hennem"ini okuyarak, sabah Petrarca'yı okurken de Martin'in dizelerine çalışacağım, öğleden sonra Tasso'ya göz gezdirirken Salieri'nin metnini hazırlayacağım." Da Ponte evine gidip çalışmalarını sürdürür. Sağ elinde bir şişe Tokay şarabı, karşısında mürekkep şişesi, sol eli altında ise Sevil tütünü dolu bir kutu vardır, ayrıca hizmetçisinin onsekiz yaşındaki dilber kızı esin kaynakları arasındadır. Böylece Salieri'nin "Assur", Martin'in "L'Arbore di Diana" ve Mozart'ın "Don Giovanni" metinleri doğar. Ancak her üç eser arasında ozanın Mozart'a sevgisi nedeniyle en çok gözetip uğraştığı "Don Giovanni" olmuş, metin taslağını düzeltmesi, düşün ve yargısını bildirmesi için o yıllar Bohemya'da Dux Şatosu kitaplığı görevlisi olarak çalışan Casanova'ya göndermiştir. Bu elyazısı taslak son yıllarda bulunmuştur.

Mozart'ın çok sevdiği İngiliz dostları karı-koca Storace'ler, tenor Kelly ve Attwood yurtlarına dönmüşlerdir. Besteci Mart ayında "Don Giovanni" üzerideki ilk incelemeleri yaparken "Do majör" ve "Sol minör" yaylı çalgılar beşlilerini, "Küçük Bir Gece Müziği" adlı serenadını ve "La majör" keman-piyano sonatını tamamlamış, gene aynı günlerde ders almak üzere Bonn'dan kalkıp gelen on yedi yaşındaki Beethoven'in olağanüstü yeteneğini görmüş ve "Bu gence dikkat edin, bir gün tüm dünya ondan bahsedecek..." demiştir.

29 Mayıs günü babası Leopold'un ölüm haberi besteciyi bir hayli üzmüştür. Ancak verdiği sözü tutmak amacıyla "Don Giovanni" çalışmalarını yoğunlaştırmış, Ekim'in ilk gününden yola çıkarak üçüncü günü Prag'a varmıştır. 6 Ekim tarihli "Prag Posta Kurumu Gazetesi" olaya şu satırlarla yer vermiş: "Ünlü Bay Mozart tekrar Prag'da. Haber aldığımıza göre "Taş Konuk" adlı eseri Ulusal Tiyatro'da ilk kez temsil edilecek."

Prag'da "Don Giovanni"yi oynayacak kadro tümüyle İtalyanlardan oluşmaktadır. Müdür Pasquale Bondini'den sonra grubun önemli kişisi oyun yönetmeni Domanico Gardasoni'dir. Üç kadın, dört erkek şarkıcı yalnız İtalyanca eserlerde görevlidir. Kadınlar; Teresa Saporiti, Caterina Micelli ve müdürün eşi Caterina Bondini, erkekler; tenor Antonio Baglioni, bariton Luigi Bassi, bas Felice Ponziani ve bas Giuseppe Lolli. Mozart'la arasında gönül ilişkisi olduğu söylenen Teresa Saporiti güzelliği ile ünlüdür. Bu kadın uzun yıllar sahnede kalacak,

103 yaşında Milano'da ölecektir. Çağın kaynaklarına bakılırsa genellikle "subret" rollerde görevlenen Caterina Micelli parlak bir sese sahip değildir. Caterina Bondini ise sevimliliği ile Prag halkının sevgilisidir. Tenor Antonio Baglioni'yi Mozart daha sonra tanıyacaktır. Çağın bu pek övülen sanatçısı besteci provalara başladığı günler Venedik'te Gazzaniga'nun "Convitato di Pietra" - "Taş Konuk" adlı eserinde oynamaktadır. Bariton Luigi Bassi sesi ve oyunuyla sürekli alkış derleyen, tüm Avrupa'da tanınmış bir şarkıcıdır. Bas Felice Ponziani özellikle güldürü rollerinde olağanüstü yetenek gösteren, sesini büyük ustalıkla denetleyebilen yetkin bir şarkıcıdır. Bas Giuseppe Lolli ününü Parma ve Venedik'teki başarılarıyla sağlamış, uluslararası övgü derlemiş bir şarkıcıdır. Kurumun dekorcusu ise ressam Jose F. Platzer'dir.

Mozart Prag'a gelirken eserin bazı parçaları henüz bestelenmemiştir; "uvertür", "Zerlina- Masetto"nun korolu giriş ikilisi, "Masetto"nun aryası, ikinci perdede "Don Giovanni-Leporello ikilisi ", "Don Giovanni'nin canzonetta"sı ve perdenin "final"i. İlk temsil için öngörülen 14 Ekim gününe pek az zaman kalmış, provalar sürerken besteci bir yandan eksikleri tamamlamaya çalışmıştır. Mozart eşi Constanze ile önce "Üç Altın Aslan" oteline inmiş, daha sonra Duşek'lerin çağrısı üzerine ailenin "Bertramka" adlı villasına geçmiştir. Opera provaları için temsillerden boş kalan beş gün ayrılmıştır, böyle bir eserin bu kısa sürede oluşması olanaksızdır. Yardıma Saksonya Prensi Anton ile eşi Prenses Maria Theresia'nın Dresden'e giderken Prag'a uğrayışları yetişir, ilk temsil ertelenmiştir. Besteci Viyana'daki arkadaşı Gottfried von Jacquin'e 15 Ekim'de şu satırları yazar: "Eğer operanın temsil edildiğini sanıyorsan yanılıyorsun. Önce buradaki sanatçılar böyle bir eseri oluşturmak için Viyana'dakilerin yeteneğine sahip değiller. Sonra da gelişimi izleyen bazı zorluklar engelledi belirlenmiş gündeki temsil: "

Da Ponte de Ekim başında Prag'a ulaşır 8 Ekim tarihli "Prag Posta Kurumu Gazetesi" şöyle haberler bu olayı: "İmparatorluk Kraliyet Saray Ozanı Venedikli Bay da Ponte birkaç gün kalmak üzere Prag'a gelmiştir." Provaların bazılarında bulunan ozan bu kentte çok kalmayacak, izni sona erdiğinden ötürü 14 Ekim'de Viyana'ya dönecektir.

Temsilin ertelenmesi besteciyi rahatlatmış, rol dağıtımı kesinleşmiştir. Don Giovanni (Luigi Bassi), Donna Anna (Teresa Saporiti), Don Ottavio (Antonio Baglioni), Commedatore (Giuseppe Lolli), Donna Elvira (Caterina Micelli), Laporello (Felice Ponziani), Masetto (Giuseppe Lolli), Zerlina (Caterina Bondini). Görüldüğü gibi Lolli iki rolde görevlenmiştir. Mozart eksikleri tamamlarken şarkıcılarla bazı çelişkilere düşmüş, örneğin ünlü "La ci darem la mano" ikilisini Bassi'nin isteği üzerine beş kez değiştirmek zorunda kalmıştır. Ayrıca oyun düzenini sahne olanaklarına uygulamak da bazı değişimlere yol açmıştır. Tenor Baglioni anılarında şu olayı anlatır: "Birinci perde bitiminde Zerlina rolündeki Bn. Bondini çapkın Don Giovanni'nin saldırısına uğradığında atacağı çığlığı bir türlü zamanına oturtamıyordu. Mozart orkestranın başından ayrılarak sahneye geldi, provayı başlattı, Bn. Bondini'ye bir çimdik attı, kadıncağız can havliyle haykırınca 'İşte şimdi oldu, böyle bağırmalısınız!' dedikten sonra yerine döndü."

"Don Giovanni" uvertürünün yazılışı partisyon üzerindeki tarihten de anlaşılacağı üzere temsilden bir gece öncedir. Eşi Constanze ikinci kocası Nissen'e olayı anlatırken Mozart'ı uyanık tutmak için sürekli kahve verdiğini, öyküler anlattığını açıklamıştır. Kuşku götürmeyen nokta bestecinin uvertürü uzun süre önce tasarladığı zamanı geldiğinde bir gecede kağıda geçirdiğidir.

İki perdelik "dramma per giocoso - eğlenceli oyun" "Il Dissoluto punito, ossia Don Giovanni - Cezalandırılan Kötülük veya Don Giovanni" 1787 yılının 29 Ekim günü ilk kez temsil edilir. Başarı büyüktür, alkışlar dakikalar sürer ve 3 Kasım tarihli "Prag Posta Kurumu Gazetesi" şöyle haberler olayı: "İtalyan Opera Trupu 29 Ekim'de büyük usta Mozart'ın "Don Giovanni" adlı eserini ilk kez sundu. Meraklılar ve müzikçiler böyle bir operaya rastlanmadığı noktasında birleşiyorlar. Eseri yöneten Bay Mozart orkestra başına her geliş gidişinde dakikalarca alkışlandı. Herkes böylesine güç bir eserin bu kadar kısa sürede hazırlanmasına şaşıyor. Her görevli oyuncular ve orkestra bu sonuç için canla başla çalışmış olmalı, Bay Guardasoni'nin hazırlattığı dekor ve giysiler çok güzeldi. Salonu dolduran seyirciler hayranlıklarını uzun gösterilerle belirttiler."

Mozart'lar bu başarı üzerine "Bertramka" Villasında Kasım ortala-

rına dek kalacaklar, ayın, 12. günü Viyana'ya döneceklerdir. 15 Kasım günü büyük besteci Gluck 73 yaşında olduğu halde ölür. İkinci Joseph yerine Saray bestecisi olarak Mozart'ın atanmasını emreder. Ancak verilecek aylık Gluck'la kıyaslanmayacak kadar azdır. "Don Giovanni" 1788 yılının 7 Mayıs günü ilk kez sahnelenir Viyana'da. Yetersiz sanatçılarla gerçekleştirilen oyun başarısızlığa uğrar. Da Ponte'ye bakılırsa İmparator şöyle der besteciye "Tanrısal bir eser, Figaro'dan da güzel fakat Viyanalıların dişine göre değil." Ve, Mozart'dan şu yanıtı alır: "Çiğnemek için onlara biraz zaman bırakalım."

Doğruydu İkinci Joseph'in yargısı, doğruydu Mozart'ın düşünü, "Don Giovanni"nin içerdiği olağanüstü nitelikleri sezmek için çok zaman geçmedi, yayılıverdi güzeli sevenlerin ülkelerine. Esrarlı, büyülü önceliklerle örülmüştü eser. "Traji-komik" konusunda ise trajedinin nerede, komedinin nerede başladığını, nerede bittiğini kestirmek olanaksızdır. Keskin çizgili karakterlerin müziksel belirtilişindeki eşdeğer çaba da esrarlıdır. Kötü'nün yanında iyiler, intikamcılar, dalkavuklar, kıskançlar, tutucular, saflar, akıllılar; Mozart'ın dehası tümünü aynı renk ölçüsü, aynı desene uğraşısıyla resimlemişti. Onun bu sırrını tek bir inanca bağlamak gerekiyordu; insan sevgisi... Bu duygu değil mi onun kaleminden doğan her sesi kalbimizde aynı sıcaklıkta tutan.

BİR SENFONİK ŞİİR BAŞYAPITI: "DON JUAN"

Büyük besteci Richard Strauss seksenbeş yıllık yaşamı boyu verdiği yapıtlarıyla ne yapmış, neyi amaçlamıştı. Müzik yazarı Hans Mersmann sanırım somut bir yanıt bulmuş: "Richard Strauss'da romantiklerdeki geçmişe, ya da iç evrene dönük bakışlar yerine durmadan inceleyip arayan çağdaş gözler vardı. Onda sanat kuşkusunun ağırlığını her zaman koruduğu kesindir. Onun için önemli olan "ne" değil "nasıl"dı. Bu nedenle de çalgılaması, orkestralama hüneri ezgisel buluşlarına karşın daha üstün kalmıştı hep. Eski Napoli beste okuluna bağlı bestecilere dünya saygınlığını sağlayan özelliklere sahipti tüm yapıtları; tını güzelliği, tempo coşkusu, esneklik, devinim ve renk. Getirdiği beste kültürü çağına özendiri sağlamış, verimindeki dinamizm yapıtlarının en uygun yerlerine yeterli etkinliği ulaşmıştır."

Richard Strauss güçlü ve etkili orkestra dilinin saltanatını otuz yaşına dek sürdürmüş, bu dilin esinindeki etkin gücü artık yanıtlayamadığını anlayınca operaya yönelmişti... 1904 yılında sahnelenen "Guntram" adlı yapıtının başarısızlığı yıldırmamıştı Bavyeralı sanatçıyı. Yapıtın partisyonunu bahçesine gömmüş, üzerinde şu tümce bulunan bir taş dikmişti: "Burada onurlu ve yürekli genç Guntram yatıyor. Zavallı halk şarkıcısı babasının senfonik orkestralaması sonucu acımasızca öldürüldü. Huzur içinde uyusun!" Bestecinin en acı eleştirilere uğradığı dönemdir bu... Sanat ve müzik çevrelerinde ağızdan ağıza şu tekerleme dolaşıyordu: "Richard olacaksa Wagner olsun, Strauss olacaksa Johann olsun."

Bestecinin senfonik ürünleri yirmi yaşlarında bir senfoniyle başlar, onu "İtalya'dan" adlı senfonik fantezi, "Macbeth" adlı senfonik şiir ve "Don Juan" adlı bir başka senfonik şiir izler. İşte bu son yapıt 24 yaşındaki besteciye onur kapılarını açıvermiş, genç yaşta üne ulaştırmıştı.

"Don Juan" efsanesinin geçmişi çok eskilere uzanır. Ama edebiyat alanında ilk kez İspanyol yazarı Tirso de Molina'nın 1630 yılında sahnelenmiş "El Burlador de Seville" adlı oyunuyla görülmüştür. Daha sonraları aynı konu Zorilla, Molière, Alfred de Musret, Alexandre Dumasfils ve George Bernard Shaw'ın oyunlarında sürüp gitmiş, 18. yüzyıldan başlayarak Fransız bestecisi Le Tellier, İtalyan bestecileri Righini, Tritto, Gardi, Gazzaniga ve Mozart'ın yapıtlarıyla opera sahnelerine de girmiştir. Huzursuz soylunun kadın düşkünü serüvenci, korkusuz şövalyenin öyküsü edebiyatta Lord Byron'un yazdığı destanla yer aldıktan sonra 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca yaşamış Macaristan doğumlu ozan Nikolaus Lenau'nun bir şiiriyle bir kez daha ölümsüzleşmiştir. Ozan yepyeni bir Don Juan çıkarmıştır insanlığın karşısına: idealci, düşünür, kadın yetkinliğinin arayıcısı ve kovalayıcısı, sonunu bilen ve kestiren bir mistik.

Lenau'nun şiiri 1844'de yazılmış, ozan ertesi yıl Viyana yöresindeki Oberdöbling'de bir akıl hastanesine yatırılmış, yaşamı beş yıl sonra gene orada tükenmiştir. Lenau'nun "Don Juan" adlı şiirini çevirmeye çalıştım...

Sonsuza uzanan sihirli evrende
Zarif, güzel kadınların oluşturduğu
Şehvet kasırgasını aşıp
Dudaklara öpüş isterim ben.

Ah dostum!
Her güzelin açılıp saçıldığı
Oylumlardan geçerek
Önlerinde diz çöküp
Zafer isterim ben.
Bıkkınlık ve bitkinlikten kaçıp
Taptaze ve dinç girerim
Güzeller hizmetine,
Bayılırım onların her çeşidine.

Bir kadının nefesi bugün bahar
Yarın belki zindan havası.

Aşkımla durmadan gezerim,
Yalnız gençleri severim.
Yıkıntı ve kalıntılardan
Tapınak olmaz derim.

Evet, hep yeniye tutku, tutkudur ama
Bırakmaz şuradan oraya atlamaya
Şurada ölebilir, başlar orada sıçramaya,
Tutku kendini bilir de
Pişmanlık tanımaz.
Dünyada tek sayılan her güzellik gibi
Hoşuna giden her kadına aşk.
İleri hep yeni zaferlere!
Gençlikte ateşli nabzın attığı sürece.

Beni sürükleyen zevkli bir fırtınaydı
Esti savurdu, suskuda bıraktı,
Özlenip istenenler yitti,
Belki o hep küçümsediğim
Ahretten bir yıldırım
Aşk gücüne çarpıp eritti.
Dünya birden çölleşti,
Sanırım yakıtı tükendi.
Ocak söndü soğudu,
Karanlıklar koyulaştı.

Richard Strauss bu şiiri 24 yaşındayken tanımış, dizelerinde saklı olağanüstü öğeleri sezmiş, plana saygılı kalarak taslağı yapmıştı. Lenau'nun "Don Juan"ı zevk, düşün ve inancına uyarlı özellikleri tek bir kadında bulamayacağını bilmekte, ama umutsuzluğa kapılmadan aramakta, durmadan aramaktadır. Başarısızlığa uğrayınca da yenilgiyi kabul edip şeytana teslim olmaktadır.

Senfonik şiirde üç ayrı ezgisel tümceyle simgeleşir Don Juan; bunlardan ilki yapıtı başlatır; fırtına benzeri tüm orkestrada eser. Kahramanın huzursuzluğunu çizen bu tını yumağını bu kez tutkusunu simgeleyen ikinci bir tümce izler, kornoların sunduğu ünlü tema ise gu-

rurlu ve onurlu Don Juan'dır. Senfonik örgüyü başta obuanın şarkısı olmak üzere kadın simgesi pek çok tümce bütünler. Senfonik yapı onun yitişidir;

Belki yakıtı tükenmiş,
Ocak sönmüş soğumuş,
Karanlıklar koyulaşmıştır.

Don Juan ilk kez 1889 yılında Weimar'da bestecinin yönetiminde çalınmıştı. 1930 yıllarında Viyana'daki bir konserde yapıtı Viyana Filarmoni Orkestrasını müzik tarihinin ünlü yöneticisi Wilhelm Furtwaengler çaldırır. Salonda Richard Strauss ve eşi Paulina de Ahna da bulunmaktadır. "Don Juan" bitince kadın "Ah!" diye bağırır, "yeni yepyeni bir yapıt doğdu. Ne tanrısal sanatçı şu Furtwaengler." Don Juan'ın tam tersi karakterde, gözü yaşamı boyu eşinden başka kadın görmemiş, kılıbıklığı ile tanınmış besteci ağlamaklı bir yüzle göğsünü göstererek "Karıcığım, der, acaba şu zavallı kocanın hiç mi rolü yok bu doğumda..."

MÜZİK SANATINA SAVAŞIN ETKİSİ

Büyük Rus yazarı Lev Tolstoy 1865'de başlayıp dört yılı aşan bir sürede bitirebildiği "Savaş ve Barış" adlı romanında bilindiği gibi Napoleon'un 1812 yılı Rusya seferinin dev bir panoramasını çizmişti. Savaşın anlamsızlığını, insan içgüdüsündeki tutku ve eğilimlerin hangi koşul altında olursa olsun bastırılamayacağını savunan yapıtı izlerken müzikseverler zaman zaman gene bir başka Rus sanatçısını Piyotr İlyiç Çaykovski'yi ve onun bir yapıtını anımsamışlardır sanırım: "1812 Uvertürü"

Yapıtın ısmarlama ürünü olduğu biliniyor. Ancak günümüze dek ışınlanamayan yönleri de var yazılış nedeninin. Bir söylentiye ve bazı belgelere bakılırsa uvertürü 1880 yılında Moskova Konservatuarı Müdürü Nikolay Rubinstein kentte açılacak fuar için istemişti. Bestecinin bu noktaya koruyucusu Bn. Nadejda von Meck'e ve orkestra yöneticisi Nepronvik'e yazdığı mektuplarda değindiği açık.

Beri yanda Çaykovski'nin yakın arkadaşlarından Kaşkin ise "1812 Uvertürü"nün Napoleon"un Rusya'ya saldırısından sonra ülkenin kurtuluşunu simgeleyen Moskova Katedrali'nin tekrar hizmete girmesi nedeniyle bestelendiğini savunuyor. Napoleon'un barış içindeki Rusya'ya girişinin anlatımıyla başlayan, Borodino Savaşı ve Moskova'nın yanışından sonra Fransızların trajik yenilgi ve kaçışını anlatan yapıt Çaykovski'nin Kamenka'daki villasında yazılmıştı.

Yapıtın Katedral önündeki alanda top sesleriyle yorumlandığına dair bir nota rastlanmamıştır bir yerde. Oysa bu yorum çok görkemli olacak, yöneticinin sehpasındaki düğmelere basılmasıyla topların ateşlenmesi işareti verilecekti. Buna karşın Çaykovski'nin İmparatorluk

Müzik Derneği başkanı, orkestra yöneticisi Eduard Nepravnik'e yazdığı şu mektup var elde: "Geçen kış Nikolay Rubinstein'ın isteği üzerine 1812 adlı bir uvertür besteledim. Acaba çalınmasını sağlar mısınız? Doğrusu değerli bir yapıt sayılmaz. Eğer bir senfonik konser programına uyarlı bulmazsanız kararınız beni şaşırtmayacaktır." Gerçekten de Nepravnik yapıtı hasıraltı etmiş, 1812 Uvertürü ilk kez 1882 yılı 20 Ağustos günü Moskova Sanayii Fuarı nedeniyle yalnız Çaykovski'nin yapıtlarından düzenlenen bir konserde çalınmıştır.

Besteci, koruyucusu Bayan Nadejda von Meck'e yazdığı bir mektupta yapıtını çok gürültülü, esinine güç verecek ısı ve coşkudan yoksunluğundan ötürü sanat değeri olmayan bir ürün olarak nitelemiştir. Yapıt, barış içindeki Rusya'yı tanımlayan sakin ve huzurlu bir havayla başlar. Borodino Savaşını anlatan bölümden sonra gelişir. Tanrı Çarı Korusun adlı Rus ulusal ezgisi Fransızların "Marseillaise" adlı ulusal ezgisini bastırarak zaferi simgeler, yapıt bu zaferin görkemli kutlanışıyla biter.

Savaşın temelde insanlık dışı bir eylem olmasına karşın sanatçı esinini sarsıp bazı ürünlerin doğmasına yol açtığını biliriz. Yalnız edebiyatta savaştan esinli düzyazı ve şiir örnekleriyle resim sanatındaki yapıtları anımsamak bu gerçeğin ne bol kanıtı olduğunu kanıtlamaya yeter artar. Bu etkiden müziğin bazı yüce dehaları da kurtulamamış, her ne kadar gerçek sanat değeri taşımasa da verdikleri ürünlere imza atmaktan kaçınmamışlardır. Beethoven'in "Wellington'un Zaferi", ya da "Vittoria Savaşı" adlı yapıtı bu gözleme açık bir kanıttır. 1813 yıllarında İngiliz Dükü Wellington'un İspanya'da Napoleon ordusuna karşı kazandığı başarı sanatçıyı coşturmuş, toplu tüfekli bir orkestra parçası doğmuştur.

Beethoven açısından kaderin iki yönlü oyununu yansıtır "Wellington'un Zaferi": gençliğinde içtenlikle bağlanıp özgürlük kahramanı olarak selamladığı bir adamın yenilgişi onuruna bestelemesi, ölümsüz verimin yazarı olarak bu türlü bir kuru gürültüyü imzalaması. Yapıt önce metronomu bulan Maelzel'in yaptığı "Panharmonikon" adlı uydurma müzik otomatiği için düzenlenmiş, daha sonra orkestraya uygulanmıştır. Top, tüfek seslerinin de yer aldığı bu savaş müziğinin ilk yorumunda orkestra üyelerine Viyana'nın o çağdaki en tanınmış mü-

zikçileri de katılmış, Beethoven 1813'deki bu olayda belki yaşamında duymadığı alkışı derlemiştir.

Çağdaş sayabileceğimiz bir bestecinin, Richard Strauss'un "Bir Yiğidin Yaşamı" adlı senfonik şiirinde savaş bölümü müzikte aynı konunun başarılı bir anlatımı olarak kabul edilir. "Bir Yiğidin Yaşamı" sanatçının 34 yaş verimidir. İlk kez 1899 yılında Frankfurt'ta çalınmıştır. Kendisinin de zaman zaman değindiği gibi yiğit kendisidir bestecinin. "Yaşamım bir Napoleon, bir İskender kadar ilginçtir." dediği bilinir yarı ciddi yarı şaka. Dış görüntü ve dışa dönük davranışlar yiğit olmak için yeterli değildir besteciye göre. Önemli olan insanın iç evrenini, duygusal birikimini yiğitçe kullanmasıdır. Bu inanca hak verdiren yön yapıtta savaştan sonra zaferin kutlanmasına yer verilmeyişi, yiğidin bir tür dünyadan kaçış olan ölümü ve kendi oluşumuna karşı elde ettiği başarıdır.

MÜZİK KENTİ VİYANA'DA HALKIN MÜZİĞİ

Viyana'nın müzik sanatındaki, özellikle sanat müziğindeki önemini hep biliriz. Yaşamını yüzyıllarca sürdüren bir İmparatorluğun başkenti, kültür ve sanatın da ilginç kaynaklarından biri sayılmış, pek çok düşün ve sanat adamı verimleri için uygun ortamı orada bulmuştur. Bunlardan yalnız müzikçilerin birkaçını saymak sanırım bu tarihsel gerçeği bir kez daha belirlemeye yetecektir; Gluck, Mozart, Haydn, Beethoven, Salieri, Brahms, Mahler ve daha pek çokları... Viyana halkı sanat müziğine eğilim yönünden kuşkusuz hâlâ yüksek bir orantı oluşturmakta... Ama gene kuşkusuz bütün kent insanları her an her fırsatta opera, senfoni, konçerto, sonat ve üçlü, dörtlü, beşli de dinlemiyor doğal olarak... Her tür müziğin iyisini seçiyor, ünlü içkievlerinde de bir tür halk müziğini yeğ tutuyor.

Viyana'ya gitmiş olanlar kentin dört bir yanına yayılmış köy ve semtlerden bazılarının kendisine özgü üzümlerden üretilmiş şaraplarla ve bu şarapların gene kendine özgü gelenek ve törelerle tüketildiği içkievleriyle ün yaptığını görmüşler, şarapların tadına bakmışlardır. Bu köylerden Grinzing, Sievering, Gumpoldskirchen, Mödling, Stammelsdorf hemen tüm şarapseverlerce bilinir. "Yılın Şarabı" anlatımının kısaltılmasından türemiş "Heurigen" dedikleri içkievlerinin özellikleri nelerdir Viyana'da? Birbirini tanıyan, tanımayan, kadınlı erkekli her yaştan, her soydan, her sınıftan insan büyük masif masalar çevresinde toplanıp, selam sabahtan sonra tertemiz, sağlıklı kızların dörtte bir litrelik bardaklarla getirdikleri şarap türlerini tadarak siparişleri verirler. Şarap sağlandıktan sonra sıra yiyecek sorununa gelir. Yiyecek açık büfeden sağlanır "Heurigen"lerde... Bu büfelerin alışılmış yiyecekleri arasında turşu, peynir, salata ve sosis türleri sıcak sıcak fırın-

lanmış sığır dili ve domuz kızartması özellikle rağbet görür. Bunlardan yeterince istenip tepsiye konur, gene yeterince tabak, çatal, bıçak, kağıt peçete alınır ve masaya yollanılır. Artık yiyip içip sohbet etmemek, şarkı söylememek için neden kalmamıştır. Bu sohbetler dostça, arkadaşça yapılır, bağrılıp çağrılmaz, tartışılmaz, hele kavga hiç edilmez, yalnızca gülünür ve söyleşilir... Ama çevrede kimseyi rahatsız etmeden, sevgiyle, saygıyla... Böyle ortama "Gemütlichkeit" diyor Viyanalılar ve Almanca konuşan uluslar. Türkçe belirli ve tam bir karşılığı yok bu deyimin. Keyif, zevk, rahatlık, mutluluk gibi ad ve sıfatların tümünü beraberce anlatan bir deyim bu.

Peki bu ortamda müzikseverliği ile ünlü Viyanalı ne dinler acaba? Kendine özgü şarap, kendine özgü yemek ve elbette kendine özgü müzik. "Schrammelmusik" denir bu müziğe... Ve çoğu kez şarkılar oluşturur dağarını. 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Schrammel adlı iki müzikçi kardeşten gelir bu ad; Johann Schrammel 1850'de doğmuş, 43 yıl yaşamış, Joseph Schrammel 1852'de doğmuş gene garip bir rastlantıyla 43 yaşında ölmüş... İkisi de kendi kendilerini yetiştirmişler ve genç yaşta Viyana eğlence yaşamına atılıp kurdukları üçlü ile tanınmışlar. Bu üçlüde Johann keman, Joseph klarnet ve Strohmayer adlı bir müzikçi gitar çalarmış. Üçlünün gördüğü ilgi üzerine benzer gruplar doğup hızla yaygınlaşmış. Günümüzde bir Schrammel topluluğu genellikle iki keman, akordeon ve gitardan kurulu. Bu tür müziğin inceliklerini tanımak, öğrenmek kolay değil, yıllar sürüyor... İçkievlerindeki Schrammel topluluklarının orta yaşlılardan oluşmasına baş neden bu özellik. Schrammel müziğinin ana dağarını şarkılar oluşturur. Genel karakterleri beste ve sözleriyle pek iyimser değildir bu şarkıların. Doğaya özgü melankoli, derin ve içli bir duyarlık karışır bu ezgi ve dizelerde... Dinlediğinizde geçen yüzyılın ünlü Avusturya başbakanı Metternich'in "Asya Viyana'da Yarış Caddesinden başlar..." sözüne hak vermemeniz olanaksızdır... Schrammel şarkılarının belki en ünlüsü "Wien Wien nur du allein..." - "Viyana Viyana yalnız sen..." adıyla bilinir. Rudolf Sieczynski adlı bestecinin bu ölümsüz melodisi 1912 yılında yayınlanmış, ünlü tenor Richard Tauber'den başlayarak pek çok şarkıcının en sevdiği ezgiler arasına katılmıştı... İşte dizelerinden bazıları:

Viyana Viyana yalnız sen
Düşlerimin kenti kalmalısın her zaman...
Oradadır eski yapılar,
Oradadır en sevgili kızlar...
Mutlu ve iyimserim yalnız orada...
Viyana'da, Viyana'da...

Bir diğer Schrammel şarkısı: "Şarap tad verir yaşamımıza..." Şarkı 1949 yılında 75 yaşında ölen Edmund Eysler'in "Gülen Koca" adlı operetinden... Şarap baş konu doğal olarak:

Yirmisinde tadı aşktır şarabın
Otuzunda tadı gene aşktır şarabın
Kırkında öpüşler sürdürür lezzetini
Ellisinde öopüşler yitirir etkisini
Yaşlılıkta soğur artık yavaşça ısılar...

Kente özgü bir başka şarkı örneği daha: "Mei Mutterl war a Weanerin" "Anacığım Viyanalıydı" Küçük minik şeyler almancada "chen" takısını Viyana'da "L" takısını alıyor: anne anlamına gelen "Mutter"den bir örnek; bizler "anacık"diyoruz almanlar "Mutterchen", Viyanalılar "Mutterl" Almancada şarkının adı şöyle" "Meine Mutterchen war eine Wienerin"... Viyana'da ise böyle: "Mei Mutterl war a Weanerin"

Peter Kreuder'in bir melodisi Viyana'da çok sevilir: "Sag beim Abschied leise Servus" - Vedalaşırken yavaşça "Selam!" de yeter"... Ozan Langsfelder'in yazdığı dizelerde genel anlam şu: "Vedalaşırken hafifçe "Selam! de yeter... Böylece şaraba ve aşka tekrar kavuşursun, Allahaısmarladık veya elveda deme, bulamazsın onları bir daha..."

ÇAĞIMIZIN İLGİNÇ BİR MÜZİK ADAMI SLAVA (MİSİTİSLAV ROSTROPOVİÇ)

Yıldız Sarayının Şale Köşkündeki süslü salonu dolduran müzikseverler sanırım böyle bir olaya kolay tanık olamayacaklardır bir daha... İki sanatçı yer almıştı dinleyenlerin karşısında; biri buğday tenli, koyu kahverengi gözlü, simsiyah saçlı, uzunca boylu kırkbeş yaşlarında bir kadın, diğeri gene uzunca boylu, şaçı dökülmüş, gözlüklü elli yaşlarında bir adamdı... Ünlü müzikçileri bir Akdeniz gezisi boyunca Renaissence adlı gemide ve uğranılan limanların ilginç köşelerinde yolcularına dinleten bir Fransız turizm kurulunun davetlisiydi bu sanatçılar ve ikisi de öteden bu yana müzikseverlerin ilgisini derleyip dururlardı. Kadın, Moskova'nın Bolşoy Tiyatrosu şarkıcılarından Galina Vişnevskaya, erkek, eşi viyolonselci Misitislav Rostropoviç'di... Viyolonselci piyanoya geçti, notaya hiç gerek görmeden sopranoya eşlik etti... Ve Çaykovski'nin pek çoğumuzca bilinmeyen şarkılarından yirmiye yakın örnek yansıdı Şale salonunda...

İstanbul müzikseverlerine unutulmaz bir akşam yaşatan bu iki sanatçıdan Rostropoviç önemli bir göreve başladı yıllar önce: Washington'daki Ulusal Senfoni Orkestrası yöneticiliğine getirildi. Amerikalılar, pek çok uzmana göre çağımızın bu büyük viyolonselcisini bir başka alandaki niteliğiyle görevlendirdiler, hem de geleceğe uyup Misitislav adını kısaltıp Slava yaparak... İlk konserine Leonard Bernstein'ın kendisi için bestelediği Slava adlı senfonik uvertürüyle başlayan sanatçının 1930'larda kurulan topluluğa yeni bir yaşam vereceğine inanılmıştı.

Slava'nın orkestra yöneticiliğinde uzun bir geçmişi ve tecrübesi yoktu ama olağanüstü müzik yeteneği, pek az görülen duyarlığı, her üstün müzik adamı gibi şaşırtıcı belleği bu işin üstesinden kolayca ge-

leceğine inandırıcı kanıtlardı... Orkestra üyeleriyle eşit koşullarda çalışmayı prensip edinen sanatçı daha ilk gün onlardan kendisini Slava adıyla çağırmalarını istemiş, onlardan yüksek bir kürsüye çıkmamış ve şöyle demişti: Slava basına "Bazı orkestra yöneticileri orkestraya sanki sadece benim için ve bencilliğimi tatmin için çalacaksınız der gibidirler. Hayır, orkestra üyeleri, yöneticilerinin bir tanrı olduğunu kabul etmek zorunda değillerdir. Ben, bizim en önemli tanrımız sayılan müziğe hizmet ederim. Üyelere şöyle derim sık sık: 'Siz ne benim ne de sizin için çalıyorsunuz. Önce müzik, sonra Washington için, halk için çalıyorsunuz.' "

Slava aslında ününü yıllar önce yapmış, saygınlığını gene yıllar önce kazanmış bir sanatçıdır. Japon yönetici Seiji Ozava şöyle der onun için: "Slava müzik yapmaz, hisseder. Onun müziği kendi gerçek karakteridir. Yaşamını yönetir o..." Leonard Bernstein'ın yargısı şöyle: "Slava her konuda özgürlük tutkusudur. Bu tutku nedeniyle bazı kez bir yapıtın biçimini bile bozmuş gelir insana... Derinlemesine bir sevgi ve bağlılığın sonucu olduğuna inandığım bu özelliği, bu abartılı yorum eğilimi bazı dinleyicide şok etkisi uyandırır. Ama bu ondaki fantastik bir oluşumun ürünüdür." Jehudi Menuhin'e bakılırsa özgür tempo anlayışı "rubato" Slava'nın varoluş nedenidir... Şöyle diyor: "Kuru metronomik ölçülerle yetinmez o... Bir yaylı çalgı çalan sanatçı olarak müziksel tümcenin ne demek olduğunu pek çok yöneticiden daha iyi bilir."

Rostropoviç 1927 yılında Hazar Denizi kıyısındaki Baku kentinde doğmuştur. Anası Sofia piyanist, babası Leopold viyolonselciydi, kızkardeşi Veronika da kemancı olacaktı... Nitekim Veronika Moskova Filarmoni Orkestrası üyelerindendir. Böylece Slava tam bir müzik ortamına düşmüş, dört yaşında piyanoya oturmuş, sekiz yaşına gelince de babası şöyle demişti ona: "Sen viyolonsel çalacaksın!" Aile çocukların daha iyi öğrenim yapabilmeleri amacıyla 1934 yılında Moskova'ya göçmüş, ancak tek bir küçük odada yaşam zorunluğu doğmuş, baba 1940'da ölmüş, yokluk bütün ağırlığı ile sürerken çocuklar Moskova Konservatuarına girebilmişlerdir. Slava o yıllarda yaşamak ve ailesini yaşatmak için günde üç dört saat marangoz çırağı olarak çalışmıştır... Şöyle der o yıllar konusunda: "Bazan hiç durmadan 48 saat

çalışırdım... Tanrı saydığım bazı ustaların özelliklerini kendime toplamaktı amacım. Piyatigorski'nin tınısını, Casals'ın düşününü ve kişiliğini, Fournier'nin duygu ve güzellik görünüşünü derlemekti tek isteğim..."

1948'de iki büyük Sovyet bestecisinin, Prokofiyef ve Şostakoviç'in batıya dönük olduğu savunulan yapıtları nedeniyle suçlanmaları üzerine Slava onların yanlısı olarak çıkar ortaya... Daha da öteye giderek hastalanan Şostakoviç'i bulunduğu Kurgan kentinde görmeye kalkar, kent hastanesinin çok yetersiz, trajik durumundan öylesine etkilenir ki müzikçileri toplayıp beraberce işçi gibi çalışarak bir ek binanın yapımını sağlar. Bu sırada Rostropoviç otuz yaşlarındadır, Prag ve Budapeşte'de birincilik ödülleri kazanmış, ülkesinde madalyalar almış, halk sanatçısı olmuştur, ünü Batı müzik çevrelerine yayılmış bulunmaktadır.

Slava eşi Galina'yı ilk kez Bolşoy'daki bir temsilde görür, güzelliğine hayran kalır. Beş yıl sonra ona Prag'da rastlar, delice sever, evlenme önerir... İki sanatçı imrenilecek bir çift olmuştur... Moskova'da lüks bir apartman daireleri, kent yöresinde büyük, havuzlu daça denilen villaları, lüks otomobilleri, her türlü olanakları vardır... Kızları Olga ve Elena doğmuş, mutlulukları katmerlenmiştir... Ancak 1960 yıllarında yazar Soljenitsin olayı başgösterir... Ünlü yazar basın tarafından tutucu batı propagandasının bir gereci gibi suçlanınca bir ara Slava'nın daçasına sığınır... Soljenitsin'e 1970 yılında Nobel Edebiyat Armağanı verilmesi nedeniyle suçlamalar yinelenince müzikçi bu tutumu açık bir mektupla protesto eder... Ancak ailece gözde düşmüşlerdir. Radyo ve Televizyondan uzaklaştırılmış, dış turnelerden yoksun kalmışlardır. 1974'de Leonard Bernstein Moskova'ya giden bir senato grubuna anlatır durumu, yardımcı olmalarını ister. Onların ricası üzerine Rostropoviç'e ailece pasaport verilir... Ancak o Soljenitsin gibi sürgün edilmemiş, her yıl ülkesinin elçiliğine uğrayıp yeniden izin alması zorunluğu konmuştur.

Ailenin kızları günümüzde New York'taki Julliard müzik okulunda öğrenci... Galina Avrpa sahnelerinde kısa süre öncesine kadar alkışlanıyordu. Ailenin Paris, New York ve Lausanne'da birer katı var... Slava bir tek viyolonsel resitalinden onbeşbin dolar alıyor. Ulusal Orkestradan aylığı dokuzbin dolar... Olağanüstü çalışma temposu

onu yoruyor doğal olarak... Geçtiğimiz yıl bir konserde Dvorak'ın viyolonsel konçertosunu yorumlamak üzere gelip Baston Senfoni orkestrası önünde yerini almış, yapıtın uzun orkestra girişinde uyuyakalmış, yönetici Seiji Ozava giriş işaretini verdiğinde birden uyanmış ve şöyle demişti yöneticiye Slava: "Orkestra bu girişi öyle güzel çaldı ki kendimden geçmişim... Lütfen yapıtı baştan alın!"

Slava'nın düşkünlüğü çalgısına, sofrasına, karısına, dostlarına ve votkasına... Dostları arasında en önemlileri sürgündeki bazı vatandaşları, yazar Soljenitsin, ozan Brodski ve bale sanatçısı Barişnikov... Aslında herkesle dost Slava... Herkese sarılıp öpen, espri yapan bir insan... Orkestrayı çalıştırırken yaptığı benzetişler verdiği öğütlerin bazılarını derledim:

"Güçlü atılım" için kullanılan "sforzando" terimini şöyle yorumlamış üyelere: "Bu sforzando'yu öyle yapmalısınız ki dinleyiciler arasından en az dört yaşlı kadın kalp krizi geçirmeli..."

Brahms'ın bir çeşitlemesinin provasında: "Arkadaşlar bu bölümü sürünerek yürüyen bitler gibi çalın..."

Bir viyolonsel öğrencisine: "Çalarken ruhunuzun penceresini açın..."

Öğrenci bir süre çaldıktan sonra: "Pencereleri açtınız ama içeri kirli hava girdi..."

Yumuşak çalış için: "İpek tuvaletli bir kadının fısıltılı yürüyüşüne benzesin çalışınız."

Keman grubuna: "Parçalanmış elmalı pasta gibi çaldınız. Şimdi lütfen beraber..."

Aksanlı çalış için: "Biri tam, öbürü sıkan bir çift ayakkabıyla yürür gibi çalınacak bu bölüm..."

Yaylı çalgılar grubuna: "Piste güm diye inen pilota benzemeyin. Yavaşça süzülün, süzülün ve tekerlekleri piste yavaşça değdirin..."

Seslerin yoğunluk yitirişi "diminuendo"yu şöyle tanımlıyor orkestraya Slava: "Duygulu olacak... Yoksa komşuların yakınışı üzerine radyoyu kısar gibi değil..."

Piatti denilen zillerin vuruşu için öğüt: "Zilleri öyle vurun ki herkes Washington'daki tüm camlar kırıldı sansın..."

Tremolo, yani titreşimli yorum: "Takma dişli bir acuzenin tıkırtı ile karamela yemesi gibi olacak..."

Lirik bir bölüm için: "Seni seviyorum diye bağırmayın, seni seviyorum diye fısıldayın..."

"Subito forte" birden yüksek sese çıkış için: "Sevgilinizle başbaşasınız. Odaya birden karınız girdi... İşte subito forte..."

BEETHOVEN'İN SENFONİ VE SONATLARINDAN EZGİLERLE DOĞAN ŞARKILAR

Friedrich Silcher adını koyu müzik meraklıları arasında bile duymuş olanların pek çok olmadığını rahatlıkla savunabiliriz. Geçen yüzyılın ortalarında Almanya'nın Schwaben adlı bölgesinde yaşamış, Tübingen Üniversitesinde müzik bölümü yöneticiliği yapmış, 71 yaşında gene aynı kentte ölmüş Silcher... Yaşamı boyu özellikle Alman halk türkülerini derlemiş, bazı piyano parçaları bırakmış bu sanatçı. Ama ölümsüzlüğü, daha doğrusu zaman zaman anımsanışı başka bir girişimin sonucu; Beethoven'in bazı senfoni ve sonatlarındaki ezgilerle şarkılar düzenlemiş Silcher. Bu çabası 1840 yılında Stuttgart'da yayınlandığında özellikle tutucu çevrelerde şok etkisi yaratmış, estetik yetkinlik ve yüksek zevk anlayışının çöküşü olarak yorumlanmış, beri yanda aynı verimi içtenlikle kabul edenler de çıkmış. Silcher öncesi bazı besteciler Haydn ve gene Beethoven ezgileriyle şarkılar denemişler, bu deneylerle romantik çevrelerde ilgi uyandırmışlardı. Aradan yüzyılı aşan bir süre geçtikten sonra Federal Almanya'nın en büyük plak kurumu Deutsche Grammaphon Ges. eski müzikle değişik verimlere adadığı Archiv adı taşıyan etiketle yayınladığı yapım arasında Silcher'in Beethoven şarkılarını da katmıştı. Kurumun açıklamasına bakılırsa bu davranış sürekli istekler üzerine gerçekleşmiş, bu romantik şarkılardaki zarif ve narin işçiliğin hayranları plağın doğuşunda önemli etken olmuştu.

Silcher büyük bestecinin yüce esininden doğan ezgileri şiir dizeleriyle sarmalamış, böylece 19. yüzyıl aile yuvalarına yaymak istemişti. O eşsiz senfonilerin zaten o çağlarda ancak piyano düzenlemeleriyle dinlenebilme olanağı vardı. Schwabenli besteci bu işi şarkılı yapmayı denemiş, armoni düşününe bağlı kalmış, yalnızca tonalitede değişiklik zorunluğu duymuştur.

İşte "Pathétique" adıyla bilinen Op. 13 Re minör Sonat'ın ikinci bölümünden alınmış ezgiyle düzenlenmiş şarkının güftesi. Silcher bu şarkı için 1830 yılında henüz 26 yaşındayken Roma'da ölen Schwabenli ozan Wilhelm Weiblinger'in "Sevgilinin Gözleri" adlı şiirini seçmiş. Bildiğiniz gibi Beethoven'in sonat biçiminde ilk yaratış dönemi ürünlerinden "Pathétique Sonat" 1799 yılında bestelenmiş, Prens Karl von Lichnowsky'ye adanmıştı. İşte şiirin çevirisi:

Sevgilim neden böylesine ötelerde
Neden böylesine uzaklardayım senden?
Güneşlerle yıldızlar
Yeryüzünü, göğü süsleyip renklendiren
En yalın, en derin ışın demetlerini
En parlak, en mavi ışınları gönderir de
Senin gözlerin neden yoktur aralarında...

Beethoven'in "Re majör" ikinci Senfoni'si 1802 yılları ürünüdür. İlk kez 1803'de yorumlanmış, ilgiyle karşılanmış, ancak bestecisi bu veriminden bir türlü memnun kalmamıştı. Eserin ikinci yavaş bölümünün ezgisine Justinus Kerner'in bir şiirini almış Silcher:

"Soru"
Eğer sen olmasaydın kutsal Akşam Yıldızı
Eğer sen olmasaydın yıldızlarla ışımış gece
Sen çiçek demeti, sen yeşil orman
Ve sen görkemli dağ,
Sen göklerden yansıyan kuş sesi
Sen göğüslerden fışkıran türkü
Eğer sen olmasaydın
Acılı bir kalbe neş'e ve coşku nasıl dolardı?

Değerli okurlarım, Kerner gene Orta Almanya bölgesinden bir ozan. Romantik akımın temsilcilerinden... Aynı zamanda iyi bir hekim... 76 yaşında ölmüş...

Büyük bestecinin en bilinen en sevilen eserlerinden biri de "Do minör" senfoni... "Beşinci" senfoni... Hani ilk sayfasına "Kader Kapıyı Böyle Çalar" sözcüklerini çiziktirdiği eser... Silcher bu anıtsal yapının ikinci bölümü için bu kez ozanı bilinmeyen bir şiir almış:

"Mutluluk senin Sayende"

Sen olmasaydın yaşamım anlamsız kalacaktı
Yalnız gecelerimin yıldızı...
Mutluyum sayende... Mutlu!
Mutlu!.. Mutluyum sayende...
Göğsümü dolduran sevgi
Yalnız senin, hem acıda, hem neş'ede...
Evet, yalnız senin, hem acıda, hem neş'ede...

Uzmanlar, "ozanı bilinmeyen" şiirlerin Silcher tarafından yazılmış bulunduğu olasılığını kabul ediyorlar genellikle..,

Gene ozanı bilinmeyen "Özlem" adlı şiirin dizelerini bu kez Op. 26 "La diyez" Sonat için kullanmış Silcher... Beethoven'in ikinci yaratış dönemi başlarında 1802'de yazılmış bu güzel sonatın gene yavaş bölümüne şu dizeleri sarmalamış:

"Özlem"
Geceleri kutsal susku
Özlemle dolu nefes benzeri eserse sana
Yeşil ormandan selam sesleri uzanırsa sana
Bil ki sevgilim aşkla dolu olarak yakınındayım...
Göğsümde acılar uyandığında
Ruhum çevremi bir ışın benzeri sardığında
Yıldızlar gülümsediğinde
Bil ki sevgilim kalbim gerçek yaşamına koyulur...

Ve Op. 31 "İki sayılı Re minör" Sonatın ikinci bölümü... Şiir romantik Alman edebiyatında önemli yeri olan ozan Ludwig Uhland'ın. Uhland hukuk öğrenimi yapmış, bir süre avukatlıkla geçinmiş, Tübingen Üniversitesine Alman dili ve edebiyatı profesörü olmuş, 1864'de 75 yaşındayken ölmüş... Şiirin adı: "Ruhların Selamı".

Yeryüzü bağları çözülüyor mu acaba?
Acaba yurdumda seninle birleşmek için
Kavuşacak mıyım özgürlüğüme?
Evet, kutsal ayrılık
Bakışından uzaklaştırdı beni...
Şimdi yaşamda onu buluyorum
Hiç kaybetmediğim...
Nedir bu? Uzaklaşıyor musun benden?

Yoksa yaklaşıyor musun?
Gül bana tekrar!
Ama şu ışınlı yücelerde
Bir eksiğim var; aşk...
Gel! Ancak senin yanında
Duyuyorum bütünlüğünü ruhumun...

Beethoven'in ikinci yaratış döneminde en ilginç veriminden biri kuşkusuz Op. 53 "Do majör" Sonattır... Eser sanatçının arkadaşı ve koruyucularından Kont von Waldstein'a adandığından ötürü bu adla bilinir. Fransa'da "Şafak" adı verilmiştir bu güzel yapıta... Beethoven birinci bölüm yazmış, daha sonra uzunluğu nedeniyle bu bölümü çıkararak yerine kısa bir "Adagio" koymuştur. Besteci çıkardığı bölümü "Andante Favori" başlığıyla yayınlatmıştır daha sonra... "Andante Favori" için seçilen şiir gene ozanı bilinmeyenlerden...

Adı: "Sevgiliye"
Şu huzur, şu sarhoşluk
Kalbim sensin neden bütün bunlara...
Kıvanç ve yaşam, ışın ve güneş
Akıyor göklerden bana...
Yalnız sen verdin bana bunları...
Şu zavallı yaşam
Aşkınla sürüyor senin...
Melek benzeri süzülüyorsun önümde
Tanrısal ışının
Aydınlatıyor yolumu sadece...

Beethoven'in "Yedinci" Senfonisi veriminin en sevilenleri arasındadır... Eser ilk kez 1813 yılında yorumlanmış, az görülen bir coşku ve sevgiyle karşılanmıştı... Özellikle ikinci bölüm "Allegretto"yu her müziksever yakından tanır. Silcher işte bu eşsiz ezgi için gene kendi ikliminden bir ozanın Heinrich Stieglitz'in dizelerini seçmiş... Ozan ve yazar Stieglitz karısının intiharı üzerine geçirdiği ruhsal sarsıntıdan bir türlü kurtulamamış 1849 yılında 45 yaşında Roma'da son nefesini vermişti. Şiirin adı: "Peri'nin Şarkısı"

Onu çağır, uyut sonra,
Severek şefkatle
Çiçeklerle giydir, kokularla sar
Işınlarla ört!
Ruhunu yakan acıları külle, hiç değilse yumuşat
Karanlıkta parıldayan kaynakla
Beslenen ışın denizine taşı...
Tatlı uyku, parıldayan ışın
Işığın tınısını ve ahengini,
Güzellik tanrıçası tahtındaki
Köpürmüş tasta eriyen sonsuz güzelliği
Ve gençliği sun!

ÇİÇEK ŞARKILARI

Anglo-Amerikan yazar ve ozan Emerson'un "toprağın tebessümleri" diye tanımladığı çiçekler müziğin türlü biçimlerinde yer alır hele özellikle sanat şarkısı "Lied"de... Bilirsiniz edebiyatta bol rastlanır çiçeğe... Divan'dan günümüze dek kendi şiirimizde, en eski örneklerden çağımıza değin batı şiirinde her türden, her biçim, renk ve kokudan çiçek örneklerini buluruz antolojilerde. "Lied" denilen sanat şarkısı, ezgi ve dizeye eşdeğerli haklar tanımış beste türü... Ezgi en azından dizenin anlam ve ritmine uymuş, esin payının büyük parçasını sözcükler oluşturmuştur... Genellikle piyano eşliğinde söylenen "Lied" örnekleri 18. yüzyıl ortalarında belirmeye başlamış, gelişimini Mozart ve Beethoven'le sürdürerek Schubert'in dehasına ulaşmış ve orada altıyüzü aşkın ölümsüz örnekle doruğuna yerleşip kalmıştır. "Lied"in başka ustaları arasında K. Löwe, F. Mendelssohn-Bartholdy, R. Schumann, J. Brahms, H. Wolf gibi besteciler gelir akla hemen. Bütün bu sanatçıların verdiği çiçekli "Lied"ler gene edebiyatın müziğe bir armağanı sayılır... Bu alanda akla ilk gelen örneklerden biri Mozart'ın verimi: "Menekşe!". Goethe'nin dizeleri üzerine bestelenmiş bir yapıt.

Çayırda bir menekşe
Eğmiş başını, kaybolmuş...
Tatlı menekşe, güzel menekşe...
Çoban kızı hafif adımlarla
Yaklaşırken çayıra
Neşeyle söylüyor şarkısını
Menekşe "ah dünyanın en güzel çiçeği
Ben olsaydım..." diye düşünüyor o anda
Beni koparıp göğsüne bastırsa
Onbeş dakika yalnızca...

Kız görmeden ezip menekşeyi
Uzaklaşıyor gene neşeyle
Ama menekşe mutlu bir sesle fısıldıyor
"Ölüyorum ama onun ayaklarıyla..."
Tatlı menekşe, güzel menekşe...

F. Schubert'in altıyüzü aşkın "Lied" verimi bol çiçekle süslü değil... Müziğin bu mutsuz çocuğundan en tanınmış çiçekli parça J. W. Goethe'nin dizeleri üzerine bir halk şarkısı düzenlemesi: "Küçük Çalı Gülü"...

Çalıdaki küçük gülü bir çocuk gördü,
Yakından bakmak için koştu yanına,
Seyretti neşeyle çalıdaki kırmızı gülü.
Çocuk "Seni, dedi, çalından koparacağım..."
Gül yanıtladı, "Dikenimi eline batıracağım..."
Ama istemem canını yakmayı...
Yaramaz çocuk kopardı gülü çalıdan,
Gül savundu kendini, batırdı dikenini
Yoktu artık yarası ağlayıp sızlamanın acıdan.

Schubert'in çiçekli başka "Lied"leri arasında şunları sayabiliriz: Wilhelm Müller'in dizeleriyle "Kuru Çiçekler". Bu parça ünlü "Güzel Değirmenci Kız" adlı albümden... Sonra Schlegel'in şiiriyle "Gül" ve Schreiber'in şiiri üzerine "Çiçekle Haberleşme"... Bunlar hemen akla geliverenler...

F. Mendelssohhn-Bartholdy'nin bu gene genç yaşta ölüp giden bestecinin çiçekli "Lied"leri var... En tanınmışlardan biri Egon Ebert'in dizeleri üzerine "Mevsimin İlk Menekşeleri"

Mevsimin ilk menekşesini gördüğümde
Rengine, kokusuna nasıl da hayran oluvermiştim...
Baharın bu güzel habercisini neşeyle coşarak
Bastırmıştım göğsüme...
Bahar geçti, menekşe kurudu,
Mavili kırmızılı çiçekler doldurdu çevreyi
Ortalarında duruyorum ama görmüyorum hiçbirini
Yalnız o ilk menekşe var gözümde bir bahar düşü gibi...

Gene F. Mendelssohn-Bartholdy'den bir başka "Lied": "Çiçek Çelengi"... Thomas Moore'un dizeleri üzerine:

Sakin gecede Celia'nın ağacından çiçekler sarkmış...
Sabah olduğunda
Belki tümü de çelenk olup uçacaklar sizlere...
Sonra bir şebnem yuvarlanacak göğsünden onun
Denecek ki bu gecenin şebnemi değil,
Sevgilinin gözyaşları sadece...

R. Schumann çiçekli dizelere düşkünlüğünü bulduklarından pek çoğunu besteleyerek kanıtlamış... "Lied" sanatının bu büyük romantik temsilcisinden bir dizi; Elisabeth Kulmann'ın dizeleri üzerine: "Son çiçekler de soldu"...

Aralarında sıcak yaz günlerinin kraliçesi
Kutsal gül de olmak üzere tüm çiçekler soldu
Onurlu yıldız çiçeğinin başı eğik
Kavakların yarı yaprakları dökük
Ben ne boylu kavağım, ne de soylu gül
Güller bile solmuşken ben mi kalacağım ardında...

Ünlü ozan Heinrich Heine'nin dizeleri üzerine bir başka "Lied": "Lotus Çiçeği".

Güneşin ışıltısı eğmiş boynunu lotus çiçeğinin.
Düşler görerek bekliyor geceyi...
Sevgilisi aydır onun
Işınıyla uyandırıp soyar tülünden.
Açar çiçek çehresini dostça ışıldar,
Kaldırır başını suskuyla lotus
Rayihalar saçar, ağlar, titrer,
Aşkla, aşk acısıyla...

Ozan Friedrich Rückert'in bir şiiri üzerine gene Schumann'ın bir başka "Lied"i: "Sadakat Çiçeği"

Bahçede bir çiçeğim ben.
Çevreme ne zaman nasıl gireceğini
Suskuyla gözlerim senin.
Güneş ışını gibi geldiğinde kıvancın olurum,

Kırağı veya yağmur benzeri geldiğinde
Bereket veririm sana
Aşk kaseleri doldurarak
Rüzgâr benzeri esersen üzerimde
Eğilirim sana bir tanem diyerek...

Aynı bestecinin bir başka "Lied"i: "Küçük Gül"...

Küçük gül, ille de dikenlerin mi olmalı
Gölgeli bir dere kıyısında,
Altın renkli güneş ışınında
Dikensiz gülü koparıp öperek sesleniyorum;
"Dikensiz Gül!"
Uyandığımda çevreme bakıp
Acaba gerçek miydi gördüklerim
Diye soruyorum...
Çünkü gün ışığında dikenleri var tüm güllerin
Dere gülüp şaşkınlığıma konuşuyor:
"Gördüğün yalnız düşlerde olur
Şunu bil ki
Tüm güller dikenli olur."

Heinrich Hoffmann von Fallersleben'in dizeleri üzerine "Bahçem".

Menekşe, karanfil, mimoza,
Leylaklar, güller
Yalnız bahçemde açar
Melekler gibi tatlı
Bir çelenk için gerekli ne varsa
Topraktan çıkan.
Gene bir bitkiye benzer mutluluk dışında
Bulursun bahçemde gizli veya açık
Nerede neler büyür açarsa.
Sevinmelisin kalbim,
Zahmetini çektin bunun bilirim...

Friedrich Rückert'in şiiriyle "Yasemin Fidesi".

Yeşil yasemin fidesi
Uyur akşamları.
Sabah rüzgârı esip

Güneş ışınları yayılırken
Karbeyazı uyanıp sorar:
"Gece ne oldu bana?"
Baharı düşleyen ağaçlarda fidelerin
Gelir başına bunlar yalnızca.

Nikolaus Lenau'dan "Benim Gülüm".

Karanlık ve derin kuyulardan
Bir tas su veririm
Kızgın güneş altında
Soluk ve eğik kalmış
Bahar anısı
Sevgili gülüme...
Kalbimin gülü
Izdırabın sızısıyla soluk ve eğik
Kalmış sevgili çiçek...
Ruhuma ferahlık veren suyu dökeyim ayaklarına.
Acaba tekrar neşeyle dirileceğini görür müyüm?

Antik din mitologyasının, Rönesans'tan sonra hümanizma eğitiminden geçmiş batı düşün ve sanatı üzerindeki derin etkisini biliyoruz. Bu etki, gücünü yüzyıllarca sürdürmüş, bütün bu süre boyu giderek en küçük ayrıntılara varan araştırı ve yorumlara romantizm akımında da ağırlığını korumuştur. Bu akımın pek çok ozan ve yazarıyla başka sanat kollarında seçkinleşmiş temsilcilerini ilgilendiren mitologya konularından biri de "Prometheus" olmuştur.

Öyküye göz atıldığında hiç de karışık olmadığı anlaşılır. Nedir Prometheus olayının kaynağı ve özeti? Önce hemen söyleyeyim Baştanrı Zeus'e yenik düşen dev Titanların soyundandır Prometheus. İyapetos'la Okeaunus'n kızı Klimene'nin dört oğlundan biridir o... Zeus'un bu dört oğula da özel bir kini vardır, nedeni açıktır; dördünün de akıl ve mantık sahibi olmaları, bu özelliklerinden yararlanarak Baştanrıya'ya karşı çıkmaları. Dört kardeş arasında Prometheus'un bir başka üstünlüğü de geleceği görebilmesi, Zeus'un bir gün gideceğini bilmesidir. Ayrıca hep insanlardan yanadır; Prometheus... Onları güçlendirip gene onların yardımıyla Zeus'dan Titanların öcünü almak amacındadır. Bu oyunu sezen Baştanrı'nın insanlara da hıncı artmış, ateşi bile esirgemiştir onlardan. Prometheus amacı uğruna ateşi iletir insanlara... İşte bu olay bardağı taşırmış, Zeus korkunç bir ceza hazırlamıştır ona, bir dağ kavuğunda zincire vurulacak, bir kartal her gün gelip karaciğerini yiyecektir. Prometheus bu durumunda bile eyleminin neden ve sonuçlarını inceler, yargılara varır; ne yapmışsa bilerek yapmış, insana bilinç ve özgürlük getirmiştir.

Prometheus öyküsüne ilk kez İsa'dan önce 700 yıllarında yaşamış Hesiodos'un şiirlerinde rastlanır. İsa'dan önce beşinci ve altıncı yüzyıllarda yaşamış büyük tragedya yazarı Ayşkilos'dan başlayarak pek çok

yazar ve düşünür konu üzerinde durmuş, yorumlamıştır. Kuşkusuz en kabule değer yorum ve yargılar da Ayşkilos'un "Zincire Vurulmuş Prometheus" adlı yapıtında yer alır; akıl ve bilinç kaba güçten çok daha üstündür. Zeus en güçlü görünmesine karşın en güçsüzdür aslında. Özgürlük ise tüm yaratıkların temel hakkıdır... Prometheus bu inançlarını dünya yok oluncaya dek savunur. Tragedya'nın sonunda Ayşkilos bir inancını daha ekler böylece; kıyamet kopsa da son söz düşüncenindir. Romantizmin kapısını aralayanlardan Alman yazar ve ozanı August Wilhelm Schlegel "Prometheus" adlı şiirinde insana güvenle bağlı bir yiğit olarak gösterir onu. Gene romantik İngiliz ozanı Lord Byron ve çağdaşı vatandaşı Shelley de aynı inançtadır. Alman yazar ve ozanı Goethe ise başka bir yorum getirir; Zeus aldatılmış, akıl gücü yitmiş, bu güç insanlara geçmiştir. Tanrılar saltanatı sona ermiş, bilinçlenen insan onlara bağlanıp bağlanmama yolunda karar olacak oluşuma ermiştir. Yüzyılımızın büyük yazarı Andre Gide "Zincire Kötü Vurulmuş Prometheus" adlı yapıtında ise gene başka bir yoruma yönelir, Prometheus'un karaciğerini yiyen kartal zararlı tutku ve duyguların simgesidir. Yiğit bir gün kartalı vurup yiyecek, mutluluğunu bütünleyecektir. Goethe'nin Prometheus yorumuna kanıtlardan birine kulak verelim; Prometheus adlı şiirinde şöyle diyor büyük yazar ve ozan, "Gökyüzünü ört bulutlarla Zeus' Ne olursa olsun yapmadığın kulübem ve ateşini kıskandığın ocağımla yeryüzünde bırakmak zorundasın beni... Tanrılar şu güneş altında sizlerden daha zavallısını bilmiyorum. Başınızdaki, sizleri ancak kurban kırıntıları ve dua mırıltılarıyla besler yalnızca. Kapılarda bekleyenler çocuklar ve dilenciler değil sizlersiniz bilin... Çocukluğumda bakardım şaşkın bakışlarla güneşe, sanırdım bir kulak bulunur yakarışlarımı duyacak, bir yürek bulunur düşkünlere acıyacak. Bana dev Titanların yürekliliğine karşın kim yardım edecek? Ölümden tutsaklıktan kim kurtaracak? Ama bütün bunları sen yapıp etmedin mi kutsal ateşli yürek? Aldatılmış, kandırılmış ama yukarda uyuyanlara teşekkür için... Seni onurlandırmak mı, neden? Acılarımı mı dindirdin sanki? Korku sonucu gözyaşlarımı mı dindirdin? Efendilerimiz beni güçlünün güçlüsü olan zaman ve ebedi kaderde erkek olarak biçimledi. Çiçekli düşler belirmedi diye yaşamdan nefret edip çöllere kaçacağını mı sandın? Burada kalacak ve istediğim insan modelini oluşturacağım. Acı çeken, ağlayan, zevklenen

ve sevinen bir yaratık olacak bu. Tıpkı benim gibi seni saymayan, tanımayan."

Evet, Johann Wolfgang Goethe'nin "Prometheus" adlı şiirinden çeviri yaklaşık böyle. Şiiri, ozana olağanüstü hayranlık ve saygıyla bağlı bir başka besteci, Franz Schubert bestelemiş ve altıyüzü aşkın "Lied"leri arasına katmıştı.

"Prometheus'un Yarattıkları" adlı balenin konusunu bale yöneticisi Salvatore Vigano yazmış, müziğini de Ludwig van Beethoven'e ısmarlamıştı. Konuya bakılırsa Prometheus insanlara ateş, bilinç ve özgürlükle birlikte bir kadın, bir erkek iki toprak heykelcik vermişti. Bunlardan biri müzik, öbürü dansı, tanrısal ateşle yaşam bulmuşlardı. Beethoven müziği besteledi, yapıt 1801 yılı baharında Saray Tiyatrosunda sahnelendi ama besteci bu gösteriden hiç de memnun kalmadığını Vigano'dan yakınan bir mektupla yayıncı Hofmeister'e bildirdi.

18. yüzyılda yaşamış bir başka Alman yazar, ozan ve düşünürü Johann Gittfried Herder yaşamının büyük bölümünü Weimar'da geçirmiş, orada ölmüştü. 1850'de adına aynı kentte bir anıt dikilmiş, bu nedenle düzenlenen tören için Weimar Prensliği genel müzik müdürü Franz Liszt "Prometheus" adlı bir senfonik şiir bestelemişti. Herder'in "Zincire Vurulmuş Prometheus" adlı şiirinden esinlidir bu senfonik yapıt.

Herder şöyle bitirir dizelerini; "Mitologyayı umut bildirisi olarak kabul et, Prometheus'un getirdiği ateşten yararlanmayı bil! O ateşle dünyayı güzelleştir, o ateşin alevinden kendini ve çevreni mutlu kılacak bilgiyi üret!"

MÜZİKTE BİNBİR GECE MASALLARI VE "ŞEHRAZAT"

Ali Baba kayalığın önüne yürüyüp sihirli sözcükleri sıralar: "Açıl Susam Açıl!" Kayalar birden kımıldar, koca bir kapı yavaş yavaş açılır. Ali Baba kapıdan girdiğinde bir mağarada bulur kendini ve kamaşan gözlerini oğuşturmaya koyulur; her köşe bucağa ipek kumaş yığınları, kadifeler, halılar, değerli taşlar, altın ve gümüş eşyalar yığılmıştır. Bütün bunlar kırk haramilerin yahut başka deyişle kırk eşkiyanın soygunlardan yıllar boyu biriktirdikleri ganimettir. Ali Baba getirdiği çuvallara doldurmaya koyulur değerli taş ve madenleri. Acaba dışardaki üç eşeğine bütün bu çuvalları yükleme olanağı bulup kaçabilecek mi, yoksa soygundan dönen eşkiyalar tarafından yakalanıp parçalanacak mıdır Ali Baba? İşte size, okuyanları ve dinleyenleri yüzyıllardan bu yana büyüleyen masal dizisi "Binbir Gece"den meraklı, gerilimli bir olay.

Batı evreninde yaklaşık üçyüz yıla yakın süredir bilinen "Binbir Gece" kadar insanın fantazi yeteneğini etkileyen pek az yapıt görülmüş, bu yazarı veya yazarları bilinmeyen masal demeti esrarlı, romantik doğunun simgesi kabul edilmiştir.

Neden "Binbir Gece"?.. Söylentiye bakılırsa üçyüze yakın masaldan oluşan derlemenin doğuşuna Sultan Şahriyar neden olmuştu. Sultan, ilk eşinin kendisini aldattığını öğrenince başını kestirmiş, sonra her gece bir kızla evlenip ertesi sabah cellada teslim etmeye başlamış, bu kanlı eylemi durdurmak isteyen vezir kızı Şehrazat gönüllü olarak Sultanla evlenmeye karar vermiş. İlk geceden başlayarak masallar anlatmaya koyulmuş ona. Ancak, her gece masalı gerilimli bir olayda bırakıyor, sonunu öğrenmek isteyen Sultan akıllı Şehrazat'ın başını bir türlü kestiremiyormuş. Böylece binbir gece geçmiş...

Binbir Gece'ye ait ilk yazılı belge 1947'de Kahire'de bulunmuştur. Belge Arapçadır ve sekizinci yüzyılda kaleme alındığı sanılmaktadır. Bu kaynak daha sonra onbeşinci yüzyıla dek değişimlere uğrayacak her çağa uygun ekler kazancaktır.

Batı, bu doğu hazinesinin tanınmasını Antoine Gallard adlı bir Fransız öğretmene borçludur. Gallard masalları 17. yüzyılın sonlarında Halepli bir hristiyan Suriyeliden dinlemiş, anlatılanları dikkatle not almış, on iki ciltte toplamış, ilk cilt 1704'de Paris'te yayınlanmış, büyük ilgi gören masallar kısa sürede başka dillere çevrilmiştir.

Bilginler masalların kaynakları olarak İran, Hint ve İbrani folklorunu gösteriyorlar. Ancak hemen tümünde Arap töre ve gelenekleriyle İslam inancının derin etkileri gözlenir kolaylıkla. Her masalda yaşlılara ve öğretmenlere büyük saygı gösterilir, hayır sahipleri ve merhametliler onurlandırılır, övülür. İnsan, Tanrı'nın çizdiği kadar yaşamına egemendir. Arap uygarlığının en görkemli çağında yaşamış Harun-ür Reşid'in masallarda önemli yeri vardır. 786-809 yılları arasında hüküm sürmüş olan bu ünlü Halife ile Bağdat Asya'nın ticaret ve kültür merkezi sayılmış, batı ile dostça ilişkiler kurmuştu.

Şehrazat'ın anlattığı masallardaki mucizeler bunların belki en çekici yönlerini oluşturur. Serüvenler boyunca Prens Hüseyin'in sihirli halısına binip uçarız. Ahmed'in çadırı ise öyle büyüktür ki Sultan'ın tüm ordusunu içine alır, ama istendiğinde avuç içine sığacak kadar da küçülür. Kral Bedir'in denizaltı ülkesinde insanlar güneşi, ayı, yıldızları suyun dibinden seyrederler.

Şehrazat bütün bunları yaşamı tehlikede iken anlatır... Aradan binbir gece geçer, geçer ve bütün bu süre boyunca masalları sürdüren güzel kadının Sultan Şahriyar'dan üç çocuğu olur. Sultan ona yaşamını bağışlar, günlerce süren bayramlarla evlenir, sonra saray yazıcılarını toplayıp eşinin anlattığı masalları yazmalarını buyurur. Dünya edebiyatının başyapıtlarından biri tüm insanlığın malıdır artık.

"Binbir Gece" masalları batıda tanındığı yıllardan bu yana pek çok sanat yapıtına esin kaynağı olmuştur. Bazı sanatçılar doğunun sihrine kapılmışlar, derin bir özlem duymuşlardır. "Binbir Gece" müziğe de unutulmaz yapıtlar kazandırmıştır. Bunlar arasında hemen her biçimde

örneklere rastlanır: operalar, operetler, senfonik yapıtlar. Operalardan biri Alman bestecisi Carl Maria von Weber'in "Ebu Hasan" adlı güldürüsüdür. Hiemer tarafından "Binbir Gece" masalı üzerine hazırlanan yapıt 1810 yılında bestelenmiş, aynı yıl Münih'de oynanmıştır. Halife'nin yakın adamlarından Ebu Hasan ve karısı Fatma para sıkıntısından bir oyunla kurtulmayı kararlaştırırlar. Ebu Hasan ağlayarak Halife'ye gidecek, Fatma'nın öldüğünü söyleyecek ve cenaze parasını alacaktır. Bir süre sonra da bu kez Fatma Halife'nin karısı Zübeyde'ye gidecek, Ebu Hasan'ın öldüğünü haberleyecek para isteyecektir. Evdeki pazar çarşıya uymaz, durum ortaya çıkar. Halife karı kocayı bağışlar; para verip sıkıntılarından kurtarır.

"Binbir Gece"den esinli yapıtların en güzellerinden biri hiç kuşkusuz Maurice Ravel'in "Shéhérazade" adlı üç şarkıdan oluşan dizisidir.

Fransız müzik ozanı 1875'de doğdu, 1937'de öldü. Verimi virtüözlüğü aşan olağanüstü bir teknik ustalığın belgeleridir. Tüm yapıtlarında gözlenen ritmik, çalgısal ve ezgisel elementler, bileşim renkleri ve kontrapunta kolaylığı aynı zamanda içten bir üslup zerafetini, zengin kaynaklı bir esini yansıtır. Yapıtlarında atalarının ülkesi İspanya'ya özgü soluk, Viyana valsi etkisi, hayvanlarla dolu zengin fantazi evreni, son derece ince resimleme yeteneği ve zaman zaman keskin bir istihza ve taşlama esintisi sezilir. Yakın arkadaşı Roland Manuel'in dediği gibi: "Ravel çocukların tanrıların, perilerin, garip yaratıkların, çekici bebeklerin dünyasında egemen olmuş, öyle de kalmıştır."

İşte böyle bir yetenek "Binbir Gece"nin büyülü ve düşlü havasına kolaylıkla girecek, esiniyle yoğuracaktır. Bu fırsat 1903 yılında çıktı, bestecinin arkadaşı ozan, ressam, müzikçi Tristan Klingsor ona şiirleri ile "Binbir Gece"nin de doğunun da kapılarını açtı. Adından da anlaşılacağı gibi Wagner hayranıydı bu garip kişi. Tristan ünlü aşk dramının kahramanı, Klingsor ise Parsifal operasından büyücü. Tristan Klingsor aralarında genç bestecinin de bulunduğu "Apache Grubu"na katılmış, onunla dostluk kurmuştu. Çağdaşı pek çok ozan, yazar ve ressam benzeri doğu özlemiyle yanıyordu, asıl adı Leon Leclér olan Tristan Klingsor ve "Shéhérazade" adlı şiir kitabı bu özlemin ürünüydü. Ravel kitaptan üç şiir seçerek bestelemeye koyuldu: "Asya", "Sihirli Flüt" ve "Avare"...

Besteci her şiiri olağanüstü bir paletle orkestralamış, yapıt 1904 yılının 17 Mayıs günü Alfred Cortot yönetiminde yorumlanmıştı. Solisti soprano Zan Hotto idi.

"Asya" adlı şiir doğu özleminin anlatımıdır.

"Çocukluk çağımızın eski harikalar ülkesi Asya

Orada fantazi, bir imparatoriçe gibi esrar dolu ormanlarda uyur" dizeleriyle başlar şiir.

İkinci şiir "Sihirli Flüt". Özeti şöyle: "Yaşlı efendim başına ipek bir takke geçirmiş uyuyor. Ben uyanığım. Dışardan kâh acı, kâh neşeli sesler yansıtan flütü dinliyorum. Sevgilim çalıyor... Ve pencereye her yaklaştığımda her nota yanağıma değen esrarlı bir öpüşe benziyor."

Üçüncü şiir "Avare"... Özeti şu: "Gözlerin bir kızın gözleri kadar tatlı ey yabancı... Güzel yüzün baştan çıkarıcı... Dudakların kapı eşiğinde bilinmeyen dilden çekici bir şarkı söylüyor. İçeri gir ve şarabımla serinle... Ama hayır gidiyorsun işte... Hafif ve zarif bir hareketle dönüp uzaklaşıyorsun benden!.."

"Binbir Gece"den esinli müzik yapıtlarının en ünlüsü en sevileni kuşkusuz Nikolay Rimski-Korsakof'un gene "Şehrazat" adını taşıyan yapıtıdır. Besteci 1887-1888 kışında arkadaşı Aleksandr Borodin'in "Prens İgor" adlı operasının orkestralamasını düzeltir, yer yer yeniden düzenlerken "Binbir Gece" temasıyla ilgilenmeye koyulmuş, notlar almıştı. Yaz aylarında karısı Nadejda'yı yeni doğmuş Maşa adlı kızıyla sayısı altıyı bulan çocuklarını alıp Çeryemenyetskoy gölü kıyısında tatile giden sanatçı burada boş durmamış, küçüklerin patırtısı, konu komşunun gürültüsü arasında "Şehrazat"ı, "Rus Paskalyası" adlı senfonik uvertürü, keman ve küçük orkestra için "Mazurka"sını yazmıştı. Bu arada "Şehrazat", 4 ile 26 Temmuz günleri arasında üç haftalık kısa süre boyunca bütünlenmiş, besteci tatil dönüşü orkestralamasını yapmıştı.

"Şehrazat" çabucak yayıldı Avrupa'ya, oradan da Amerika'ya... Ancak yapıt, müzik çevrelerinde değişik yargılara yol açtı... Viyana'daki yorumdan sonra çağın ünlü tenkitçisi Eduard Hanslick yapıtı istihza kokan şu satırlarla karşıladı: "Üzülerek söyleyeyim, Binbir Ge-

ce masallarını unutmuşum... Bu nedenle Prens Kalender'in, öyküsü boyunca ne anlattığını, Bağdat'daki bayramın nedenini anlayıp anımsayamadım." 1897'de Boston'daki ilk yorumda da Boston Herald gazetesi müzik tenkitçisinin şu satırları yayınlanmıştı: "Eğer akıllı ve kurnaz Şehrazat, masallarını bestecinin yapıtındaki gibi müzik dışı ve anlamsız anlatsaydı Sultan Şahriyar daha ikinci, çok çok üçüncü gece kafasını uçurturdu." New York'da Musical Courier adlı dergide ise şu görüş yer almıştı: "İşte Asya steplerinden bir başka barbar ürünü... Rimski-Korsakof, aman ne ad! İnsan duyunca bıyığına votka bulaşmış gibi oluyor..."

Azınlıkta kalmış yargılar bütün bunlar... Beri yanda yapıt hemen ilgi görmüş, çok kimse bıyığına votka bulaşmasını memnunlukla karşılamıştı. Şehrazat daha sonra yetişen pek çok müzikçi için adeta bir orkestralama dersi kitabı kabul edilmiş, eleştirilen barbar yönü ise Stravinsky'nin "Ateş Kuş" ve "Petruşka" gibi ölümsüz verimlerini hazırlamıştı.

Rimski-Korsakof, Şehrazat'ın dört bölümüne şu başlıkları koymuştu başlangıçta: Prelüd, Ballad, Adagio ve Final... Bu adlar aralarında Liyadov da olmak üzere bazı müzikçiler tarafından fazla ciddi ve edebi bulunmuş, programı açıklamaya yardıcı bazı başlıkların daha verimli olacağı savunulmuştu. Sonuçta dört bölüm şöyle adlandırıldı: Bir- Deniz ve Sindbad'ın gemisi, İki- Prens Kalender'in Öyküsü, Üç- Genç Prensle Prenses, Dört- Bağdat'ta bayram, deniz, geminin parçalanıp batışı ve bitiş...

Besteci kendini eleştirilere karşı bir yanıt vermeye zorunlu görmüş olacak ki "Müzik Yaşamım" adlı kitabında şunları yazar bu konuyla ilgili olarak: "Şehrazat"ı Binbir Gece'den esinli birbiriyle ilintisiz malzeme ve görüntülerle programlaştırıp dört ana bölüm ayırmıştım. Birincisi, ikinci ve dördüncü bölümlerin girişleriyle üçüncü bölümün ara yapısı solo keman için yazıldı. Keman masalları anlatan Şehrazat'ı simgeler. Dinleyici suitimde aynı şiirsel düşün ve inançları yansıtan bazı motiflere rastlayacaktır. Bunları Wagner'in "Letmotiv" prensibiyle karıştırmamalıdır. Tümü de tam tersine herhangi bir simge değil, senfonik gelişim ve işlemlere yalın müzik materyali olarak kullanılmıştır. Böylece hemen her bölümde aynı motifler çözümcü görevle-

riyle belirir, dönüp dolaşırlar. Bunlar her zaman başka başka ışınlarla başka ruhsal durumlar, başka görüntü ve olaylarda değişmiş olarak belirirler. Örneğin, birinci bölümde Prens Kalender'in öyküsünü haberleyen sürdinli trompet ve trombon fanfarı dördüncü bölümde geminin batışıyla belirir. Görüldüğü gibi iki olay arasında ilinti yoktur. Gene Prens Kalender'le üçüncü bölümdeki prenses motifleri dördüncü bölümde duyulur. Bu, onların Bağdat'daki bayrama katıldıkları anlamına gelmez.

"Şehrazat" günümüzün hâlâ en sevilen orkestra yapıtları arasında. Bu güzel suitin pek çok koreograf tarafından "bale" sahnesine aktarılması da bu sevginin önemli bir kanıtı değil mi?

AYRINTILAR İÇİN YARARLANILAN BAŞLICA KAYNAKLAR:

'Musik Lexicon': Hans Joachim Moser – 'Meyer's Handbuch über die Musik': Heinrich Lindler – 'Encyclopedia of the Great Composers and their Music': Milton Cross – 'Musiclovers Encyclopedia' – 'Larousse de la Musique'– 'Hermann Kretschmar 'Fuhrer durch den Konzertsaal Orchestermusik 1': Friedrich Noack – 'Hermann Kretschmar 'Führer durch den Konzertsaal Orchestermusik II' Hugo Botstiber – 'Hermann Kretschmar 'Das İntrumentalkonzert: Hans Engel – 'Sinfonie der Welt': Kurt Pahlen – 'Knaurs Konzertführer': Gerhart von Westermann 'Meyers Konzertführer': Otto Schumann – Reklams Konzertführer': Hans Renner – 'The Concert Companion': Robert Ragar ve Louis Biancolli – The Encyclopedia of Musical Masterpieces': David Even' – 'Der Musik Brockhaus' – 'Die Welt der Musik': Kjall Bloch Sandved – 'Dictionaire des İnterprétes: Alain Paris – 'Oper der Welt': Kurt Pahlen – 'Meyers Opernbuch': Otto Schumann– 'Dau Neue Opernbuch': Gunter Hausswald 'Reklams Opern – Operettenführer' – Knaurs Opernführer' – 'Stories of the Great Operas and their Composers': Ernest Newman – 'The Victor Book of Operas': Louis Biancolli and Robert Bagar – 'The Opera Reader': Louis Biancolli – 'The New Complete Stories of the Great Operas': Milton Cross – 'Encyclopedia of the Opera': David Even– 'The Victor Book of Ballets': Robert Lawrence – 'Knaurs Ballet Lexicon' – 'Ballets and Ballet Music': Robert Lawrence – 'Genies in der Schule': Gerhard Prause – 'Piano und Forte', 'Dur und Moll', 'Durch's Noten': Bernard Grun – '1000 Sachen zum Schmunzeln und Lachen': Fred Rauch – 'Opera Ile İlk Temaslarımız', 'Tanzimat Tiyatrosu', 'Saray Tiyatrosu': Refik Ahmet Sevengil – '100 Opera', 'Müzik', 'Müzikte Kim Kimdir Ne Nedir' – Faruk Yener.

KİTABIN İÇİNDEKİ BAŞLICA ADLAR

Adorno, Theodor 53
Agoult, Marie d' 33, 42
Alt, Franz 47
Ayşkllos 168, 169

Bach, Johann Sebastian 12, 39, 57, 134
Bach, Maria Magdalena 42
Bartok, Bela 95–98
Beethoven, Ludwig van 12, 18, 19, 57, 58, 112–114
Berg, Alban 53
Berger, Helmuth 26
Berliner, Emil 69
Berlioz, Hector 19
Bernstein, Leonard 120, 154
Bismark, Otto 29, 40
Bittner, Julius 55
Bizet, Georges 23, 25
Boehm, Karl 49
Brahms, Johannes 3, 50
Bruckner, Anton 49, 50
Bruegel 11
Busoni, Feruccio 57
Bülow, Hans von 33, 35, 67

Calve, Emma 66
Cammarano, Salvatore 71
Carnegie, Andrew 121
Caruos, Enrico 54, 66, 115, 118
Cerha, Friedrich 55
Cesti, Marcantonio 48
Chaplin, Charlie 12
Chaplin, Geraldine 12
Chopin, Frédèrick 16, 43, 45
Couprin, François 12
Corelli, Enrico 128–132
Czerny, Karl 49

Çaykovskl, Piyotr İlyiç 57, 67, 120, 121, 146

Debussy, Claude 13, 67
Dohnanyi, Christoph 16
Douglas, Kirk 12
Douglas, Michael 12
Dudevant, Csimir 43
Dumasfils, Alexandre 11, 45, 72

Edison, Thomas Alva 64, 65
Einem, Gottfried von 55
Einstein, Alfred 58
Eisler, Hans 53

Fallersleben, Heinrich von 166
Fischer–Dieskau, Dietrich 120
Fonda, Henry 12
Fonda, Jane 12
Freud, Sigmund 51
Friedrich II 133–135

Garden, Mary 67
Garland, Judy 12
Giordano, Umberto 67
Gluck, Christoph Wilkibald 16, 137
Goethe, Johann Wolfgang von 38, 58, 59, 168, 169
Goodman, Benny 121
Grieg, Eduard 67, 121
Grillparzer, Franz 47, 58
Grünfeld, Alfred 67

Haendel, Georg Friedrich 16
Hahn, Reynaldo 67
Halevy, Ludovic 23
Haydn, Joseph 12, 46, 59, 60–63
Haydn, Michael 12, 61
Herder, Johann Gottfried 170
Hofmannsthal, Hugo 47, 54
Horowitz, Viladimir 120

Jeritza, Maria 54
Joseph II 137

Kalman, Emmerich 53
Kan, Nuri 16
Kan, Suna 16
Kiepura, Jan 54
Kinsky, Klaus 12
Kinsky, Nastasia 12

Kleiber, Carlos 16
Kleiber, Erich 16
Klemperer, Otto 99–101
Korngold, Erich 16
Kotzebue, August von 47
Krenek, Ernest 53
Kreuder, Peter 151

Lachmann, Hedwig 54
Lehar, Franz 53, 113
Lenau, Nikolaus 167
Leoncavallo, Ruggiero 23
Lichnowsky, Carl von 114
Liszt, Franz 42, 108–111
Ludwig II 25, 28, 29, 30, 34, 35
Luitpold, Prens 30

Maelzel, Adolf 147
Mahler, Gustav 51, 54, 57, 59
Makart, Hans 47
Mann, Heinrich 11
Mann, Klaus 11
Mann, Thomas 11
Maria Theresia 61
Massenet, Jules 67
Mayr, Richard 54
Meck, Filartotovna von 43, 140, 147
Meilhac, Henri 23
Mendelssohn–Bartholdy, Felix 16, 87, 163, 164
Menuhin, Jehudi 102–104, 120
Merimée, Prosper 23
Mesut Cemil 17
Millöcker, Karl 53
Minelli, Lisa 12
Mozart, Constanze 136
Mozart, Leopold 59
Mozart, Wolfgang Amadeus 12, 39, 57, 58, 59, 60, 136–141
Musil, Robert 47
Musset, Alfred de 43, 46, 143
Mussorgski, Modest 104–107

Napoleon 76
Napoleon III 45
Nestroy, Johannes 47
Nietzsche, Friedrich 28
Novotna, Jermila 54

Offenbach, Jacques 53
Oystrah, David 16
Oystrah, İgor 16

Paganini, Niccolo 13
Pavarotti, Luciano 122, 125, 126
Petit, Roland 24
Piave, Francesco Maria 70
Picaver, Alfred 54
Prokofiyef 91–95
Puccini, Giacomo 13, 23

Ravel, Maurice 173
Redgrave, Venessa 12
Rellstab, Ludwig 114
Rey, Cemal Reşit 13
Rimski–Korsakof, Nikolay 175
Rostropoviç, Misitislav 120, 152–156
Rubinstein, Arthur 57
Rubinstein, Nikolay 146
Rückert, Friedrich 165, 166

Salieri, Antonio 81, 137
Sand, Georges 42, 43
Saygun, Adnan 96
Scrarlatti, Alessandro 13
Schell, Maria 12
Schell, Maximilian 12
Schindler, Anton 19
Schlegel, August Wilhelm 168
Schmidt, Franz 55
Schneider, Romy 26
Schnor, Ludwig 35
Schoenberg, Arnold 53
Schrammel, Johann 154
Schrammel, Joseph 150
Schumann, Clara 43
Schumann, Robert 13, 87
Schwarzkopf, Elisabeth 122–124
Scribe, Eugéne 73
Silcher, Friedrich 157
Stern, İsaac 119
Stokowsky, Leopold 67
Strauss, Johann 49
Strauss, Oscar 53
Strauss, Richard 13, 54, 142
Stravinsky, İgor 49, 174

Strepponi, Guiseppina 73

Şedrin, Rodyon 25
Şostakoviç, Dimitri 16, 88–91, 154
Şostakoviç, Maksim 16

Telemann, Georg 134
Tolstoy, Lev 11
Tolstoy, Nikolayeviç 11, 146

Verdi, Giuseppe 16, 24, 70–74, 75–79

Wagner, Cosima 32, 35, 36, 37, 38, 41, 46
Wagner, Otto 47
Wagner, Richard 12, 22, 24, 26, 28, 33, 36, 37, 38, 50, 57, 75, 172
Weber, Carl Maria von 39, 46, 172
Weingartner, Felix 54, 86
Werfel, Franz 47
Wesendonck, Mathilde 34
Wesendonck, Otto 34
Wilde, Oscar 44
Wildgans, Anton 47
Wilhelm I 29
Wolf, Hugo 51

Zeller, Karl 53
Zemlinsky Alexander 52
Zweig, Stefan 47

Eğitim ve öğrenimini İstanbul'da yerli ve yabancı okullarda yapan, Edebiyat Fakültesi Alman Edebiyatı Bölümünde sürdüren **Faruk Yener,** Ankara Radyosunda spikerlik, İstanbul Radyosunda Program ve Batı Müziği Yayınları yöneticiliği (1949–1961) yapmış, Federal Almanya (1952) ve ABD'de (1954) radyo ve TV alanlarında çalışmış; BBC Türkçe Yayın Servisinde görev yapmış (1963) ve 1943'den başlayarak Radyo Dergisi, Vatan, Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleriyle Milliyet Sanat Dergisinde müzik, radyo ve TV eleştirileriyle yorumları yazmıştır. Faruk Yener, halen 1949'da İstanbul Radyosunda başladığı haftalık batı sanat müziği programlarına devam etmekte, TRT–TV'de sürekli programlar yapmakta, Mimar Sinan Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Yener'in telif ve çeviri kitapları arasında müzikle ilgili olanlar şunlardır: Musiki Lugatı (1945), Küçük Batı Müziği Ansiklopedisi (1950), Ünlü Operalar (1958), 100 Opera (1964), Müzik Kılavuzu (1972, 1975, 1979, 1984 ve 1991 basımları), Müzik (1985), Müzikte Kim Kimdir Ne Nedir (1988), Şu Eşsiz Müzik Sanatı (1990), Mozart (1990), Başkadır Şu Müzik Dünyası (1992).

*«**Başkadır Şu Müzik Dünyası**» adını verdiğim bu kitap da bundan önce yayınlanan «Şu Eşsiz Müzik Sanatı» gibi eşsiz ve benzersiz müzik evreninin geçmişte ve günümüzde önemi saptanmış türlü konularından bir derlemeyi içeriyor. Bu konu ve sorunlara yaklaşmak dileriz pek çok düşünür ve yazarın «tanrısal sanat» olarak nitelendirdiği duyan, sezen ve düşünenlerin vazgeçemediği «müzik sanatı»na ilgi ve sevgiyi daha da artırıp yoğunlaştıracak, hepimizde günün koşullarıyla oluşan gerilimleri yok etmeyi kolaylaştıracaktır. Müzikle yaşamın doğanın gerçekleri ve güzellikleriyle de bağdaşmak olduğunu unutmayalım.*

Faruk Yener

ISBN 975 – 406 – 354 – 0